

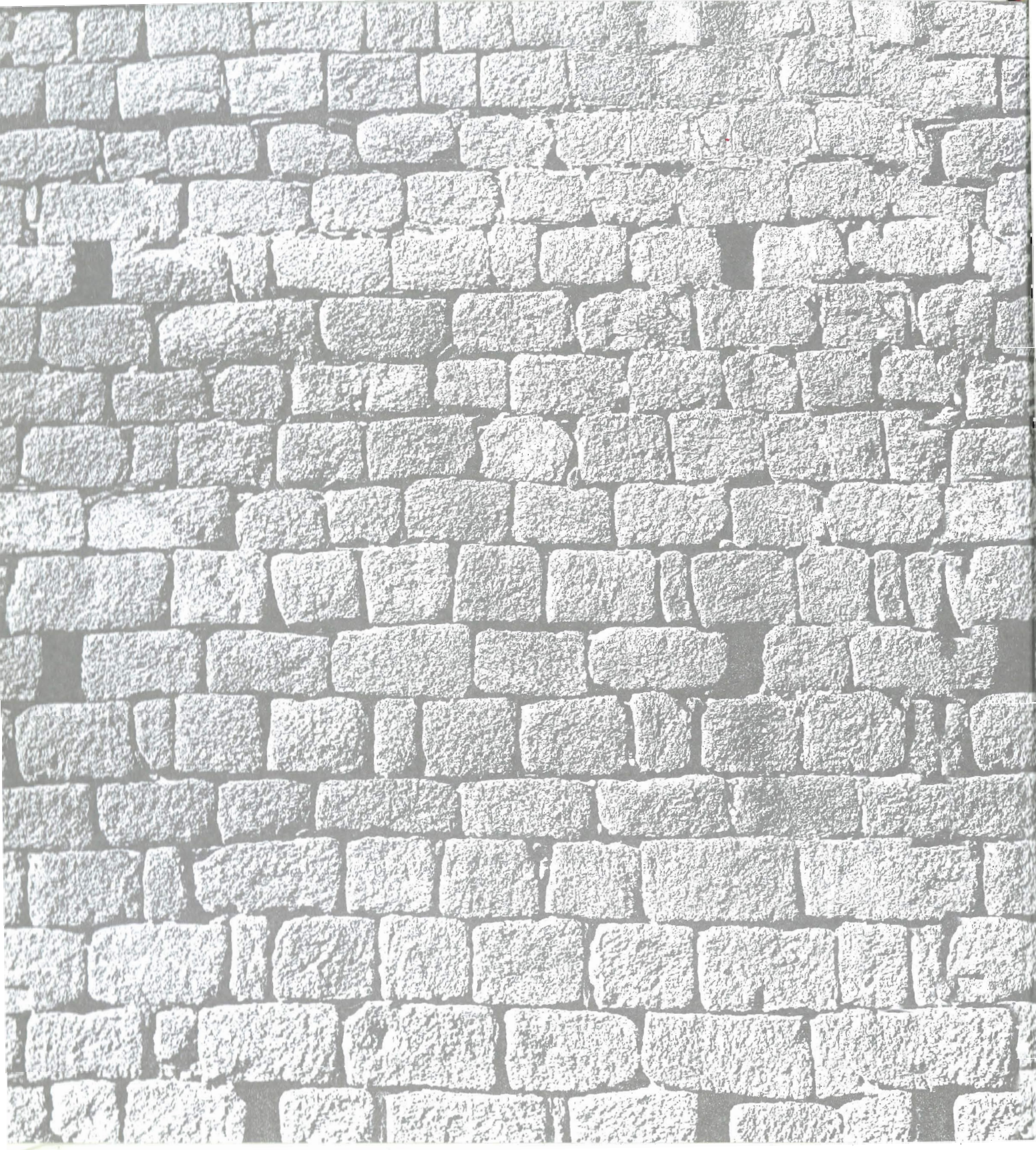
Pirates, corsaris i torres de moros

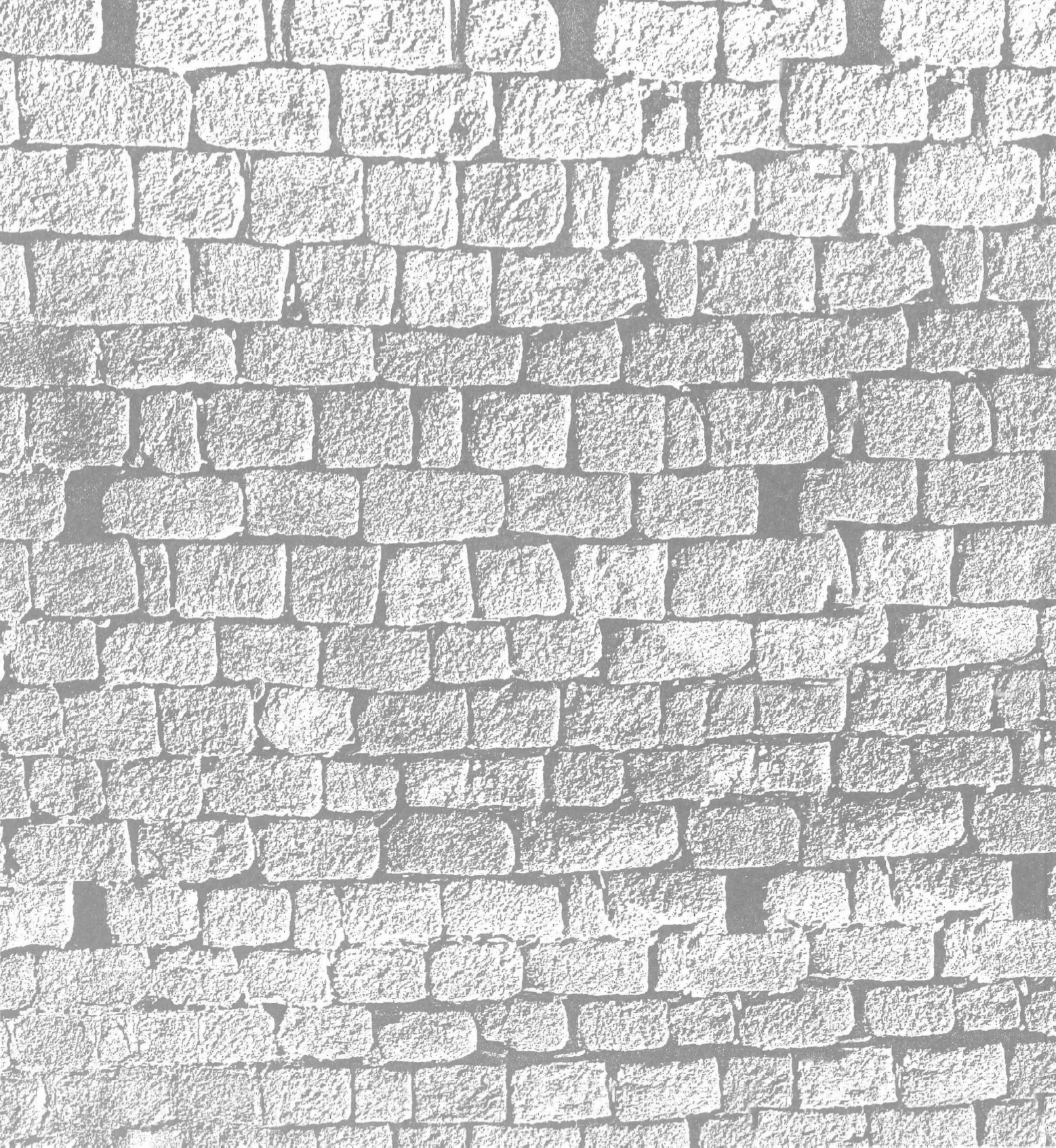
Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras



JAUME NOGUER - AGUSTÍ ALCOBERRO







PIRATES, CORSARIS I TORRES DE MOROS

Passat i present de les torres
de Palafrugell i de Mont-ras

PIRATES, CORSARIS I TORRES DE MOROS

Passat i present de les torres
de Palafrugell i de Mont-ras

JAUME NOGUER
AGUSTÍ ALCOBERRO



Ajuntament de Palafrugell
Diputació de Girona

1998

NOGUER I GÓMEZ, Jaume

Pirates, corsaris i torres de moros: passat i present
de les torres de Palafrugell i de Mont-ras
ISBN 84-86812-74-7

I. Alcoberro i Pericay, Agustí II. Palafrugell. Ajuntament III. Girona. Diputació
(Província) IV Col·lecció

1. Pirates — Palafrugell — s. XIV/XVIII

629.12(467.1 EmB Palafrugell)



Núm. 6
Data edició Abril 1998
Tiratge 1500 exemplars

Edició:

Ajuntament de Palafrugell
Diputació de Girona

© 1998 Jaume Noguer
i Agustí Alcoberro

Consell assessor

Joan Badia, Gerard Prohías, Carles Sapena i M. Concepció Saurí

Redacció i administració

Arxiu Municipal i Àrea de Cultura
Ajuntament de Palafrugell

Fotografies

Josep Capellà

Disseny i maquetació

Pep Caballé. Vall de Llèmena

Impressió

Impremta Palé SL. Palafrugell

Dipòsit legal

Gi-158-98

ISBN

84-86812-74-7

Sumari

CORS I DEFENSA: PALAFRUGELL I EL LITORAL EMPORDANÈS (segles XIV-XVIII)

Quan el perill ve de mar.....	11
Pirates i corsaris	13
Cors i defensa durant els segles XIV i XV	19
La Mediterrània al segle XVI	27
Atacs corsaris a l'Empordà al segle XVI	31
La construcció de la xarxa defensiva durant el segle XVI.....	41
Cors i defensa al segle XVII.....	49
Un epíleg del segle XVIII	55
A mode de balanç.....	59
Annex: La tradició popular: la llegenda del crit	61

TORRES DE GUAITA I DE DEFENSA A PALAFRUGELL I A MONT-RAS

Origen i evolució de la torre	67
Elements estructurals de la torre: murs i voltes.....	77
Elements típics de la torre	83
Estudi tipològic i classificació de les torres.....	93
El sistema defensiu de Palafrugell i de Mont-ras	101

AGRAÏMENTS

A la meva esposa, M. Teresa Figueras i Sardó per les seves suggerències, discussió i correcció del treball.

Al meu germà Jordi, per la seva ajuda i col·laboració en l'aixecament dels plànols de les torres.

Als propietaris, masovers i d'altres persones que van facilitar-me informació i/o em van permetre l'accés a les torres : Jaume Mercadé Bertrán (Torre Simona), Cesáreo Rodríguez Aguilera (Torre de can Colom), Josep Farrerons (masovers de la Torre del mas Gorgoll), Teresa Vilà i Dolors Jofre (Torre de Calella), Josep M. Vehí (Torres del mas Borrull i del mas Espanyol), Josep M. Vilà i la seva mare (Torre de can Vilà), Casimiro Castelló i la seva mare (Torre Roja), Jaume Vidal (mas Petit d'en Caixa), Joaquim Geronés i fills (Torre del mas Fina), Jordi de Camps (Torre del mas Sureda) i Francesc Boera i Lluís (Torre de can Boera).

A Josep Lois, pels seus dibuixos a pluma.

J. N.

Per als meus pares, Ramon Alcoberro i Simó i Josepa Pericay i Adroher

A. A.



Cors i defensa: Palafrugell i el litoral empordanès

Segles XIV-XVIII

Agustí Alcoberro

Quan el perill ve de mar

Durant els segles XV, XVI i XVII, la Mediterrània va esdevenir una frontera perillosa. El litoral català va patir sovint les incursions de corsaris vinguts del nord d'Àfrica i de l'Imperi Otomà. La construcció d'una xarxa defensiva va ser una tasca lenta, irregular i costosa.

L'any 1454, el bisbe de Girona i cardenal Joan Margarit presentava a les Corts, reunides a Barcelona, aquest balanç tràgic de la situació de Catalunya: "Veu que és perida en ella tota potència, honor e jurisdicció eclesiàstica; los barons e cavallers potents són perduts; les universitats, adulterat lo llur ben públic, són divises; los rocins dels cavallers són tornats mules; les vídues, òrfens e pubills circoeixen e no troben qui aquells aconsol; los corsaris e pirates dins los ports la roben e totes llurs mars discorren."

Es probable que hi hagi un punt d'exageració en aquest balanç, que el mateix Margarit es va afanyar a contraposar a la figura del futur rei Joan II, en qui veia la solució a tots els mals. Però hi ha una dada, si més no, que podem considerar altament fiable: la presència impune de corsaris a les nostres costes.

En els anys següents, el problema es va agreujar. L'any 1519, quan era present a Barcelona un joveníssim Carles V, algunes naus piràtiques es van passejar per la costa de la capital del Principat, sense que fos possible organitzar-ne la persecució. L'episodi ens ha arribat a través de les notícies del cronista castellà Alonso de Santa Cruz: "aparecieron en la playa de ella [Barcelona] doce fustas de moros que traían por capitán a un turco llamado Halimecen, de qué Su Alteza [Carles V] recibió mucho enojo y no pequeña afrenta en ver que no hubiese en la dicha playa ningunas fustas ni galeras para salir contra los moros."

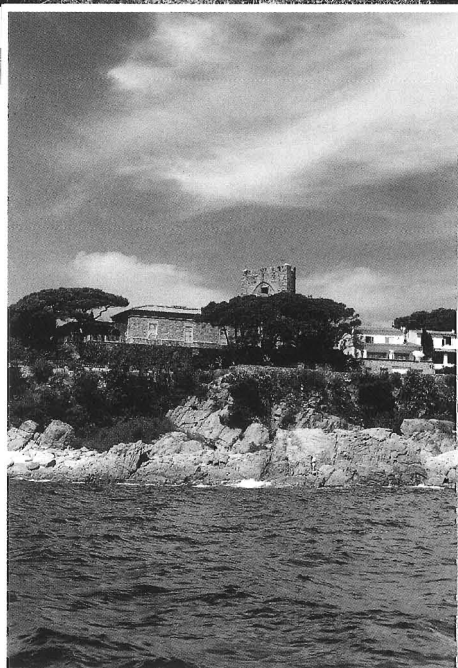
Mig segle més tard, el 1570, Felip II va arribar a donar l'ordre (finalment no acomplida) d'evacuar totalment l'illa de Menorca. La mesura va comptar amb l'oposició frontal de la població de l'illa i també de les institucions catalanes. El Consell de Cent no s'estava d'argumentar, en una carta adreçada al

Josep Capella



El mar
des de
la torre
de Calella

Josep Capella



La torre
de Calella
des del mar

rei, que “no seria tan prest buidada dita illa (...) que seria plena i guarnida dels moros d’Alger”, la qual cosa augmentaria la inseguretat de tot el litoral.

Aquestes tres notícies, espigolades entre moltes altres, tenen un denominador comú: la importància del perill corsari —que no pot ser reduït en cap cas a empreses

esporàdiques o a iniciatives individuals— i les dificultats —fiscals i de tota mena— per



Atacs navals dels turcs, des de 1474 fins a 1629, segons Nùria Sales (“Els segles de la Decadència”, vol. IV de la Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar, Barcelona 1989)

construir una xarxa defensiva sòlida i solvent. Ambdós fenòmens recorren en paral·lel els segles XV, XVI i XVII. Fet i fet, tenen també uns precedents medievals —i un corol·lari a la divuitena centúria.

El litoral empordanès els reflecteix a bastament. Aquí, com arreu de la frontera mediterrània de la Corona d’Aragó —de Salses a Guardamar i en terres insulars—, els atacs corsaris es repeteixen amb contundència i amb una freqüència de vegades insospitada. Però també en terres empordaneses, com arreu, són perceptibles els esforços, no sempre prou reeixits, per arrecer el país i per sobreviure.

Pirates i corsaris

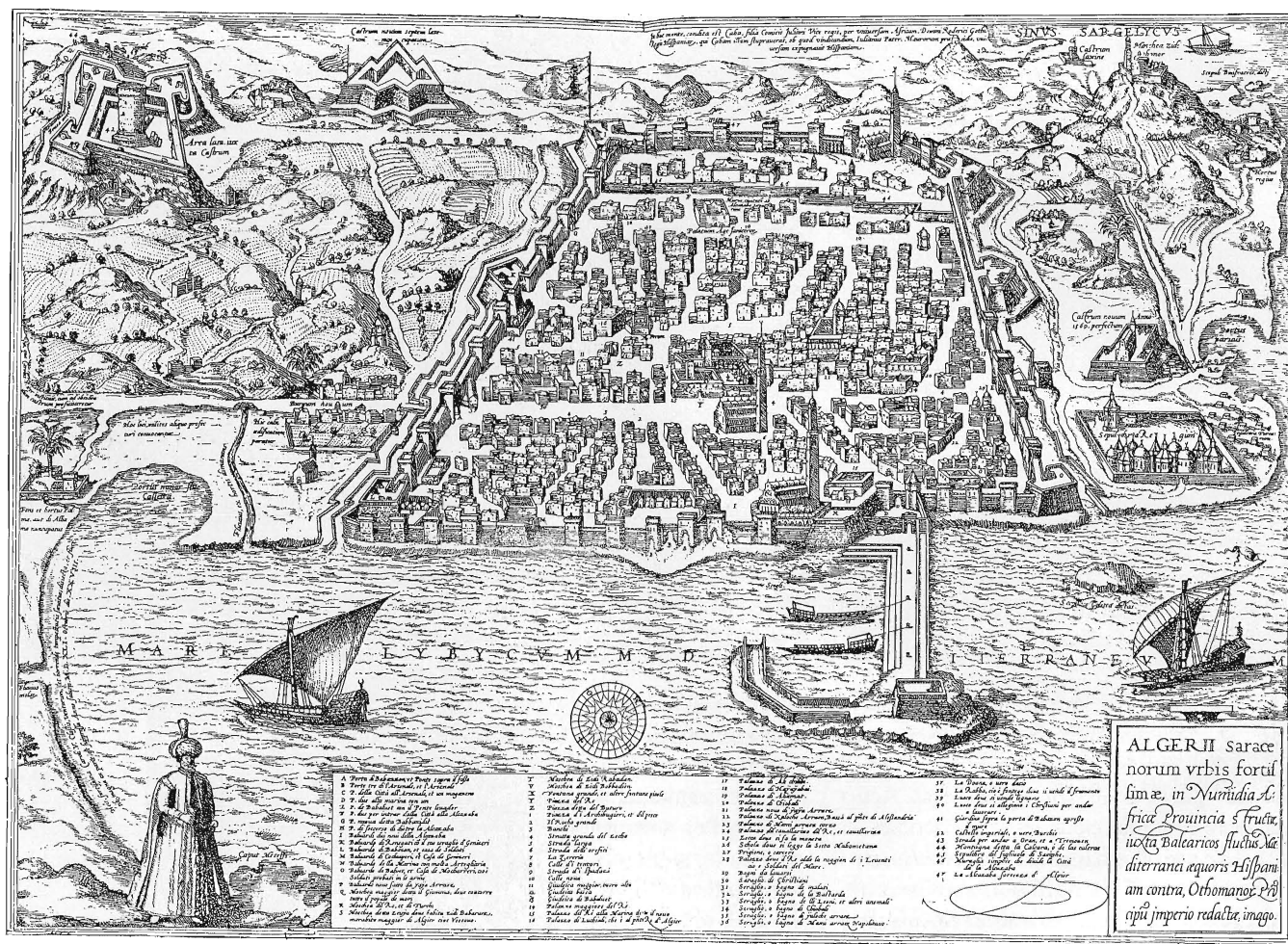
El cors, propiciat pels estats, era alhora un acte delictiu i militar, que pretenia l'afebliment de l'enemic. Les nostres costes van rebre en determinats moments els atacs a gran escala de l'estol otomà. Més sovint, però, es van veure afectades per l'actuació persistent d'un cors artesanal, amb seu al nord d'Àfrica. La defensa del litoral es va organitzar a través de les milícies locals.

Bo serà que precisem, d'entrada, el camp semàntic de dos conceptes que sovint es confonen: pirateria i cors. El pirata és un delinqüent privat. Actua per lliure i no selecciona les seves víctimes en funció de cap altre criteri que l'afany de guany i les possibilitats d'èxit. El corsari, contràriament, actua en connivència, o amb el suport, d'un Estat i colpeja els vaixells o els béns dels països amb qui aquell manté una guerra. La pirateria és un afer comercial (d'una altra mena de comerç, certament) i delictiu. El cors és, també, un afer de guerra bruta. Per això, les accions corsàries no se salden només amb l'obtenció del botí (que és, certament, la seva raó de ser última), sinó també amb la destrucció indiscriminada (amb l'afebliment de l'enemic).

Al llarg de l'Edat Mitjana, els monarques catalans van estendre patents o llicències de cors a mariners del país, que van emprar-les

contra vaixells i terres enemigues. Contra una opinió molt generalitzada, el criteri no era només de tipus religiós (la lluita contra els infidels), sinó també mercantil i políticomilitar. Les naus genoveses en van resultar particularment afectades. El cors va ser mantingut, al llarg de l'edat moderna, per Àustries i Borbons. De fet, l'Estat espanyol no va suprimir la pràctica del cors, en termes legals, fins a l'any 1908.

Les accions delictives contra el litoral i els vaixells catalans, al llarg de l'Edat Moderna, van ser perpetrades per corsaris amb base a Alger o en altres ports de Barbaria (l'actual Magrib). Aquests actuaven en connivència amb les autoritats locals, que habitualment en regulaven la pràctica i obtenien un percentatge del botí. Excepcionalment, els vaixells corsaris podien tenir la seva base al mateix cor de l'Imperi Otomà.



Alger a mitjan segle XVI, segons un gravat de l'obra de G. Braun *De praeceptis totius universi urbibus* (Colònia, 1575). Sota l'òrbita de l'Imperi Otomà des de 1517, Alger va esdevenir el centre del cors barbaresc. Les seves muralles i ribats (castells) la feien gairebé inexpugnable. L'expedició endegada el 1541 per Carles V va fracassar en el propòsit d'ocupar-la. Vers 1600, tenia uns 100.000 habitants, uns 20.000 dels quals eren captius; una xifra possiblement similar corresponia als renegats. Ja aleshores havia esdevingut la ciutat més poblada del Magrib. L'amenaça corsària va subsistir fins a l'ocupació francesa de 1830

Tal vegada, des de l'òptica de les víctimes, la distinció entre pirateria i cors esdevé una subtilesa semàntica d'interès nul. Al capdavant, uns i altres actuaven de la mateixa manera: capturant botins i persones —que esdevenien captius.

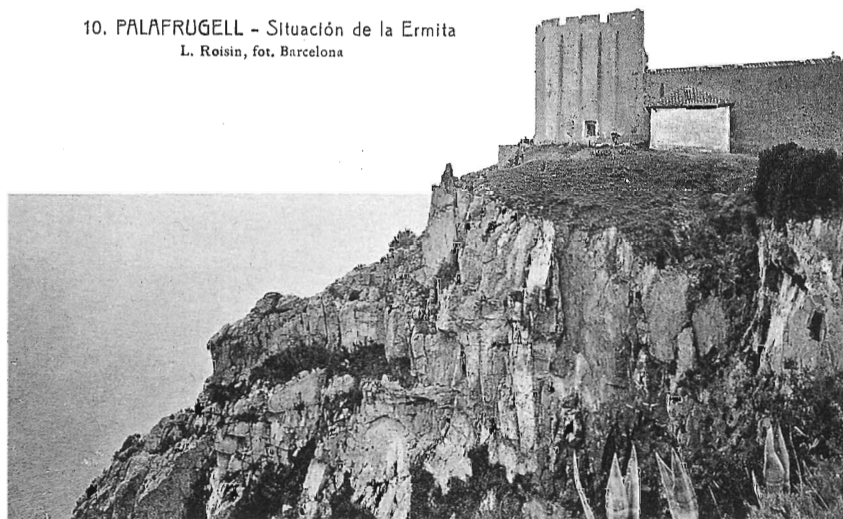
Més interessant pot ser, però, la distinció entre cors artesanal i cors a gran escala. L'un es distingiria pel seu caire d'empresa privada, que mobilitza un nombre reduït de persones i capitals. L'altre, per la presència d'una gran armada. No es poden comparar, certament,

les accions empreses per petites fustes de moros, d'escassa tripulació i amb objectius modestos, amb les grans empreses realitzades des de la logística de l'estol otomà —com l'ocupació de Ciutadella, a Menorca, l'any 1558, en què van participar més de 140 veles i on van ser obtinguts, segons algunes cròniques, uns 6.000 captius. Aquesta duplicitat entre un cors minifundista, d'efectes menors però sovintejats, i un cors latifundista, més escadusser però de conseqüències enormes, caracteritza justament la vida quotidiana del nostre litoral al llarg dels segles moderns.

Avui encara sabem poques coses de l'organització i la logística del cors a Barbaria. Un tema apareix de manera recurrent, però, ja en les cròniques coetànies elaborades en terres cristianes: la presència de captius cristians, en el paper d'informadors o fins i tot d'actius participants en les empreses. La figura del renegat ha de ser entesa —com han explicat Lucil i Bartolomé Bennassar— en el context de la societat

10. PALAFRUGELL - Situación de la Ermita

L. Roisin, fot. Barcelona



Arxiu Municipal de Palafrugell

islàmica, que aleshores es va revelar molt més porosa i dinàmica que no pas la dels països cristians. Al capdavant, en moltes ocasions, el captiu disposava de majors possibilitats efectives de promoció social als ports magribins que al país del qual era originari —amb l'única condició que

La torre de Sant Sebastià a començament del segle XX, en una fotografia de Lluçia Roisin

A. T. V. — 2411 - PALAFRUGELL, Torre de Calella



Arxiu Municipal de Palafrugell

La torre de Calella a començament del segle XX, en una fotografia d'Angel Toldrà

Pedrenyals i pistola de pedra foguera. Reproduïdes per Eudald Graells a Les armes de foc de Ripoll (1983). El pedrenyal era una arma curta, que s'accionava per percussió amb pedra foguera. Va esdevenir una arma molt popular a la Catalunya dels segles XVI i XVII, malgrat els diversos decrets i constitucions que en prohibien l'ús. No es considerava apta per a la guerra, però va ser molt utilitzada en les bandositats i conflictes privats de l'època

acceptés la religió islàmica. A la descripció d'Alger que va realitzar Diego de Haedo el 1612, s'assenyala que eren renegats 21 dels 35 corsaris que es trobaven en nómina el 1583 i 11 dels 23 alcaïds de la ciutat.

Si la mecànica corsària ens és gairebé desconeguda en el punt d'origen, un bon nombre de cròniques i d'informacions coetànies ens en descriuen a bastament les conseqüències. Com veurem, al llarg del segle XVI diverses localitats empordaneses van ser saquejades —tot destacant els casos de Cadaqués i Palamós en el context particularment dramàtic de 1542-44.

Però més enllà d'aquests actes puntuals, la pràctica corsària, entesa en la seva dimensió menor, va assolir de manera permanent el nostre litoral. Llenys o fustes de reduïdes dimensions, amb una tripulació escadussera, s'arreceraven en llocs deserts

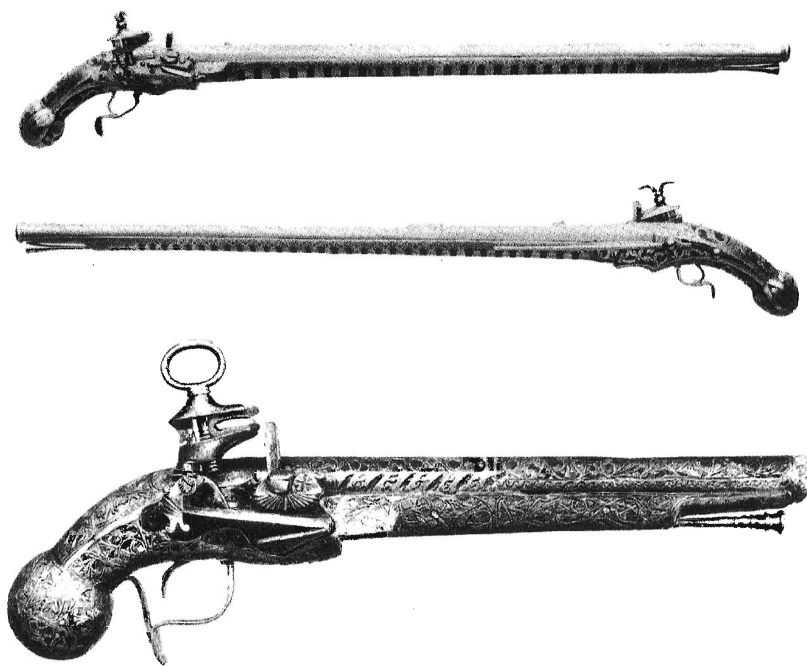
—com les illes Medes— i des d'allí colpejaven, amb extrema violència, però també amb una gran rapidesa i eficàcia, els objectius escollits. Parlem, altra vegada, d'un cors de petita dimensió, que sovint cerca un botí humil: estalvis familiars, productes agrícoles, caps de bestiar... I, és clar, captius (infants i dones, sobretot), que hauran de ser rescatats a canvi d'importants sumes, o que acabaran essent venuts als mercats d'esclaus.

Davant aquesta agressió permanent, el país reacciona. Tal vegada amb lentitud, però amb una voluntat no menys decidida. Alguns fracassos sonats —com la fortificació de les illes Medes— no ens han de fer perdre de vista els actius d'un balanç no gens menyspreable. Palafrugell, per exemple, bastirà una important xarxa de torres de guaita: la de Sant Sebastià, ja al segle XV; la de Calella, iniciada el 1597; i les Torretes, o Torre dels Moros, a la setzena o dissetena centúria.

Cada torre de guaita implica la fixació d'una dotació permanent, amb coneixements d'artilleria. Exigeix, a més, l'emmagatzematge de pólvora i provisions, que han de ser renovades periòdicament, i una política continuada de reparació i posada a punt.

La defensa de les localitats aboca, també, al seu armament. Com veurem a través de diversos casos, les viles i llocs empordanesos disposaven d'un gran nombre d'armes útils per a la guerra —a banda de les armes de tipus privat o defensiu, com els pedrenyals—. Entre elles destacaran els arcabussos i les escopetes llargues, entre les de foc, i les espases i piques, dins les armes blanques.

La defensa implica també una jerarquia territorial i una mobilització permanent. Les guàrdies de veïns de Palafrugell al port de Palamós en serien un exemple. De fet, pel





Vista aèria
de les Torretes

que fa a Palamós, una ordre de Jaume II datada el setembre de 1320 havia establert ja que, en cas d'alarma, es mobilitzessin els veïns de Calonge, Vall-llobrega i Vila-romà. L'oferiment de recer que els jurats de Girona fan als veïns de Figueres inhàbils per a la guerra en el context dramàtic de l'any 1543 ens fa pensar, entre altres coses, en els drets de "recolleta" que, com ha assenyalat Núria Sales, tenien algunes ciutats emmurallades, com Perpinyà i Barcelona, sobre viles i llocs pròxims o llunyans.

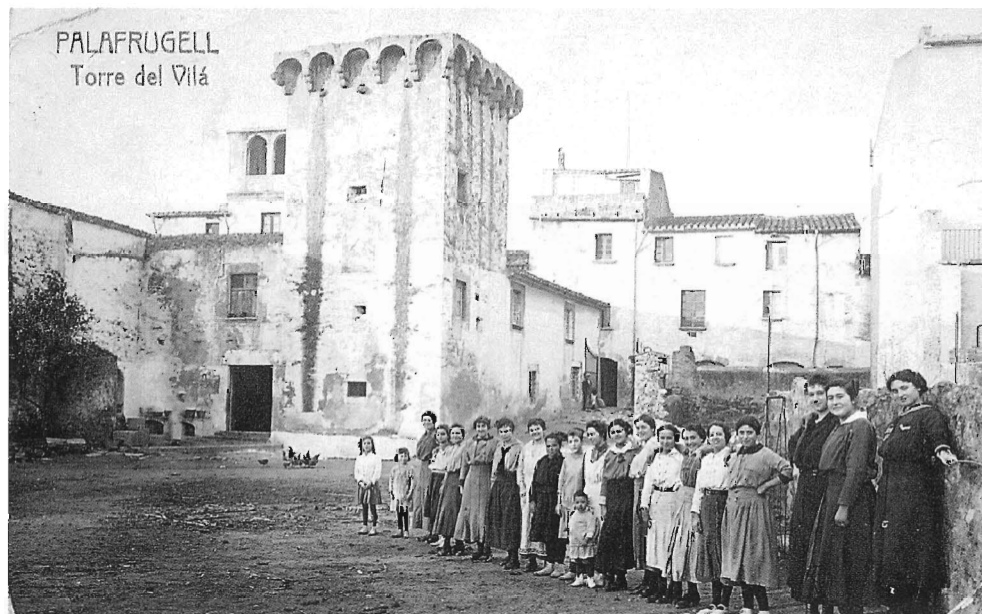
La mobilització gairebé immediata dels veïns aptes per a les armes en el cas d'atac corsari ens permet constatar l'existència d'estructures àgils de defensa popular, com les milícies urbanes. Aquestes estructures requereixen un ensinistrament permanent — una gimnàstica — i també una organització

jerarquitzada, al capdavant de la qual hi ha els consellers i jurats municipals, i una disciplina.

La defensa exigeix, finalment, un sistema ràpid de missatgeria, que permeti conèixer de manera immediata qualsevol novetat. La universitat (que és com s'anomenava aleshores als municipis) de Palafrugell, per exemple, despèn importants quantitats a pagar correus que vénen (o van) a Palamós, Begur, Girona, i fins i tot a localitats més llunyanes. Els missatgers, que sovint arriben de nit (cosa que ens fa pensar en la urgència de les informacions que transporten), esdevenen particularment actius durant els mesos de primavera i estiu, quan el perill corsari es revifa. En cas d'atac imminent, els corns i botzines, de dia, i les fogueres, de nit, aconsegueixen aquesta funció amb una immediatesa fins i tot major.

La torre de Can Boera,
al carrer de la Font,
va ser construïda
el 1500 i reformada
a mitjan segle XVIII

Col·lecció Jordi Oriol

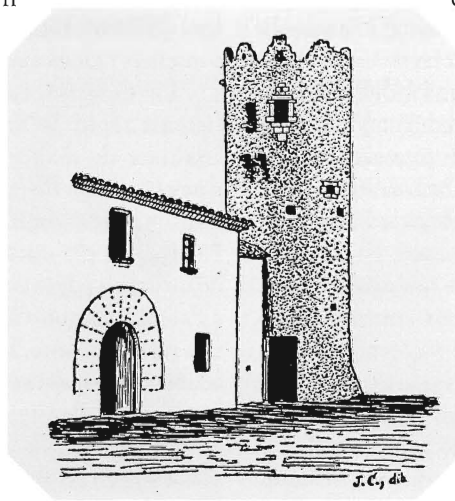


La xarxa pública de defensa es completa amb les construccions privades. Arreu les masies aconseguixen permisos per bastir torres de moros. Aquestes torres, annexes a les cases, no tenen en principi missions de guaita. La seva funció és oferir un amagatall segur i ben arrecerat als habitants de la masia i del voltant durant les hores o dies que pugui durar l'atac corsari. Disposen d'una estructura i d'un disseny que les fa inexpugnables, ateses les possibilitats tècnico-militars de l'època —i el caire fugaç de la ràtzia corsària. Exigeixen dels seus propie-

taris una acció constant de reparació i l'emmagatzematge de provisions i armes. En cas d'atac, però, poden acollir persones, béns i fins i tot bestiar.

La repercussió del cors sobre el litoral empordanès durant els segles moderns no pot ser mesurada només a través de les grans empreses corsàries. Un balanç desapassionat ha de tenir en compte, també, el cúmul de petites incursions, les actuacions públiques i privades d'organització

de la defensa i les repercussions d'un estat de setge permanent en la vida quotidiana de les viles.



Torre del mas Sureda.
Dibuix de Joan Carandell
i Pericay per a la seva obra
El Bajo Ampurdán.
Ensayo geográfico.
L'obra va ser publicada
pòstumament el 1942
i ha estat reeditada per la
Diputació de Girona el 1978

Cors i defensa durant els segles XIV i XV

Durant els darrers segles medievals, el litoral empordanès va veure's afectat per l'embranchida del cors barbaresc. D'aquells segles daten els primers grans esforços defensius. També els catalans van practicar sovint el cors durant l'Edat Mitjana, tot adreçant-lo contra els seus enemics religiosos, polítics, militars o comercials.

El perill corsari és present ja durant tota l'Edat Mitjana. El 1178 es va produir el saqueig del monestir d'Ullà, per part de corsaris magribins que s'havien arrecerat a les illes Medes. El 1367 Lloret de Mar va ser assolada per corsaris genovesos. Però el goteig de petites accions barbaresques és, en qualsevol cas, constant.

Ara fa un segle, l'historiador Enric Claudi Girbal va publicar un seguit de notes extretes dels *Litterarium Quistiarum* del bisbat de Girona. Aquests llibres esmenten les autoritzacions episcopals concedides per demanar almoina per aconseguir el rescat de captius, o perquè els captius, un cop rescatats, puguin retornar les quantitats avançades pels seus valedors. Es tracta, doncs, d'una font altament fiable, per bé que incompleta.

La majoria dels qui s'hi van acollir havien estat capturats en mar, però prop del litoral, sovint juntament amb altres persones. La llista esmenta, pel que fa als segles XIV i XV, casos esdevinguts els anys 1375, 1376, 1377, 1379 (dues accions), 1380 (altres dues), 1381, 1383 (set accions), 1385 (dues), 1386 (dues), 1387 (quatre), 1389, 1391, 1392, 1393 (tres), 1445, 1446 (dues), 1453, 1454, 1456, 1461 (cinc), 1483 i 1486.

L'embranchida inusitada del cors durant els darrers segles medievals va exigir una important resposta de tipus defensiu. Segons l'historiador Antoni Papell, les localitats poc o molt fortificades al litoral gironí a començament del segle XV eren Lloret, Tossa, Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Palafrugell, Begur, Torroella de Montgrí, Empúries, Sant Pere Pescador, Roses, Cadaqués i Llançà. Totes elles, i algunes



Barques de pescadors, de vela llatina, a les costes de Palafrugell a començament del segle XX. Durant les centúries modernes, el cors va dificultar greument les tasques de pesca, especialment les de les espècies que calia anar a buscar en alta mar. El geògraf i historiador Pere Gil va escriure el 1600: "Y crec yo que si la costa de Cathaluña estigués guardada y segura ab fortalezas, que los moros no poguessen donar molestia, se pescarian gran cantidad de tonyinas y se farian ricos los pescadores de almadravas."

altres, van haver de fer importants esforços de construcció i defensa.

Sant Feliu havia rebut autorització de Pere el Cerimoniós, el 5 d'octubre de 1356, per construir la muralla de la vila. L'any 1376 encara s'hi treballava. L'any 1391, Berenguer de Cruilles va dictar una sentència arbitral que ordenava que el monestir de benedictins i el seu raval fossin units a les muralles de la vila per tal de formar un únic conjunt defensiu, per bé que, com ha assenyalat Lluís Esteva i Cruañas, no és probable que aquesta iniciativa es dugués a terme.

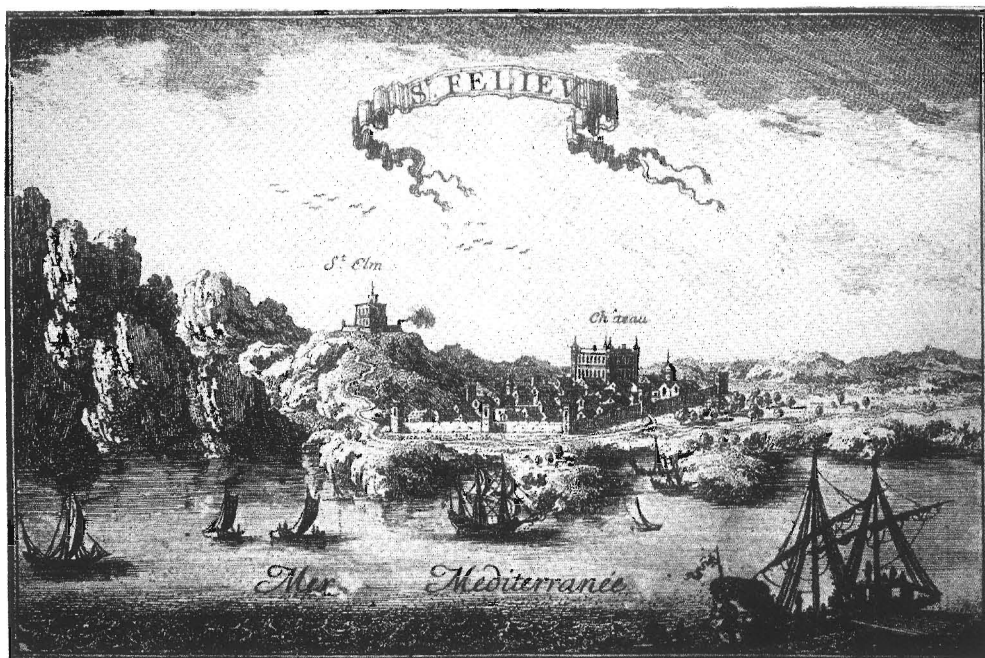
La torre de la Guàrdia i l'ermita de Sant Elm, amb una funció estratègica de primer ordre, van ser iniciades a mitjan segle XV, sota la iniciativa de l'ermità valencià Jaume Corbera. El permís d'edificació va ser concedit l'any 1452 pel bisbe de Girona Bernat de Pau. Un any més tard, Alfons el Magnànim atorgava als jurats de la vila

l'impost d'ancoratge, amb l'objectiu de construir-hi el port.

Per aquelles mateixes dates, Palamós va iniciar la construcció del port. L'any 1455 els jurats van obtenir el permís per constituir censals destinats a aquesta obra. Passada la guerra civil contra Joan II (1462-1472) les obres van ser represes. Una nota del *Dietari del Consell de Cent* de Barcelona, datada el 1493, ens ha deixat constància de la seva dificultat i de la continuació dels treballs a la fi del segle XV: "Dijous a .XXV. de abril de l'any .MCCCCXCIII. se tench Consell de .C. jurats en la qual fonch determinat que la ciutat prestàs al senyor Galceran de Requesens, comte de Frivento e Palamós, lo pontó petit per a poder-se ajudar de aquell en la fàbrica del moll comensat a Palamós, e açò fou deliberat per lo bé comú de aquesta costa, la qual ha freturatge de ports, e encara per molts sguarts altres."

També Palafrugell va bastir, a mitjan segle XV, la torre i l'ermita de Sant Sebastià, situada en un punt estratègic per a la defensa local. El 28 de gener de 1442, la reina Maria, muller del rei Magnànim, concedia un permís per captar almoines per a la seva construcció; l'ànima del projecte sembla haver estat l'ermità valencià Jaume Corbera, que més tard bastiria, com hem dit, l'ermita de Sant Telm a Sant Feliu de Guíxols. El 21 de febrer de 1445 la vila va obtenir el permís de construcció del prior de Santa Anna de Barcelona, senyor de la localitat. Dos anys més tard, l'11 de març de 1447, l'abat de Sant Pere de Galligans renunciava al dret a cobrar-hi primícies i altres impostos.

És probable, però, que la compra dels terrenys es realitzés el 1453. Així ho esmenta, si més no, una nota introductòria del *Llibre de comptes de la obra de Sant Sebastià de la Guàrdia* de 1709 (custodiat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell):



Vista de Sant Feliu de Guíxols realitzada per l'enginyer militar francès Sébastien de Portault, senyor de Beaulieu (v. 1612-1674) i publicada en la seva obra *Plans et profils des principales villes et lieux considérés de la Principauté de Catalogne et du Comté de Roussillon, Conflant et Cerdagne* (v. 1650). Beaulieu, que ha estat considerat el fundador de la topografia militar, va dibuixar un gran nombre de localitats catalanes des de 1643, acompanyant l'exèrcit francès durant la Guerra dels Segadors. A la vista de Sant Feliu destaquen la muralla, la fortalesa de Sant Elm i el castell. L'obra ha estat reproduïda, entre altres, a Miquel Oliva i Prat: *Inventario de los castillos fortalezas, recintos amurallados, torres de defensa y casas fuertes de la provincia de Gerona* (1967-1969).

“Nota de un acte de quatre vessanas de terra que comprà la Obra del gloriós Sant Sebastià.

Ab acte rebut en poder de Joan Safont, notari de Palafrugell, als 14 febrer 1453, Jaume Morella del Brugarol del Castell de Palafrugell vené als administradors de la capella y torra de dit castell, lloch anomenat la Guarda, una poseció de terra erma en la qual és situada dita torra y capella, contenint quatre vessanas de terra, o serca.”

La fortificació de les Medes va seguir, però, un camí ben diferent. Les illes van ser concedides a l'ordre de l'Hospital, amb la intenció que aquests cavallers de frontera — que van jugar un paper de primera línia en altres àmbits particularment exposats, com Xipre i Malta— hi bastissin una torre i un monestir. La construcció d'aquest va ser iniciada el 10 d'octubre de 1413. Sembla, però, que mai no fou completada.

Tot i que hom concedí el permís per tal de captar almoines a Catalunya i al País Valencià per a la seva edificació, el balanç d'aquesta empresa va ser molt desafortunat. El síndic de Torroella de Montgrí a les Corts de 1542 se'n va queixar amargament: “Impedís dita santa obra [de la torre] per los contraris que mossèn Almogàver, qui llevores tenia càrrech de dites Medes, hi féu (...) Que sols de València tragué passats dos mília ducats, donant entendre estaven en dites Medes molts soldats y frares y altres coses qui estaven pintades en la contestura de dites bullas.”

De fet, les Medes van ser ocupades el 1442 per corsaris genovesos i en diversos moments posteriors per barbarescos. No és estrany, doncs, que el tema reaparegués a les diverses convocatòries de Corts, entre altres la de 1533 i la ja esmentada de 1542. En la primera hom presentà un balanç particularment dramàtic de la situació a les Medes:



Vista de Palamós a mitjan segle XVII, obra de Beaulieu. Ha estat reproduïda, entre altres, a Joaquim Pla i Cargol: *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses* (1951)

“Cosa és molt notòria lo gran dany y encontras que cada dia se reben per los cristians, tan navegants com no navegants, domiciliats en los lochs marítims del present Principat de Catalunya, per los moros y altres enemichs de la sancta fe cathòlica per no haver contínuas guardas ni provisions competens en la torre de Sant Miquel de las Medas, com sia port molt apte y segur per los enemichs, per quant en dit port de la part de levant se poden amagar més de cinquanta fustes en la nit, que de terra en ninguna manera se poden descobrir, per estar dites Medes per dos milles o més dintre mar; axí com de fet se amaguen y encautiven cuantes veles passen, y encara de allí enfore concerten en saquejar y barrejar dits lochs marítims del dit Principat de Catalunya, guiats per molts renegats pràctichs del dit Principat, axí com per experiència se és vist en pocs anys; ja que vuyt fustes armades en ditas Medas barrejaren en la vila de Sanct Pere Pescador, del comptat de Empúries; y davant les Medes a la

matinada prengueren dos hòmens de la vila de Torruella de Mongrí, pescadors, los quals treballant rescataren lo següent dia, a cerca de mitjdia, los de la dita vila de Torruella de Mongrí (...) Axí mateix, havían l’any passat encautivat tres o quatre fills de dita vila de Torruella, y molts altres encontres y danys que dits infels amagats en dites Medes han donats a molts altres cristians.”

A les Corts de 1542, hom proposà fins i tot la construcció d’un far: “Item: per a mantenir una gran lanterna, la qual cascun vespre cremàs a la sumitat de dita torra perquè los navegants en las nits y desatinats per la tormenta de la mar en veure lo dit lum sàpien en quines terres se troben y se puguén gordar de les montanyes de la costa de terra, per quant s’és vist molts vaixells perir per dita costa per no saber ni poder tenir tino a on se trobaven, e assenyaladament se són perdudes allí per dita rahó set galeras de Andrea Dòria.”

La torre de les Medes, sense una guarnició suficient ni nuclis poblats annexos, va resultar d’escassa utilitat i els corsaris — genovesos o barbarescos — van poder-la ocupar sense dificultats en diverses ocasions, com ja hem esmentat. L’any 1552 es va enfonsar la part de l’illa on aquesta es trobava i la torre baixmedieval va seguir la mateixa sort.

Els esforços de construcció i dotació de torres, muralles i ports dels darrers segles medievals van anar acompanyats d’una política naval. L’any 1370, el bisbe de Girona va concedir importants indulgències a tots els qui col·laboressin amb les seves almoines al pagament d’un galera que, amb seu a Barcelona, havia de complir la funció de defensa de la costa del Principat.

El document s’inicia amb algunes consideracions sobre la dimensió del perill

corsari: “Notificam vós que com los infeels sarrahins en l’any passat e present sien estats ab galees, galiotes e altres lenys armats tan ben en les isles de Mayorques, Manorches, Iviçe, Sardenya, com en les parts de Cathalunya e hajen granment dampnificats molts e diverses cristians; e molts e diverses hòmens e dones e infants pochs, preses ab lurs béns, e ab si amenats en les parts de moreria, els tenguen cativats, on los fan moltes e diverses oppressions, fam, set e altres molts turments sostenir; en tant, segons qu’es diu, ço que Déu no vuyle, que són en perill de renegar lo nom de Jesucrist.”

Tot seguit, el document presenta el projecte, aprovat pel Consell barceloní (“que en la dita ciutat sie tenguda una galea ho moltes ab les quals se deffene hom dels sarrahins (...), e que no sien deputades a altre servey, sinó a deffensió dels cristians”) i exhorta els fidels a contribuir-hi amb almoines, tot concedint-los, en contrapartida, quaranta dies de perdó.

La galera va ser, certament, el vaixell de guerra més emprat a l’Edat Mitjana i a l’Edat Moderna. Reunia les condicions òptimes de velocitat i maniobrabilitat i podia ser impulsada per rem i per veles. Era, però, un vaixell de construcció i dotació costoses i de cabotatge minso. Per això, a la fi de l’edat mitjana, els viatges comercials es realitzaven en altres tipus d’embarcacions, i molt especialment en naus. Les galeres catalanes van introduir la bombard a partir de l’any 1418. Fins aleshores el seu sistema defensiu es recolzava damunt la figura dels ballesters. L’abordatge de les embarcacions contràries i la lluita cos a cos, que adquiria una extrema crueltat, en caracteritzaven l’estratègia de combat.

La galera guardacostes armada pels consellers de Barcelona l’any 1449, amb la

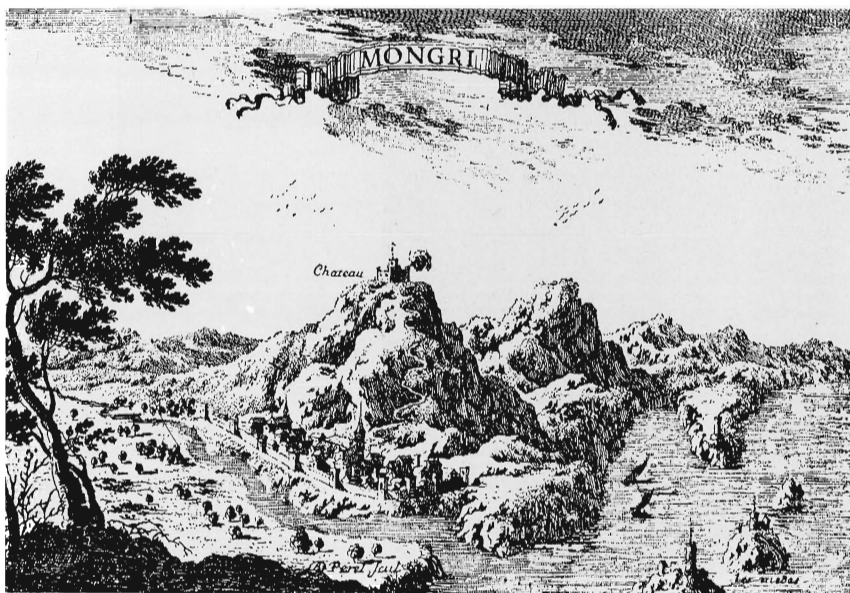


Arxiu Municipal de Palafrugell

Portada del Llibre de comptes de l’obra de Sant Sebastià de la Guarda de 1709.
Fons Ajuntament de Palafrugell

finalitat de perseguir els vaixells enemics i defensar el comerç català, tenia una dotació de 232 homes, com ha assenyalat Anna Unali. La tripulació es repartia de la manera següent: patró, còmit, sotscòmit, 2 consellers, 8 nauxers, remolar, mestre d’aixa, calafat, boter, 34 ballesters, escrivà, agutzil, metge-barber, 4 trompeters, bombarder, 6 aliers, 8 proers, 3 cruïllers, 2 espatllers, senescal, cuiner i 152 remers.

La comparació entre aquesta tripulació i la d’una nau serà prou eloqüent. Utilitzem, a tal fi, un cas estudiat per Maria-Mercè Costa. El 1433 entrava a Palamós una nau avariada, que duia la bombard gran del General de Catalunya. Ambdós fets —la necessitat de reparació del vaixell i la presència d’una poderosa peça d’artilleria— ens fan suposar una certa relació entre aquest esdeveniment i les accions corsàries. L’arranjament de la nau superava les possibilitats logístiques de la



Vista de Torroella de Montgrí i les illes Medes a mitjan segle XVII, obra de Beaulieu

localitat empordanesa. Una bona part de les matèries primeres van haver de ser comprades en altres llocs. D'altra banda, va caldre reclutar personal especialitzat (en aquest cas, calafats) a Sant Feliu de Guíxols i Barcelona. L'empresa es va allargar alguns mesos.

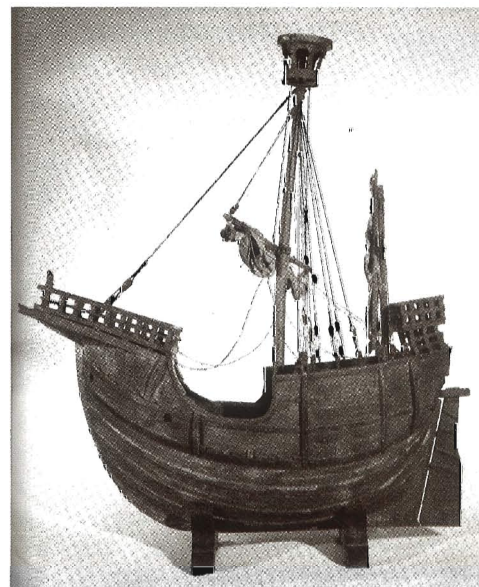
Quan finalment va poder fer-se a la mar, duia una tripulació de trenta-sis homes: patró, nauxer, remolar, calafat, dos mestres d'aixa, boter, escrivà, guàrdia, barber, pilot, senescal, cuiner (que era esclau del patró), 9 mariners i 14 servicials. La destinació de la nau era Sicília i Nàpols i entre la tripulació hi havia gent de diverses nacionalitats.

Juntament amb la defensa de la costa, cal assenyalar també aquelles notícies que ens permeten afirmar l'existència d'un cors originat al nostre país —i d'una pirateria autòctona. Com ha documentat Anna Unali, les queixes constants de països tercers ho proven a bastament. L'any 1314, dos ambaixadors marsellesos van acusar pirates catalans d'haver venut alguns comerciants i

mariners provençals, després d'haver-se fet amb els seus béns i embarcacions. Diverses ràtzies catalanes, realitzades a la regió de Marsella vers 1360, van provocar danys per valor de 40.000 florins d'or.

Les accions de corsaris catalans es registren també a Gènova, a Barbaria i al regne moro de Granada. El 1344, el monarca nassarita Yussuf I exposava les queixes següents en una carta adreçada a Pere el Cerimoniós: "les naus del vostre país no han cessat de piratejar aquestes costes, causant tals danys que, en aquest període de temps, han desaparegut moltes persones, i són freqüents les queixes fetes per la gent del nostre domini per aquest motiu." L'augment de les accions corsàries catalanes a partir de la segona meitat del segle XIV hauria de ser vinculat, segons Jaume Vicens, a l'ampliació del tràfic d'esclaus.

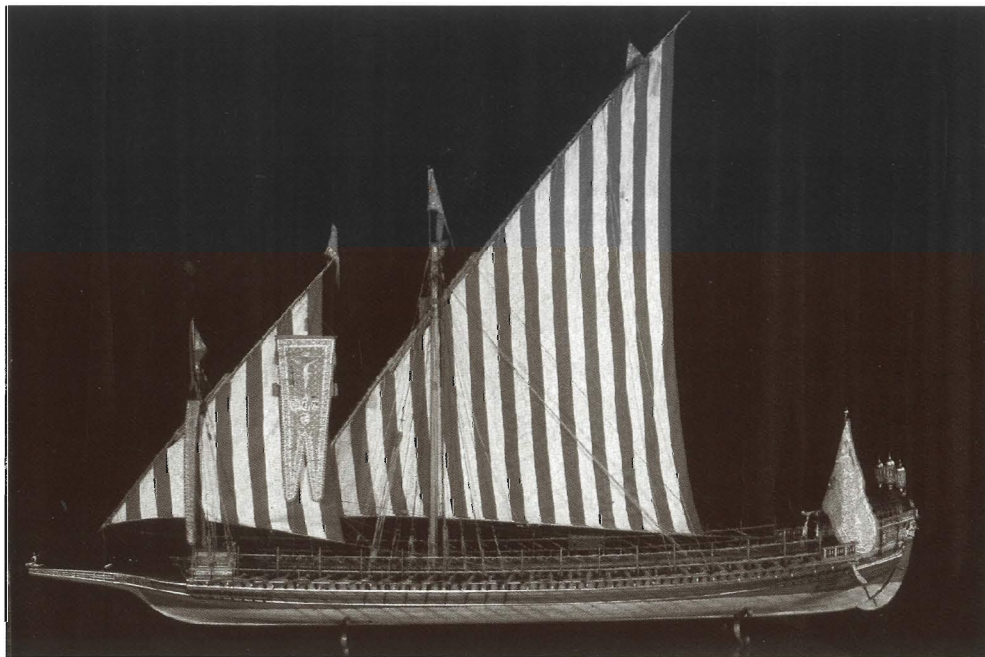
Justament Pere III va reglamentar la pràctica del cors en les ordinacions de 1367, tot dotant-lo de validesa legal i imposant-hi



Coca de Mataró.

Reproducció feta als tallers del Museu Marítim de Barcelona d'aquest ex-vot, conservat avui al Maritiem Museum Prins Hendrik de Rotterdam.

Prové d'alguna ermita del Maresme, no identificada, i constitueix una peça única, ja que reproduïx a petita escala una coca, vaixell comercial del segle XV precedent de la caravel·la



*Model de la galera Reial
de Joan d'Àustria, generalíssim
de l'estol de la Lliga Santa
a la batalla de Lepant.
Reproducció del Museu
Marítim de Barcelona*

importants condicions i contrapartides. El tema va interessar també altres monarques, i molt especialment Alfons el Magnànim. Aquest rei, en una carta de 1420 adreçada al batlle general i a altres autoritats del Principat, especifica el mode en què ha de realitzar-se la pràctica del cors: “Entès havem novellament que alguns patrons de naus e altres sotsmeses nostres se preparen o entenen armar algunes naus per anar a discórrer les mars ab les dites naus armades. E sia nostra intenció, axí com a nostra real dignitat se pertany, provehir e dar loch e manera que·ls dits patrons o armades no fassen dany sinó a aquelles naus o persones que sien ab nós en guerra. Per ço, us dehim e manam expressament e de certa sciència, sots incorrimet de nostra ira e indignació, e pena de dos milia florins a nostres cófrens si contrafarets aplicadors, que alguna nau de les dessus dites no permetats que partescha en la dita manera,

sinó haüda e exigida per vós primerament e abans idònia caució e seguretat, prestadora per los patrons, que no damnejaran sotsmeses nostres, ne algun vassall o districtual de

*Galera de Lepant.
Ofrena votiva a la capella
del Sant Crist de Lepant,
com a record de la galera Reial.
Es troba al Museu Marítim*



AL PIRATA JOAN TORRELLES

Per nau, un vaixell de vint canons.
Per llar, els confins blaus de la mar.
Per llei, el vent de tramuntana,
vent que engalana
el bergantí
en la foscor.

Busca una nau per enfonsar.
Busca un vaixell per abordar.
Mentre el pirata navega,
deixa al darrera
estela de sang i de foc.
Flama de mort.

Diuen que no sap el que és la por.
Diuen que l'ha vist jugar amb la mort.
Diuen que la sang l'enamora
i no perdona
cap enemic carregat
de rom i blat.

Canta el pirata a coberta.
Canta somnis de llibertat
des de l'illa de Formentera
al nord-est de Mallorca,
i del cel de Menorca
fins a l'Empordà.

Solca el mar a tota vela
fins a l'illa d'es Palmador,
on fa més de cent trenta llunes,
entre les roques,
va enterrar el cofre d'or,
el seu tresor!

Al pirata Joan Torrelles. Havanera.
Lletres i música de Carles Casanovas

AL PIRATA JOAN TORRELLES (HAVANERA) Lletres i música: CARLES CASANOVAS TARDOR/89

per nau un vaixell de vint ca-nons per-llar els con-fins blaus de la mar per llei el vent de tra-mun-tana un vaixell per a-bor-dar men-tre el pi-ra-ta na-vega de-ixa al dar-re-ra es-te-la de sang i de foc fla-ma de mort.

Bus-ca una nau per enfon-sar Bus-ca un vaixell per abor-dar Men-tre el pi-ra-ta na-vega de-ixa al dar-re-ra es-te-la de sang i de foc fla-ma de mort.

Di-uen que no sap el que és la por Di-uen que l'ha vist jugar amb la mort Di-uen que la sang l'en-a-mo-ra i no per-do-na cap en-e-mi-g cap en-e-mi-g car-gat de rom i blat.

Can-ta el pi-ra-ta a co-be-rta Can-ta som-nis de li-ber-tat des de l'illa de For-men-te-ra al nord-est de Ma-lorca i del cel de Me-nor-ca fins a l'Em-por-dà.

Sol-ca el mar a to-ta vela fins a l'illa d'es Pal-ma-dor on fa més de cent tren-ta llunes en-tre les ro-ques va en-ter-rar el co-fre d'or el seu tresor.

NOVEMBRE 1989

príncep, comunitat, ciutat, vila o loch o d'altre senyor qui sia ab nós en pau.”

La pràctica del cors no degué ser infreqüent en terres empordaneses durant els darrers segles medievals. L'any 1305 una nau amb 65 sarraïns de Granada va ser apresada, en aigües andaluses, per homes del comte d'Empuries Ponç Hug IV, segons ha explicat l'historiador Pella i Forgas. L'any 1311 aquest mateix comte va fer apresar diverses naus

venecianes. Desconeixem altres casos menors, però es fa difícil dubtar de la seva existència.

També aquest mateix període ens dona alguns exemples de pràctica piràtica, és a dir, d'accions de delinqüència privada. Les *Rúbriques* de Bruniquer ens informen, per exemple, de les malifetes de Joan Torrelles, propietari d'una galera, que el 1450 va desembarcar a les platges de Roses i va saquejar diversos masos prop de Torroella de Montgrí.

La Mediterrània al segle XVI

Durant el segle XVI, la Mediterrània va esdevenir un camp de batalla entre la Creu i la Mitja Lluna. La monarquia hispànica i l'Imperi Otomà van encapçalar els dos bàndols. El cors islàmic va prendre una gran embranzida per dos motius: el progressiu distanciament econòmic entre les dues ribes de la Mediterrània; i la importància creixent de l'artilleria, que propiciava noves estratègies a la guerra naval.

El segle XVI assenyala un nou context polític-militar a la Mediterrània. El caracteritza, en primer lloc, l'expansió de l'Imperi Otomà. Algunes fites importants en aquest procés són l'ocupació de Constantinoble (el 1453); la conquesta de l'illa de Rodes (el 1522), fins aleshores sota domini de l'orde de l'Hospital —a la defensa de la qual es van distingir, entre altres, els catalans Dimes de Requesens i Hug de Copons—; la batalla naval de Prébeza, a la mar Jònica (el 1538), que va confirmar l'hegemonia naval turca a la Mediterrània Oriental; i l'ocupació de Gerba (el 1560). Des del punt de vista de la defensa del nostre litoral, pren una dimensió especial l'ocupació de Tunis i d'Alger (aquesta darrera, l'any 1516) per part dels germans Barba-rossa.

D'aquesta manera, els sultans otomans (esdeveniguts califes des del 1517) van

controlar un imperi vastíssim, que s'estenia des de la frontera austríaca fins al Nil i des de Bagdad fins a Tunísia i Algèria. El seu màxim apogeu ve a coincidir amb el regnat de Solimà I el Magnífic (1520-1566).

L'amenaça otomana era molt superior, en termes quantitatius i qualitatius, al perill que podien haver suposat, fins aleshores, els petits estats barbarescos. Es produïa, a més, en un nou context comercial i tecnològic. Efectivament, contra una opinió encara molt generalitzada, hom considera avui que l'augment de les empreses corsàries durant la primera meitat del segle XVI guarda una relació directa amb l'extensió del tràfic marítim, que degué ser aleshores important.

Quant a les novetats tècniques, cal assenyalar, en primer lloc, l'extensió i millora de les armes de foc i de l'artilleria i el seu ús naval. D'altra banda, determinades millores



Els regnes hispànics i l'imperi otomà a l'època de Felip II. Mapa reproduït per l'autor a *Pirates i bandolers als segles XVI i XVII* (ed. Barcanova)

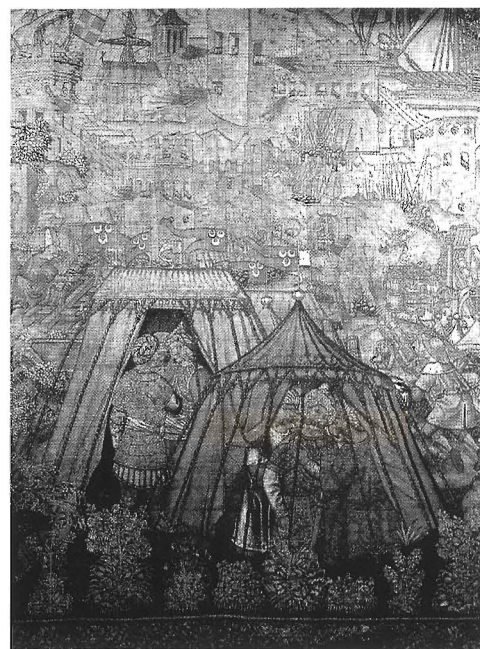
tècniques produïdes durant els darrers segles medievals —la brúixola, el timó, l'astrolabi, etc— van generalitzar-se, tot alliberant els vaixells de les servituds de la navegació de cabotatge. Una navegació més ràpida, doncs, i un augment del potencial de foc van facilitar, també, el creixement de les accions de cors.

Cal assenyalar, però, que l'estructura dels vaixells i les seves principals característiques tècniques gairebé no van variar al llarg dels segles moderns. Com també cal remarcar el relatiu endarreriment tecnològic otomà respecte a Occident, que aniria eixamplant-se durant aquelles centúries, tot i els esforços, de vegades molt significatius, per importar tècnics i coneixements.

Carles V (1516-1556) era plenament conscient de les dimensions de l'amenaça turco-barbaresca, que assolava reiteradament les nostres costes. Per això diverses corts van legislar sobre la seva defensa. De Barcelona van partir els dos principals estols organitzats contra les posicions otomanes a Barbaria. L'expedició contra el port de la Goleta i la ciutat de Tunis, amb una important

presència catalana, va partir el maig de 1535. Era formada per més de 30.000 homes i uns 250 vaixells —entre altres, trenta-dues galeres construïdes expressament a les Drassanes de Barcelona per més de 2.000 obrers vinguts de tot el Principat, que hi havien treballat nit i dia—. La conquesta de la Goleta i Tunis (14 i 21 de juliol, respectivament) va permetre alliberar més de 20.000 captius. L'expedició d'Alger, de 1541, va disposar d'unes dimensions no menors, però va fracassar en els seus objectius.

En els anys següents altres places nord-africanes van ser perdudes: Tenes, Dellys, Bugia, Honeine, Bona, El Mehedia, fins i tot, altra vegada, la Goleta i Tunis (1570). L'altra cara de la moneda, però, és assenyalada per la submissió de Gerba (el 1520), aconseguida per Hug de Montcada —aleshores virrei de Sicília—, i el trencament dels setges de Malta de 1550 i 1565.



Tapís del setge de l'illa de Rodas (1522), adquirit per la Taula de Canvi de Barcelona el 1589



En aquest context bipolar, d'enfrontament a gran escala entre la Creu i la Mitja Lluna, el cors pren una embranzida enorme. Les accions menors, de caire quasi quotidià, són pigallades, de tant en tant, per esdeveniments de dimensions molt superiors. Així, Maó va ser saquejada el 1535 i Ciutadella el 1558.

De fet, segons la historiadora Núria Sales, les falconades corsàries van repetir-se a Catalunya amb una freqüència certament tràgica. Gairebé no manca any, al llarg del segle XVI, en què no tinguem constàncies d'accions d'otomans o barbarescos: 1504-1505, 1515-1516, 1518-1519, 1532, 1534, 1536, 1538, 1540-1544, 1546-1547, 1550, 1552-1553, 1557-1560, 1562-1564, 1566, 1567, 1571, 1582, 1587, 1590, 1591. La llista, probablement incompleta, és en ella mateixa prou eloqüent.

Tanmateix, la conjuntura més temible es va donar en el període 1542-44, durant el qual Francesc I de França va pactar amb l'Imperi Otomà i va obrir als seus vaixells els ports de la Provença. Per primera vegada, les embarcacions otomanes van poder castigar el litoral català des d'un àmbit extremament

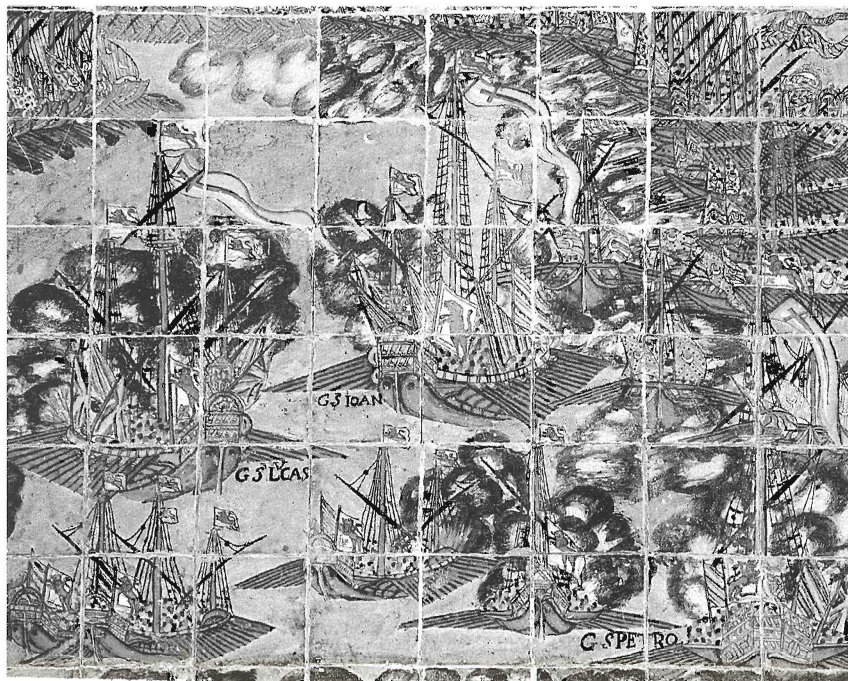
proper. Durant aquells anys, les accions i els saquejos van assolir tota la costa dels Països Catalans, des de Cotlliure fins a Guardamar. Els saquejos de Cadaquès i Palamós, que descriurem tot seguit, en van ser exemples particularment dramàtics.

La pau hispano-francesa de Cateau-Cambresis (el 1559) va iniciar un nou context a la Mediterrània. La formació de la Lliga Santa (1570) entre la República de Venècia, els estats hispànics i el papat va abocar a la victòria de Lepant, un any més tard.

L'estol cristià era format per uns cinquanta mil homes. Les pèrdues van ser enormes: quinze galeres, uns 7.000 morts i un nombre similar de ferits. Amb tot, l'armada turca va ser pràcticament destruïda: 15 vaixells enfonsats, 190 capturats, prop de 30.000 morts i més de 8.000 presoners.

La forta presència catalana en aquell estol era encapçalada per Lluís de Requesens, lloctinent del generalíssim de l'armada Joan d'Àustria, aleshores menor d'edat. Alguns dels trofeus més significatius d'aquella batalla van anar a raure a terres catalanes, com el pavelló de l'almirall turc Alí-paixà, que, segons Ferran

Vista de Barcelona a mitjan segle XVI, obra de Franz Hogenberg i Georgius Hoefnagle, publicada per Georg Braun en l'obra Civitates Orbis Terrarum (Colònia, 1572). El dibuix, molt realista, ha estat captat des de Montjuïc. S'hi aprecia el doble recinte de muralles i, en primer pla, les Drassanes



Soldevila, va ser instal·lat a Sant Feliu de Guíxols. Amb tot, algunes exageracions d'aquesta presència van ser construïdes per historiadors posteriors. Aquest és el cas de la participació a la batalla de vuitanta oficials de la localitat de Sant Feliu de Guíxols, mite ideat a la fi del segle XVII pel cronista i falsificador de textos Gaspar Roig i Jalpí a l'obra *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*.

La victòria de Lepant va disparar l'eufòria en terres catalanes. Tanmateix, els seus efectes van ser minsos. L'armada otomana es va refer amb una celeritat sorprenent. Venècia, preocupada per l'intervencionisme hispànic a Itàlia i gelosa de la seva independència, va signar la pau per separat amb els turcs l'any 1573.

La Mediterrània va continuar essent, al llarg del segle XVII, un mar conflictiu, caracteritzat per la bipolaritat. Però les noves conjuntures interiors dels estats hispànics i de l'Imperi Otomà —el desplaçament de l'atenció de Felip II cap a la Mar del Nord a causa de la rebel·lió independentista dels Països Baixos, la crisi de poder i ètnico— territorial al califat turc— van buidar les nostres mars d'estols similars al de Lepant. Fet i fet, persistien les condicions per a una continuada acció del cors. Com ha provat Alberto Tenenti per al cas venecià, el cors no va davallar a partir de 1571 —per bé que va esdevenir un cors a més petita escala

A dalt, detall d'un tapís que descriu l'expedició de Tunis (1535), obra de Willem Pannemaker. Representa Carles V als afores de Barcelona passant revista a les tropes. Les muntanyes del fons són Montjuïc i Montserrat

Fragment d'un plafó de ceràmica que representa la batalla de Lepant. Es troba a l'església del Roser de Valls

Atacs corsaris a l'Empordà al segle XVI

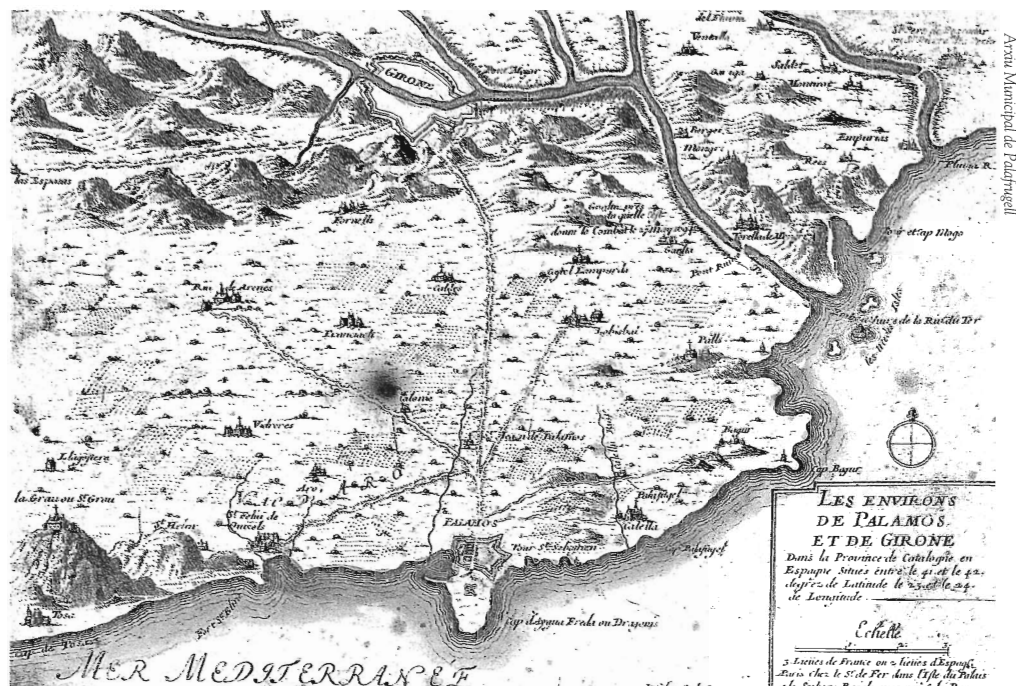
L'Empordà va patir d'una manera directa les conseqüències de l'enfrontament entre la monarquia hispànica i l'Imperi Otomà. El 1543 les localitats de Cadaqués, Roses i Palamós van ser destruïdes i saquejades. La gent de les viles i pobles litorals van haver d'acostumar-se a conviure amb el perill.

L'Empordà va viure des d'una primera línia l'agreuiment de les accions corsàries, amb una punta particularment tràgica a mitjan

segle XVI. El *Litterarum Quistiarum*, al qual ja ens hem referit, esmenta els següents casos de petició de permís per demanar almoines per a captius:

Any de la petició	Localitat d'origen del/s captiu/s	Lloc on va/n ser capturat/s	Any de la petició	Localitat d'origen del/s captiu/s	Lloc on va/n ser capturat/s
1500	Palamós	No esmentat	1551	Roses	Prop de les Medes
1518	Palamós	Prop dels Alfacs	1552	Sant Feliu de Guíxols	No esmentat
1531	Lloret	En mar	1553	Blanes	No esmentat
1534	Llançà	Platja de Llançà	1553	Tossa	No esmentat
1534	Palamós	Mar de Palafrugell	1553	Torroella de Montgrí	No esmentat
1535	Sant Feliu de Guíxols	No esmentat	1553	Lloret	No esmentat
1544	Vall-llobrega	Saqueig de Palamós	1553	No esmentat	No esmentat
1544	Blanes	No esmentat	1553	Roses	No esmentat
1545	Malgrat?	Saqueig de Malgrat	1553	Roses	No esmentat
1545	Pineda	Saqueig de Malgrat	1554	Sant Feliu de Guíxols	En mar,
1546	Blanes	En mar		entre Sant Feliu i Blanes	
1550	Malgrat	Saqueig de Malgrat	1556	Lloret	No esmentat

Plànol militar que descriu una bona part de l'Empordà, el Gironès i la Selva vers la fi del segle XVII. L'autor hi destaca els recintes fortificats de Palamós i Girona. Va ser elaborat per Nicholas de Fer per a l'obra L'introduction à la fortification (1693)



Arxiu Municipal de Palafrugell

Com veiem, les localitats d'origen dels captius es reparteixen per tot el litoral del bisbat de Girona. A banda dels qui han estat fet captius en saquejos (els de Palamós i Malgrat, ambdós el 1543), la majoria de captius van ser segrestats en mar i eren pescadors o mariners. La diferència de datació entre els esdeveniments (com els saquejos tot just esmentats) i les peticions per poder demanar almoina obeeixen a les grans dificultats tècniques que devia implicar obtenir l'alliberament dels captius a través de rescats. Segons Antonio Domínguez Ortiz, dels cent mil habitants que tenia l'Alger d'aleshores, uns vint mil eren captius i altres vint mil renegats.

Una altra font essencial per entendre el perill quotidià en què vivien les viles empordaneses són els avisos del descobriment de veles corsàries o de desembarcaments. L'arribada de correus, de dia i de nit,

provocava l'alarma i la mobilització immediata de les viles. La freqüència amb què es produïren en determinats períodes va haver d'afectar, sens dubte, la vida diària de les viles i llocs.

D'aquests avisos en tenim perfecta constància a través dels *Llibres del Clavari*, o de comptes, en què s'anotaven amb regularitat les despeses ocasionades pels correus. L'historiador Pella i Forgas va espigolar ja algunes d'aquestes informacions, pel que fa a Palafrugell a mitjan de la setzena centúria, que hem pogut ampliar amb altres exemples. En concret, en el llibre corresponent a l'any 1542-1543 (la data de tall, en què es produeix el relleu del clavari i l'inici d'un nou llibre, és el 26 de juliol, festivitat de Santa Anna) es van registrar 27 avisos. L'any 1555-1556 en van arribar 38. Els avisos provenien de localitats veïnes, i d'altres més

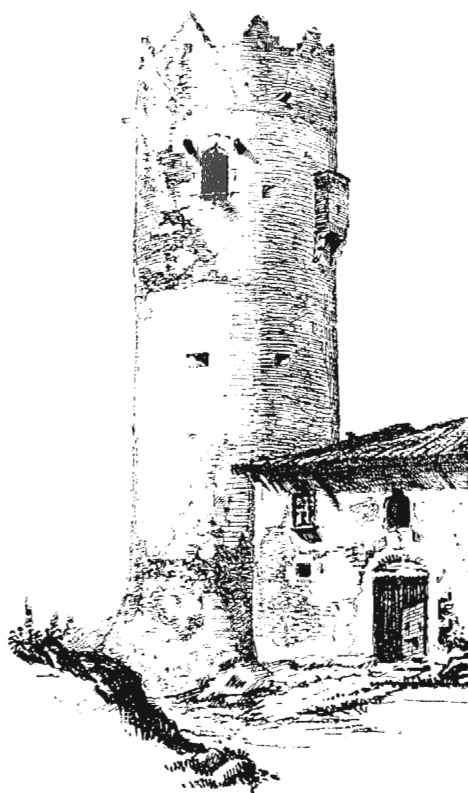
allunyades, com Girona i Barcelona. Heus aquí les noves corresponents únicament a l'octubre de 1555, que van ser publicades per Pella i Forgas:

“Vuy a 12 del sobredit [octubre de 1555] vingué un avís a 12 horas de nit, de Begur, qui s'era stat a Cadaqués que duas fustas de moros avían posada gent en terra.

“Vuy a 13 del sus dit vingué un avís de Rosas que quatre fustas havían posada gent a una cala qui és entre Cadaqués y Rosas y havían presas duas donas y una xica.

“Més, a 16 del sus dit, a duas horas de matí, rebérem un avís de Cadaqués que las quatre fustes éran a Cala Jugadora y que y avia un renegat qui era stat d'equí, d'un pagès, y que era anat a casa son germà y que u avían tot cremat y arruïnat, y éran anats bé tres-cents turchs.

“Més, vuy a setze de octubra a 7 horas de matí arribat avís de Begur que 4 galiotas de moros an presa la casa d'en Geli del mas, de Begur, y se n'an portadas deu o dotze persones.

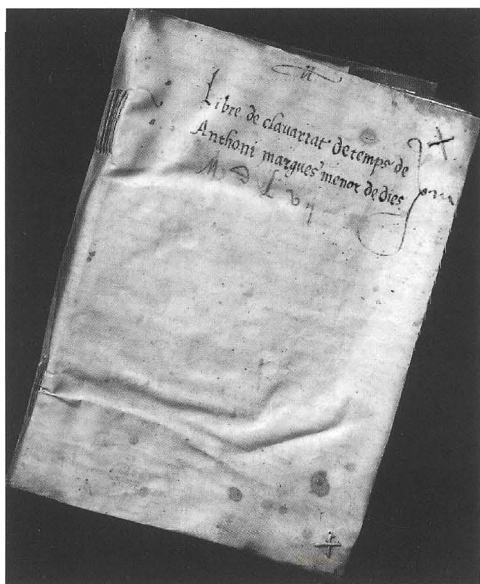


Dibuix de la torre del mas Mauri de Vall, realitzat per Josep Pella i Forgas per a la seva Historia del Ampurdán (1883)

“Vuy a 20 de octubre los de Begur feren avís açí que havían vistos tres o quatre hòmens pels boschs devés Fornells, y que temían no fossen moros qui fossen restats en terra lo vespre que saquejaren la casa d'en Geli, y que tothom desàs los remes de las botigas.”

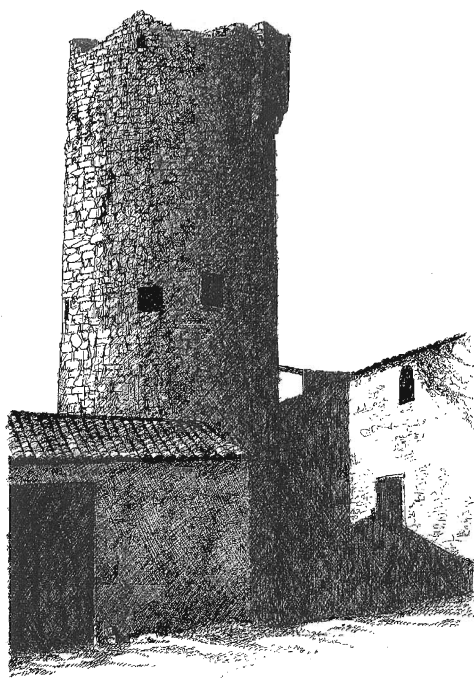
La mostra que hem presentat ha de ser entesa només com un tast. Expressa un estat d'alarma permanent, que va haver de tenir conseqüències immediates en la vida quotidiana i en l'economia de les comarques litorals. Manifesta també, però, una organització acurada de l'autodefensa, que va fer de la transmissió immediata de la informació la primera i més eficaç arma.

Llibre de Clavariat de temps d'Antoni Marquès, menor de dies (1556). Fons Ajuntament de Palafrugell. Els llibres de Clavariat recullen permenoritzadament tots els ingressos i despeses efectuats pel municipi, amb indicació del seu origen o destinatari i del motiu de la despesa. Són, doncs, una font valuosíssima tant de caire fiscal com general



Torre
del mas
Espanyol

Josep Llois



En altres casos, la informació sobre incursions corsàries a l'Empordà ens ha arribat a través de les institucions nacionals. Heus aquí una informació del *Dietari de la Generalitat*, que correspon al 27 de juliol de 1527, i que ens descriu diverses accions al litoral empordanès: "En aquest dia arribaren e se attendaren cerca de Besòs vuyt fustas de turchs, qui venían de la volta de Levant, e en las mars de Colliure, Cadaquers e Roses havien presas e encativades moltes naus, entre les altres de Sant Pere Pescador. Se rescataren entre draps e diners 1.551 ducats d'or."

El 1534, Lloret va ser saquejada, segons l'historiador Pella i Forgas. Però cap d'aquests esdeveniments no pot ser comparat a les actuacions corsàries esdevingudes en el període 1542-1544, els anys del perill

combinat franco-turc, en què les naus otomanes van poder arrecerar-se als ports de Marsella i Toló.

El 1543 va ser un any especialment dramàtic per al litoral empordanès. Les autoritats locals eren ben conscients del perill, i al llarg del mes de juliol es van organitzar diverses iniciatives de defensa, destinades sobretot a protegir els dos principals ports de l'Empordà: Roses i Sant Feliu de Guíxols. No endebades, per aquelles mateixes dates es produïa ja el primer gran desastre: el saqueig de Malgrat.

En una carta enviada pels jurats de Figueres als de Girona, el juliol d'aquell any, s'exposava la necessitat d'enviar quatre-cents homes armats a Roses i tres-cents a Sant Feliu, i de garantir la presència de galeres guardacostes en tot el litoral. La resposta dels jurats gironins, publicada per l'historiador Antoni Papell, descriu algunes de les iniciatives empreses per a la defensa i mostra, a més, el paper de la capital de la veguèria com a lloc de "recollita" dels seus habitants inhàbils per a la guerra:

"Molt honorables senyors,

"Entès havem que la armada del Turch, enemich de nostra sancta fe cathòlica, ab cent trenta veles serían en les mars cristianes, e que havien cremat en lo realme de Nàpols a Risolles, e que per a .XV. del present se havia de aumentar ab la armada de mar del rey de França en Marcella, y venir en aquesta costa y en ella saqueijar, cremar y matar tot quant trobaran; e que la magestat de l'emperador, rey e senyor nostre, havia manat scriure als concellers de Barcelona y de València stiguessen apercebits axí de munyions com de altres coses y armes per lur deffensió; y que los habitants d'esta costa de mar de més posar y posassen en salvo les mullers, fills y filles y cosas y lurs béns.

“Nosaltres procuram de fer los que-ns és possible per defenció d'aquesta ciutat, volríem entenre en què las vilas marítimas (...) vehinas d'aquesta ciutat, y maiorment aqueixa [Figueres], qu-és part, carrer y membre de aquella, se apartàs de inconvenyents. Per ço, poran seguir la intenció de sa magestat y, si volran, poran recullir les mullers, fills, filles y béns en aquesta ciutat, que nosaltres en tot lo que pugam mirar per ells y per lo bé y deffensió de aqueixa vila vos oferim.

“E guar-t-vos nostre senyor Déu.

“De Girona, deu de juliol any .MDXXXXIII.”

A final de mes s'inicia una important mobilització vers Roses, que hom considera el punt més amenaçat. Vers aquest punt s'encaminen veïns del comtat d'Empúries, del vescomtat de Rocabertí, de les baronies de Verges i de Siurana i de la ciutat de Girona. En aquesta ciutat, hom passa revista a la milícia urbana, que és formada per 1.050 homes, i que disposa d'un armament considerable: entre altres, 450 piques, 350 arcabussos i 250 ballestes.

Però la mobilització popular, tot i el seu caire massiu, té també un taló d'Aquil·les: el del temps. Les milícies locals i baronials eren formades per artesans i pagesos, que havien deixat enrere béns, oficis i famílies. Per això, quan el risc sembla passat, les pressions per al llicenciament dels homes mobilitzats són més i més intenses. A la fi, hom accedeix a autoritzar-los el retorn a casa.

I és aleshores, a la tardor de 1543, quan l'armada turca colpeja el nostre litoral amb una força inusitada.

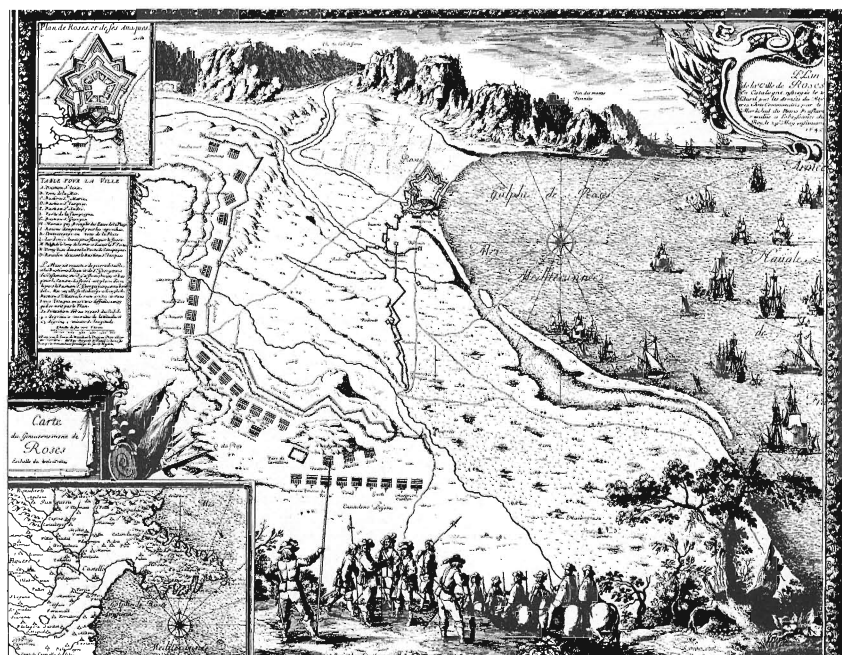
El cinc d'octubre, a les cinc de la tarda, l'estol corsari desembarca a Cadaqués i saqueja la vila. L'armada otomana era formada per un nombre important de fustes (probablement 23, tot i que altres versions

parlen de 32, o fins i tot de 37) i iniciava, així, un viatge tràgic, amb recalades particularment funestes a Roses (l'endemà, dia 6) i Palamós (els dies 7 i 8). El seu eco no s'apagaria ni tan sols quatre anys més tard, quan Felip II, a les corts reunides a Montsó el 1547, va recordar:

“Les vint-i-tres galeres que lo dit Barbaroxa envià a la costa de Cathalunya prengueren, saquejaren y cremaren les viles y llocs de Cadquers, Roses y Palamós, captivant y matant cruelment los christians que trobaren en elles, y de allí acometent a la illa e ciutat de Ivisa.”

L'estol corsari va ocupar Cadaqués sense resistència. La vila no diposava de defenses i els veïns van fugir tan bon punt van endevinar les intencions dels vaixells otomans. Els corsaris van saquejar sistemàticament les cases i van enderrocar l'església, després d'haver-se'n endut els objectes de valor.

Plànol del setge i conquesta de la vila de Roses per part de les tropes franceses i catalanes (abril-maig de 1645), durant la Guerra dels Segadors



Josep Capella



Torre de can Boera

Detall d'una
espillera
d'una torre
de moros



Josep Capella

Del saqueig de Palamós ens n'ha quedat constància històrica a través de la descripció que en va fer el notari de Palafrugell Antic Brugarol Codina. Aquest notari va participar a la milícia organitzada per Palafrugell per a la defensa d'aquella vila, tan bon punt els consellers van tenir notícia de la presència de les naus otomanes. El document, publicat ara fa un segle per l'historiador Narcís Pagès, i posteriorment reproduït per altres autors, és, per ell mateix, prou eloqüent. Per això ens hem permès de reproduir-lo íntegrament:

"Fas memòria en sdevenidor, jo, Antich Brugarol Codina, notari, com, disposant-ho la sapiència divina, dissapte a sis del mes de octubre del present any [1543] vingueren vint galeres e tres fustes de turchs, les quals

vingueren de l'exèrcit turquesch, lo qual és en Marsella y ha arruinada la ciutat de Nisa.

"Y en la vila de Roses, y aquella combateren y la prengueren y part la cremaren. Y vingué la terra de Cathalunya y los ne tragueren y moriren alguns turchs.

"Y après lo diumenge dematí vingueren les dites vint galeres y tres fustes a les Medes, y de les Medes a les nostres mars del present terme. Y jo, ensemps ab Sebastià Caixa, balle, tinguérem sentenalla sobre elles.

"E de nostres mars se n'anaren dins lo moll de la vila de Palamós. Y érem doscents hòmens, y anant-nos en dita vila foren hoïdes per nosaltres per lo camí cantar cigales (y fou vist un cércol, a modo de cércol de bóta de color de la luna stant enlaire, cosa miraculosa, dissapte abans al vespre).

"Y quant fórem al lloc de Sant Joan [de Palamós] ja les galeres batien la vila de Palamós ab grans bombardes. Y axí batent dita vila, nosaltres entràrem en dita vila. Y no trobàrem sinó vint-y-sinch hòmens de Palamós. Y ensemps ab ells batallàrem ab los turchs. Y fou-nos forçat deseparar dita vila, y axí exírem d'ella molt desmandats.

"Y de nosaltres restaren en dita vila los hòmens següents, los quals moriren en dita vila, y molt cruelment los trobàren lo dimars après morts:

"Primo: mossèn Joan Andreu, prebere, sagristà de Palafrugell, al qual levaren lo cap de les spatles y l'obriren per lo ventre y li tragueren lo cor y tallaren los botons y moltes fletxes tenie.

"Pere Roig, fill de Pere Roig d'Es Brugarol, cremat.

"Y Yherònim Soler, cremat.

"Antoni Bofill, cremat.

"Joan Serra, ferrer, cremat, ab una canya tenia en lo ces.

“Steve Massot, de Mont-ras.

“Y presa hagueren los dits turchs la dita vila, aquella cremaren tota y la sglésia; desfets los retaules y cremats; tallat lo cap a hun crucificat y posat foch baix los peus; cremada la imatge de nostra Senyora; portaren-se les campanes de la sglésia; cremaren la capella de Nostra Senyora de Gràcia y se’n portaren les campanes; cremaren la sglésia de Sant Joan y s’emportaren les campanes; y cremaren les cases de Sant Joan fins a la torra de mossèn Ribes.

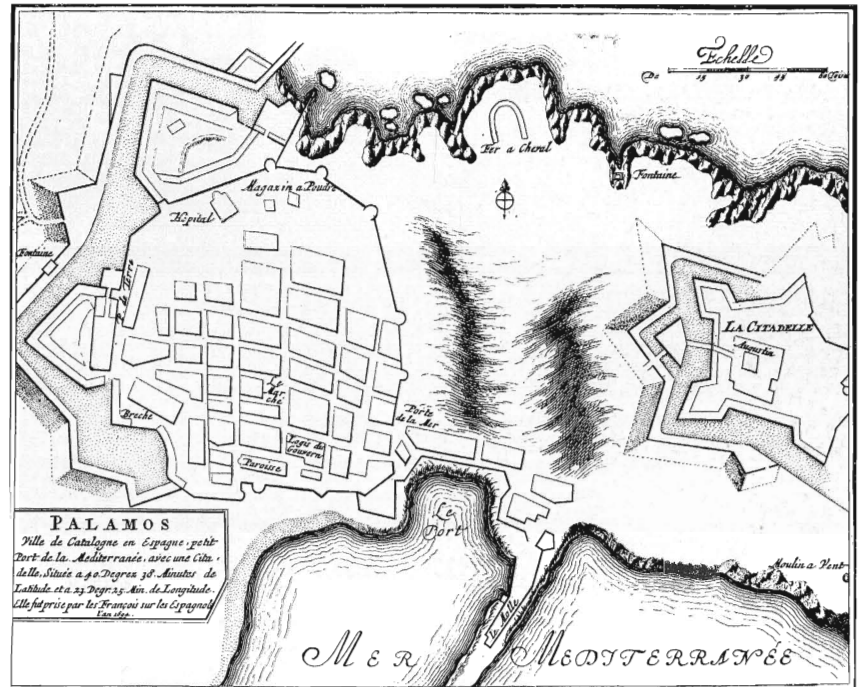
“Y tals coses feren en aqueixos llochs que ab letres no-s pot scriure. Portaren-se una nau grossa; era de mossèn Parot, de Calella; y una galera de l’emperador, se deye la Brivona.

“Y fet tot aqueix dany stigueren tot lo dilluns en dit port, fins a mitgenit. Y a mitgenit se n’anaren.

“Y lo dimars la gent nostra y de Palamós anaren en dita vila y trobaren molta gent morta; eren de Palamós, entre la qual hi eren los següents, so és: Miquel Valentí, mercader; Garau Balle, notari; Pere Valentí; Anthoni Valentí. Y molts altres, tots cremats, entre los quals morts ne trobaren hun de anestat en un ast, cuyt com per a menjar. Y més, trobaren tots los llibres de la sglésia y altres scriptures en mar. Y tan gran destrucció y ruïna han feta en dita vila que sols en mentar-la no ha cor de cristià que no ploregotes de sanch.

“Y après lo dimars se posaren en mar y no.s sabé cosa alguna dellà fins lo dimecres llavors primer venider (perquè aquelles se posaren en mar e may pus se n’ha hagut nova de dit exèrcit) se ne n’anaren les galeres a la illa de Mallorca.

“Y per so n’é feta la present memòria en sdevenidor perquè los que vindran après de nosaltres sàpien lo gran cas del sacho y crema de dita vila de Palamós.”



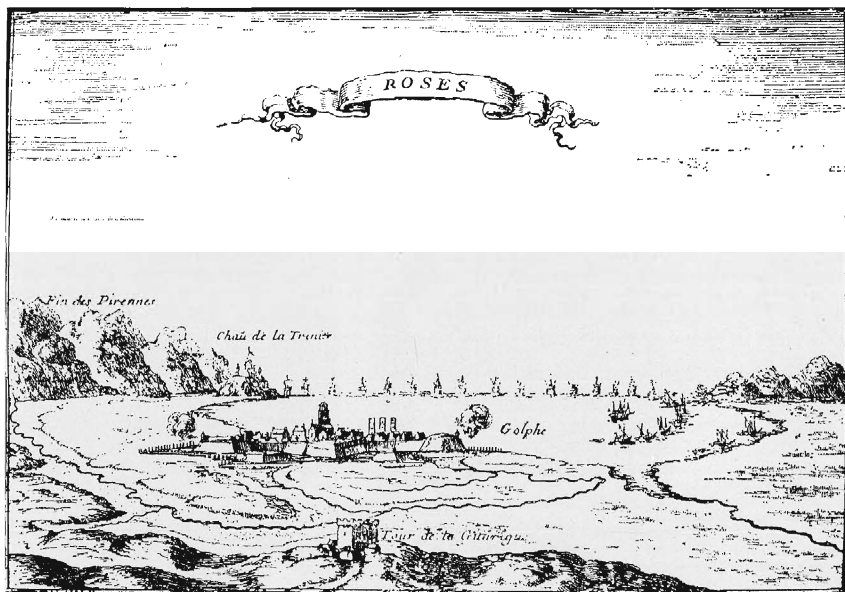
El document afegeix encara dues notes, escrites sens dubte posteriorment:

“En aquest any, en lo mes de novembre, foren vistes sireres verdes per mi en hun sirerer en lo clos d’En Safont. Y més, en dit mes de novembre, y en lo mes de desembre y en la festa de Nadal, viu jo roses de rosers com de abril e maig en l’ort de Anthoni Bofill, del rabal de Palafrugell, y en altres ors. Y per lo semblant viu jo en dit temps violes buscanes.

“De dita presa, sacho y crema de Palamós foren presos Miquel Valentí, Garau Balle, notari, Francesch Valentí, Pere Valentí, de Palamós; Anthoni Bofill y Yherònim Soler.”

Quatre dels captius esmentats en aquesta darrera addició havien estat donats per morts en la descripció anterior, feta probablement a tota pressa. La identificació dels cadàvers

Plànol de Palamós i les seves fortificacions a la fi del segle XVII, segons un gravat francès reproduït per Miquel Oliva



Vista de Roses el 1646,
sota dominació francesa.
Obra de Beaulieu

cremats devia ser gairebé impossible, i segurament hom tendí a identificar-los amb la gent desapareguda de qui es tenia constància.

En qualsevol cas, la descripció del notari Antic Brugarol, a més del seu valor dramàtic, aporta un seguit d'informacions interessantíssimes. D'una banda, ens permet constatar que els veïns de Palamós havien fugit de llurs cases en produir-se el desembarcament; només hi havien restat uns pocs homes, que van protagonitzar una resistència a totes llums desigual. D'altra banda, cal remarcar els actes de crueltat perpetrats contra les persones i la destrucció de tots aquells béns que els corsaris no se'n van poder emportar. A l'estratègia del cors, l'assolament de l'enemic era gairebé tan important com el pillatge; i la crueltat esdevenia una magnífica inversió per a l'èxit d'accions futures -una mena de pedagogia punitiva.

En el terreny més subjectiu, no deixen de ser remarcables els fenòmens estranys que

l'autor subratlla (l'aura observada al cel uns dies abans, el cant de les cigales en ple més d'octubre que acompanya la milícia de Palafrugell, la florida de la natura a l'hivern). Pertanyen, sens dubte, a l'ampli univers de creences populars, que hom identificava amb premonicions i profecies.

Finalment, cal remarcar també, malgrat tot, la presència activa del sometent, tant en el cas de Roses ("vingué la terra de Cathalunya y los ne trageren y moriren alguns turchs") com en la mateixa mobilització dels palafrugellencs a Palamós.

Fet i fet, però, aquesta actuació, tenyida d'heroisme, se salda amb un enorme fracàs. La desproporció de les forces en lluita és, en aquest cas, massa evident. Les milícies locals podien desenvolupar una defensa en condicions quan l'enemic era menys nombrós. Però en la conjuntura bèl·lica de 1542-1544 s'imposava una estratègia defensiva comuna per a tot el país i ben dotada. I és ben evident que les autoritats reials no van ser capaces d'articular-la.

A tot plegat caldria afegir encara un altre element: el factor sorpresa. Les accions corsàries que hem descrit es caracteritzen pel seu caràcter breu i punyent, de ràtzia. La mobilització organitzada des de Girona, la capital de la vegueria, ens dóna un exemple eloqüent de la incapacitat per preveure les accions futures dels corsaris, és a dir, per avançar-se als esdeveniments. Les gestions dels jurats d'aquesta localitat, estudiades per l'historiador Antoni Papell, van anar sempre a remolc dels fets. Tot i la important mobilització d'homes, el resultat va ser sempre nul i inoperant: com una mena de joc del gat i la rata, en què el perseguidor mai no arriba a coincidir amb l'encalçat.

La notícia de l'assalt de Cadaqués va arribar a Girona a les nou del vespre del

mateix dia 5. L'endemà la ciutat va mobilitzar la milícia urbana vers la vila de Castelló d'Empúries, en considerar que el comtat, i especialment la vila de Roses, era l'àmbit geogràfic més directament amenaçat. La milícia era formada, en total, per uns quatre-cents homes. Aquell mateix dia, però, els corsaris van saquejar Roses.

Quan la milícia de Girona va arribar a Castelló, a la matinada del dia 7, els corsaris ja havien abandonat Roses. Aquell dia, però, l'estol ocupava Palamós. La nova va arribar a Girona a través d'un correu enviat pels consellers de Sant Feliu de Guíxols. El jurat en cap de la capital de la vegueria va marxar vers aquesta vila a les sis de la tarda, amb els homes que va poder arreplegar. Alhora, va enviar un missatge a la milícia que es trobava a Castelló, per tal que es reunissin amb ell a Sant Feliu de Guíxols. Però els esforços esmerçats van ser del tot inútils. En cap moment no van aconseguir topar amb els corsaris otomans.

El saqueig de Palamós ens permet exemplificar encara un darrer aspecte, no menys important: les dificultats de reconstrucció, i fins i tot de supervivència, de la vila un cop passats els primers efectes de la falconada. Aquesta és una lluita de dimensions no menys titàniques, que es prolongarà durant alguns decennis.

El primer pas vers aquesta reconstrucció va ser el conveni signat entre la vila i els seus creditors el 24 de juny de 1544. Per aquest acord, els qui havien prestat diners a censal al municipi van renunciar a diversos drets — entre altres, el de cobrar rendes durant els deu anys següents.

Alguns passatges d'aquest conveni fan una descripció prou eloqüent de la situació de la vila vuit mesos després de l'assalt. A tall d'exemple, podem citar el següent: “en



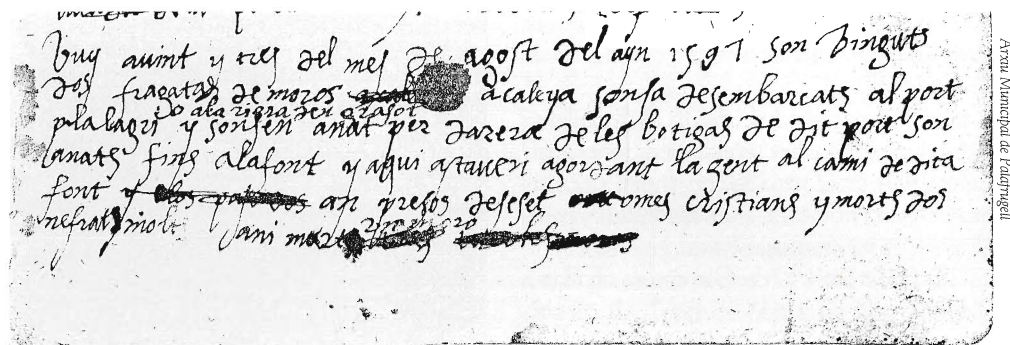
*Dietari de la
família Fina*

Arxiu Municipal de Palafreuger

dita vila no y ha restada casa alguna habitable, ni personas algunas qui stígan ni púgan estar poblades en la predita vila, com sia ella totalment arruïnada e destruyda”. O encara, aquest altre: “los hòmens de la dita universitat e vila de Palamós avuy estan dispergits en diversos lochs o parts”.

Cadaqués, Roses i Palamós no van ser, però, les darreres localitats del bisbat de Girona saquejades per corsaris en aquella conjuntura. L'1 d'agost de 1545 també la vila de Pineda va ser objecte de saqueig. Aquest fet és recordat en una inscripció gravada a la llinda de l'antiga porta principal de l'església: “A 1 de agost .MDXLV., a punta de alba, .XI. galiotas de turchs posaren la gent en la plage, cremaren les portes de la sglésia e moltes cases e mataren e cativaren .LXX. ànimas, pujant fins a casa d'en Palau. A migorn se tornaren enbarcar. Per reparo dels poblats s'és fortificada esta sglésie de Pineda.”

Les empreses corsàries, però, van continuar els anys següents. Òbviament, ens



Fragment del dietari Memòria 1597-1605. Fons Fina. Informa d'un atac corsari realitzat el 23 d'agost de 1597

és impossible reconstruir tots els casos, donat que en moltes ocasions la documentació s'ha perdut per sempre. A tall d'exemple, però, heus aquí tres incursions de què ens ha quedat constància, una de les quals correspon a la vila de Palafrugell. El 1556, un estol otomà provinent d'Alger, dirigit per Salah-Reïs (conegut a Catalunya amb el nom d'Arraix Sala) va apresar diverses naus en aigües empordaneses.

El juliol de 1564 diversos vaixells corsaris van intentar desembarcar a Roses, d'on van haver de fugir a causa del foc d'artilleria llançat des del castell de la Trinitat. Després van dirigir-se a les Medes. A les Closes de Castelló van segrestar quatre pastors i van endur-se els seus ramats. El 24 de juliol van apresar dues barques de pescadors de Roses.

El 23 d'agost de 1597 dues fragates de corsaris van ancorar a Calella de Palafrugell i van fer diversos morts, ferits i captius. La notícia ens ha arribat a través d'una font privada (el fons Fina), ara a l'Arxiu Municipal de Palafrugell: "Vuy, a vint-y-tres del mes de agost de l'any 1597, són vinguts dos fragatas de moros a Caleyá; són-sa desembarcats al port Palagrí, a la riera d'En Grassot y són-se'n anat per darrera de les botigas de dit port; són anats fins a la font; y aquí astan[t] exí agoitant la gent al camí de dita font an presos deseset omes cristians, y morts dos, nefrats molts."

Aquesta notícia ens permet constatar altra vegada la importància dels arxius familiars i la necessitat de la seva consulta per tal de poder reconstruir adequadament fets històrics com el que ens ocupa.

La construcció de la xarxa defensiva durant el segle XVI

Durant el segle XVI Palafrugell va construir la torre de Calella. Altres municipis empordanesos van emprendre iniciatives similars. La nova xarxa defensiva va ser dotada de guarnicions fixes. La milícia popular va encarregar-se d'organitzar la vigilància i la mobilització armada en els moments de crisi.

Els assalts de 1543 i 1545 mostren, d'una manera particularment dramàtica, les limitacions i els fracassos a l'hora de bastir una xarxa defensiva eficaç al nostre litoral. Però erràriem el tret si tendíssim a minimitzar els esforços esmerçats en aquesta línia i els seus èxits. Al capdavant, un recorregut per les localitats costaneres de l'Empordà, com el que proposem a la segona part de l'obra, ens permet copsar una tasca importantíssima de construcció i dotació de torres de guaita.

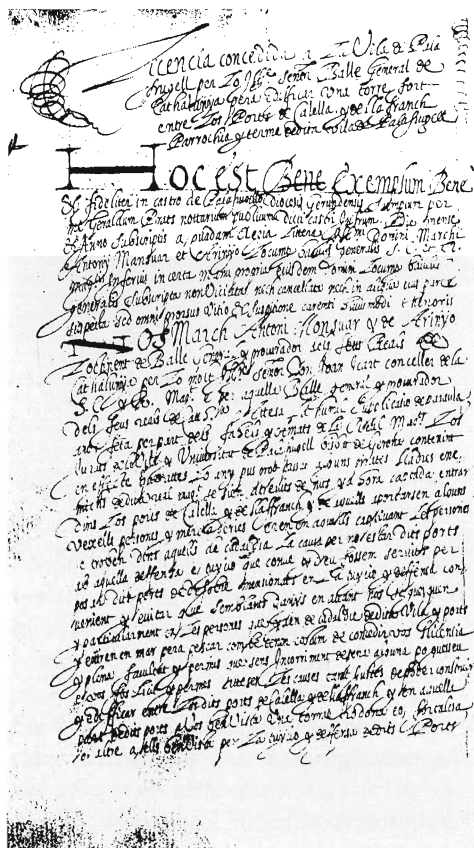
Aquest esforç va obeir a un doble estímul. D'una banda, públic, i sobretot municipal. D'altra banda, privat, a través de l'edificació de torres de moros en gairebé totes les masies pròximes a les zones de més perill. La tasca de construcció pública va exigir uns esforços fiscals enormes i va provocar l'endeutament crònic de la majoria

d'universitats. Algunes obres, però, pel seu valor estratègic, van comptar amb determinats privilegis exepeditos per part de l'administració virregnal, com ara l'exempció d'alguns impostos o el permís per gravar determinades activitats amb nous tributs a benefici de les construccions iniciades. Fet i fet, les localitats van haver de fer-se càrrec de la major part de les despeses. Tot plegat era, però, el preu a pagar per garantir la mateixa supervivència de les viles i llocs i dels seus veïns.

El castell de la Trinitat i la fortalesa de Roses, de titularitat reial, van ser construïts durant el segle XVI, per bé que van ser àmpliament remodelats en les dues centúries següents. El 1542, un any abans del saqueig, el bisbe de Girona Joan Margarit va atorgar a l'església de la vila el privilegi d'imposar tributs destinats a la construcció del castell.

Libre de Privilegis
de Palafrugell.
Primera pàgina
de la còpia
autenticada,
realitzada el 1630,
de l'autorització
de construcció
de la torre
de Calella
(1597)

Biblioteca de Catalunya



Aquests tributs podien ser imposats tots els dies de festa, excepte en les dates més assenyalades del calendari canònic (és a dir, les de Nadal, Circumcissió, Assumpció, Nativitat de la Verge, Sant Joan Baptista, Sant Joan Evangelista, Sant Pere i Sant Pau). Aquest castell va ser edificat en terrenys cedits pel comte d'Empúries, sota la direcció d'un enginyer militar anomenat Pizanos.

Les tasques de construcció van continuar després de l'assalt de 1543. A les Corts de Montsó de 1547 el príncep Felip, futur Felip II, va poder referir-s'hi amb orgull: "com fonch proveïda la vila de Roses, qu'és fortificada y fora de manera, que los

enemichs perderen l'esperança d'ella, senyaladament ab lo castell de la Trinitat, qu'és de gran importància per la defensió y seguretat de aquell port y, per consegüent, de tota la costa de Cathalunya, per ser aquell la clau del Principat." En aquelles mateixes Corts, hom acordà canviar l'alcaid del castell pel fet de ser castellà; en l'argumentació jurídica hom va fer constar expressament que la gent de l'Empordà va construir-hi el terraplè amb diners propis.

Per aquelles dates, segons Julià de Chia, treballaven vuitanta homes en la fortificació de la localitat. Tenim constància que, efectivament, algunes contribucions locals van ser desviades vers aquesta obra.

La defensa d'aquesta àrea va ser completada, segons Pella i Forgas, amb l'edificació d'una gran torre de 69 canes de perímetre al Cap Norfeu. Aquesta torre, construïda el 1599, va ser destruïda per un llamp el segle següent.

La vila de Sant Feliu de Guíxols també va viure una febre constructora durant el segle XVI i començament del XVII. El sistema defensiu de la vila, d'arrel medieval, era format per vuit torres, cinc mitges torres, un baluart i cinc portals, segons Lluís Esteva. Aquestes muralles van ser destruïdes pels francesos l'any 1696, durant el període d'ocupació de 1694-1697. També el monestir de monjos benedictins, a la dreta de la riera, disposava del seu propi sistema de defensa, avui encara parcialment conservat. Era compost per set torres. La xarxa defensiva es completava amb les fortaleses de Sant Elm i el Fortí de la Punta dels Guíxols, on hi havia instal·lada una bateria.

A Palafrugell, la principal iniciativa defensiva dels darrers anys del segle XVI va ser la construcció de la torre de Calella. Aquesta torre va conformar amb la torre i ermita de Sant Sebastià, d'edificació tardo-medieval,



Torres del mas Espanyol
i de can Borrull

una xarxa defensiva prou segura, com podem comprovar a través de diversos exemples.

L'autorització per construir la torre de Calella data de l'any 1597. Va ser expedida pel lloctinent de batlle general de Catalunya Marc Antoni Monmar i d'Arinyó. Al *Llibre de Privilegis*, conservat a la Biblioteca de Catalunya, n'hi ha una còpia autenticada, realitzada l'any 1630 pel notari Guerau Prats, que va traslladar el document original que es troba al Registre de la Batllia de l'Antic Arxiu Reial de Barcelona.

Per aquesta còpia, el notari va cobrar dues lliures, com registra el *Llibre del clavari* d'aquell any: "per haver transcomptat en lo llibre de la universitat la llicència de la torra de Calella... 2 ll." Cal avançar ja que l'any

1630, com veurem, la vila es trobava enfrascada en una lluita jurídica al voltant dels drets i les recompenses corresponents a dotze moros que havien estat presos a la platja de Llafranc dos anys enrere. A l'estratègia de la vila podia ser important disposar d'una còpia autenticada d'aquell document.

El text —que aquí publiquem per primera vegada de manera íntegra i fidel— descriu els perills que amenaçaven els pescadors i mariners de la vila, tot fent referència, en particular, al segrest de set veïns, esdevingut l'any anterior. Concedeix el permís per a la construcció d'una edificació de defensa entre les platges de Calella i Llafranc, tot donant plena llibertat als jurats de la vila per precisar-ne les característiques

*Arcabús i fusells ripollesos,
reproduïts a Les armes de Ripoll*



tècniques —torre rodona, fortalesa, etc.— i la ubicació precisa. La funció d'aquesta construcció havia de ser, com esmenta el document, triple: guaita, expulsió dels vaixells corsaris (mitjançant el foc d'artilleria) i refugi de mariners i pescadors, si es produïa un desembarcament. El text precisa, a més, el dret d'emmagatzemar armes a la torre i a establir impostos per a la seva dotació permanent, un cop fos construïda.

De manera implícita queda clar, però, que el paper de les autoritats reials es limita a concedir l'autorització d'aquests drets i a mantenir una posició bel·ligerant davant qualsevol particular o institució que pugui oposar-se a les obres. El finançament d'aquestes és, del tot, un afer local.

Heus aquí el document:

“Nós, March Antoni Monmar y de Arinyó, lloctinent de balle general y procurador seu al principat de Cathalunya per lo molt honorable senyor doctor Joan

Icart, conceller de la Sacra, Catòlica y Reial Magestat y de aquella balle general y procurador.

“Attesa explicació de paraula a nós feta per part dels fahels y amats de la Real Magestat, los jurats de la vila y universitat de Palafrugell, bisbat de Girona, contenint en effecte que attès lo any pus prop passat alguns pirates lladres enemichs de dita real magestat se sien atrevits de nits y a hora bastada entrar dins los ports de Calella y de Llafranch, y de aquells aportar-se'n alguns vexells, persones y mercaderies eren en aquells, captivant set persones; e troben dins d'aquells de cada dia; la causa, per no estar dits ports ab aquella deffensa y ayud que convé y deu; fóssem servits, per posar dits ports de desobre mencionats en la ajuda y deffensa convenient y evitar que semblants danys en avant no-s seguesquen; y particularment en les persones que hixen de cada die de dita vila y ports y entren en mar per a pescar, com bé ténan costum; de concedir-vos llicència y plena facultat y permís que, sens incorriment de pena alguna, poguéssou, e axí fos lícit y permès, ateses les causes tan justes, de poder construir y edifficar entre los dits ports de Calella y de Llafranch y en aquella part de dits ports a vós ben vista, una torra rodona, eo fortalesa o altre a ells ben vista, per la tuýció y deffensa de dits ports e expulsió de dits pirates, lladres e mals hòmens.

“La qual supplicació, per nós benignament oyda, attenent les coses a nós per part de dits jurats supplicades ésser justes y concercents a tota rahó y equitat, volent nós saber ab tota benignitat; ab thenor de les presents, de part de la Sacra, Catòlica y Reial Magestat, per acutoritat de dit nostre offici, de la qual en esta part gosam,

“Donam, concedim, attorgam e elargim llicència plena e llibera facultat e permís als

dits jurats e universitat de dita vila de Palafrugell que, sens incorriment de pena alguna, vos sia lícit y permès entre los dits ports de Calella y de Llafranch, y en la part de aquells vos aparexerà ésser més ydòneo y convenient per la deffensa, tuýció y guarda de dits ports, vexells que en aquells entreran y de les persones y peschadors y mariners y altres que per allí pescaran y trascayaran, e expulsíó de dits pirates, lladres y enemichs de nostra sancta fe cathòlica, edifficar e de nou construhir una torra rodona, fort o altra fortalesa a vosaltres ben vista y que millor vos aparexerà ser convenient per dita deffensa, tuýció e expulsíó.

“Y en dita ella pugau e us sia lícit tenir qualsevol gènere de armes, ço és artilleria, versos mosquets, arcabussos, ballestes, scopetes y altre qualsevol gènere de armes per a la guarda e deffensió de aquella.

“Y perquè ab més facilitat puguau deffensar los vexells, ab les mercaderies, aportaran què aportar[an], que entraran en aquells ports, de dits moros, pirates, lladres y altres enemichs, que los mariners, pescadors y altres que per allí se troberan se pugen retirar y enclòurer dins dita torra y allí salvar ses persones.

“Manant ab thenor de la present a tots y sengles oficials, axí reals com altres, y als requiridors requerint a pena de mil florins de or de Aragó, als cóffrens reals de Sa Magestat applicadors y dels béns dels contrafahents irremissiblement extingidors, que sempre y quant per part dels dits jurats e universitat de dita vila de Palafrugell seran instats y requerits, y quiscú de ells serà instat y requerit, vos fassen assistència y us presten tot consell, favor y ajuda necessaris, y a la construcció y edifficació de dita torre e fortalesa no us fassen empaig, contradictió, ne perturbació alguna, si la gràtia de sa

magestat tenen cara y en la sobradita pena devyen no incórrer.

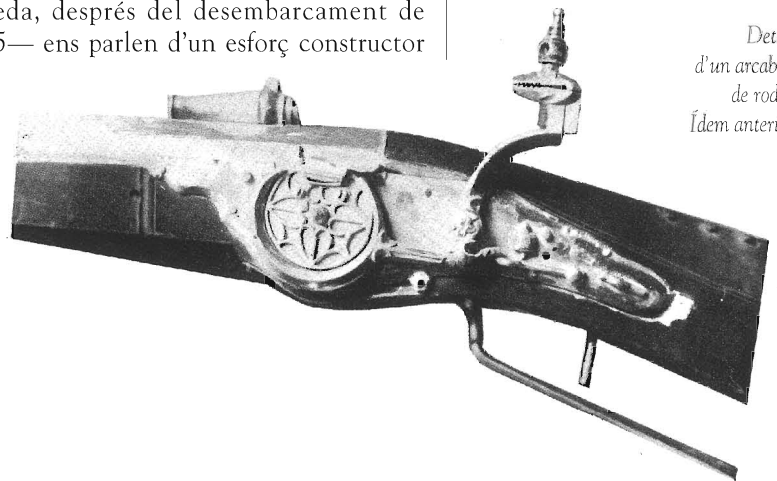
“La qual llicència, facultat y permís donam e concedim a vosaltres, dits jurats de dita vila de Palafrugell, ab expressa condició que tostemps que per la Sacra, Catòlica y Real Magestat del rey nostre senyor serà donada llicència per fer stabliment que dita torre eo fortalesa, fahedora, Déu volent, entre dits ports en virtut de la present llicència, pendreu a establiment un cens honest, supportable e convenient que en semblants se acostuma de fer.

“En testimoni de les quals coses havem manat ésser despedides les presents, firmades de nostra mà y sagellades ab lo sagell major y comú de dit nostre ofici.

“Dat en Barcelona, a vint-y-vuyt dies del mes de juny, any de la nativitat de nostre senyor Déu Jesuchrist mil sinch-cents noranta-y-set.

“Marco Antonio
Monmar de Arinyó.”

Els exemples fins ara esmentats podrien completar-se amb altres, fins gairebé abastar totalment la geografia del litoral gironí. Muralles, torres de guaita i fins i tot edificis i esglésies fortificades —com la ja citada de Pineda, després del desembarcament de 1545— ens parlen d'un esforç constructor



*Detall
d'un arcabús
de roda.
Ídem anterior*

notable, que en cap cas no pot ser menystingut. Aquesta febre d'edificacions no pot ser entesa només en el context de l'augment del perill corsari. Per copsar-ne tot el seu abast cal tenir en compte també la conjuntura de creixement econòmic que va caracteritzar gairebé tota la setzena centúria.

Per això, durant aquell segle, juntament amb les iniciatives públiques de defensa, molts particulars van construir torres de moros als seus masos. L'autorització per a la construcció de la Torre Quadrada, a Palafrugell, data del 14 de juliol de 1560; el document és encara conservat a l'arxiu privat dels descendents de la família i pot ser consultat en microfilm a l'arxiu local (fons Vehí). És probable que en els propers anys puguem disposar d'un gran nombre de documents similars, avui dispersos, i amb ells establir una cronologia precisa de la construcció de defenses privades a l'Empordà.

*Gravat d'autor anònim
que representa Sant Feliu
de Guíxols a l'Edat Moderna.*

*S'hi poden observar
les muralles de la vila,
el raval, el monestir
i, en primer pla,
la fortalesa de Sant Elm*



Benet Alberdi

La febre constructora es va completar amb la formació, ensinistrament i dotació de milícies urbanes, en dates probablement anteriors a les que fins ara havien considerat alguns historiadors.

A tall d'exemple, cal assenyalar que ja el març de 1535 un recompte ens dona fe que la milícia de la ciutat de Girona era formada per 855 homes útils, entre els quals: 100 arcabussers i escopeters; 70 piquers; 315 llances curtes i rodelles; 121 alabarders i espasers i 235 ballesters.

Les forces efectivament mobilitzades per aquesta ciutat en defensa de Roses l'any 1543 eren formades, com ja hem esmentat, per 1.050 homes i disposaven de 450 piques, 350 arcabussos i 250 ballestes.

L'augment excepcional, entre dues dates tan pròximes, del nombre d'arcabussos ha de ser relacionat, sens dubte, amb l'extensió de l'armament de foc i amb els importants esforços realitzats per la vila per dotar-se d'armament modern, apte per a les noves estratègies de la guerra; al capdavant, com queda clar a través d'altres exemples ja esmentats, les milícies urbanes no eren una reminiscència medieval, de regust més o menys arcaïtzant, sinó instruments efectius de defensa. Contràriament, l'augment del nombre de piques sembla indicar tot just que en aquest darrer recompte hom ha inclòs les llances curtes en el concepte, aparentment més restringit, de "piques". Cal tenir en compte que, mentre la primera ressenya es va poder fer en condicions de pau, i doncs amb minuciositat, la segona és el resultat d'un recompte apressat en iniciar-se una acció de socors.

Al llarg dels segles XVI i XVII l'armament de les milícies urbanes va augmentar en quantitat i qualitat. A tall d'exemple, un recompte realitzat a la vila de Sant Feliu de Guíxols el 1639, citat per Lluís

Esteva, va ressenyar un total de 491 armes. Entre altres: 225 arcabussos, 179 espases, 32 escopetes llargues, 7 escopetes, 16 mosquets, 12 piques, 5 alfanges i 9 alabardes. Com hom pot comprovar, el domini de les armes de foc és aclaparador, fins al punt que han eradicat totalment la ballesta com a arma ofensiva. Entre les armes blanques només l'espasa manté una forta presència, a causa de la seva utilitat en el combat cos a cos.

A un altre nivell, cal assenyalar també l'existència d'institucions destinades a recaptar diners per als veïns fets captius. Aquestes institucions diposaven de rendes pròpies i, en general, van mantenir una economia força sanejada. La Causa Pia dels Captius de Palafrugell, vinculada a l'església de Sant Marc, va prestar diners a la universitat en diverses ocasions: entre altres, el 1628 (en un context que estudiarem) i el 1639 (en els immediats precedents de la Guerra dels Segadors).

A partir de la dècada de 1570, la monarquia hispànica va reorientar la seva política en dos terrenys bàsics, que van tenir repercussions contradictòries a la costa empordanesa. D'una banda, la rebel·lió de les Províncies Unides d'Holanda (1568) va dotar d'una gran importància estratègica la ruta Barcelona-Gènova. Per aquesta via circulaven els diners de la corona, que havia de pagar els des d'aleshores cada cop més influents banquers genovesos. També ho feien els soldats enviats a Flandes, que, a través de Milà i els enclaus hispànics que encerclaven la frontera francesa, podien arribar finalment a la seva destinació. La ruta Barcelona-Gènova resseguia el litoral empordanès, que era utilitzat sovint com a base d'aprovisionament. Així, no era estrany que galeres ben dotades circulessin per la nostra costa o fessin escales tècniques als



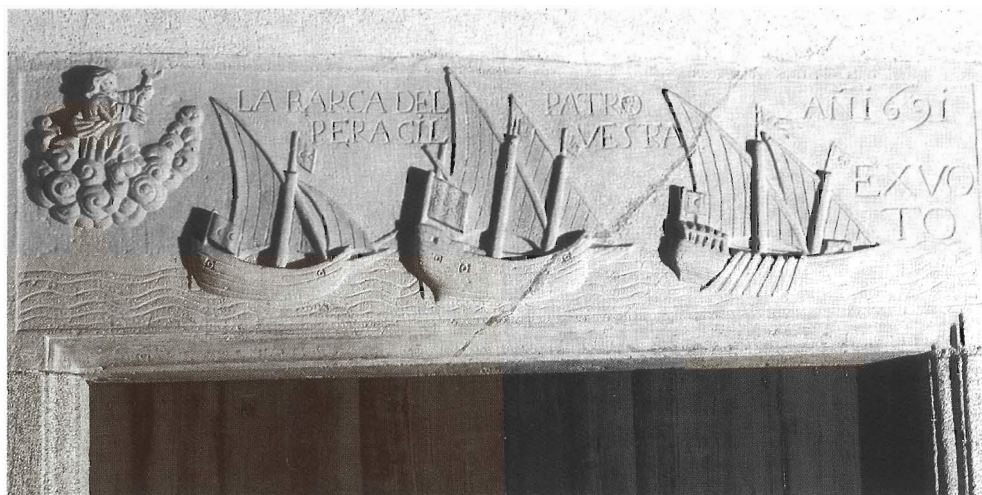
PALAFRUGELL. Calella. La Torre

Arxiu Municipal de Palafrugell

ports de Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Roses o Cadaqués. La presència regular de vaixells de gran potència bèl·lica va ser sens dubte un important element dissuasori per a un cors que havia adoptat aleshores un caire artesanal. Diverses informacions ens mostren els seus efectes benèfics, en interceptar o enfonsar vaixells barbarescos.

D'altra banda, però, la hisenda reial va entrar en una dinàmica d'endeutament cada cop més preocupant. En els anys següents no va ser infreqüent que les guarnicions de les casernes reials rebessin les pagues amb un retard notable. Mentre les despeses en els camps de batalla europeus esdevenien cada cop més importants, la defensa peninsular va reduir-se a un nivell gairebé insignificant. Això va afectar de manera directa, pel que fa a l'Empordà, la guarnició reial de Roses. El jurista i historiador coetani Jeroni Pujades, nomenat assessor de la Capitania General de Roses el gener de 1622, explica que en aquesta caserna només hi havia trenta homes,

*La torre de Calella,
amb la construcció
que s'hi va adosar
a finals del segle passat*



Ex-vot esculpit en una llinda de la capella de Sant Simó, de Mataró. Fa referència a un atac corsari de 1691

“tots morts de fam” (quan el contingent previst era de dos-cents) i que la guarnició de Perpinyà era formada només per tres persones.

D'altra banda, la presència constant de l'armada reial va ser motiu de conflictes amb la població civil, com s'esdevenia amb els terços d'infanteria. Jeroni Pujades descriu al seu minuciós *Dietari* un avalot produït a Cadaqués el dia de Sant Jordi de 1623. La causa d'aquest enfrontament va ser l'actitud dels soldats de la galera patrona de l'estol reial, els quals “tiraren gallejant, y per mala sort o desgràcia tocaren alguna criatura y alguna altra persona.” Segons explica Pujades, “era tant lo furor popular que si no [fos] per un cònsol [de la vila] qui's posà a cavall sobre un canó d'artilleria, li posaven foc per tirar a la galera.” L'avalot es va reproduir uns dies més tard, quan dues galeres van arribar al port amb l'objectiu d'iniciar una enquesta sobre els fets. També en aquest cas la gent de Cadaqués va apuntar els seus canons els vaixells i va obligar-los a marxar.

Per la seva banda, l'esforç defensiu de la Generalitat va patir importants revessos. La Cort de 1599 havia acordat la construcció d'una esquadra de Catalunya, finançada pel país i dirigida per la Diputació del General. La seva funció exclusiva havia de ser la defensa de les nostres costes. La primera galera d'aquest estol, però, no va avarar-se fins al juliol de 1607. Un any després, el juliol de 1608, l'armada de la Generalitat era formada ja per quatre galeres. Tanmateix, la història d'aquest petit estol es clou el juliol de 1623, quan vuit vaixells barbarescos van fer-se amb les dues darreres galeres catalanes al port de Sant Rafel, a la Provença. Ja aleshores aquests vaixells havien abandonat la funció per a la qual havien estat creats i es dedicaven al tràfic marí.

L'escassa dotació de Roses i el fracàs de la política de defensa global instigada per la Generalitat confirmen el protagonisme de les milícies locals en la defensa del litoral empordanès.

Cors i defensa al segle XVII

Durant el segle XVII es van mantenir els trets definits a la centúria precedent. Un cors de tipus modest, però sovintejat, va continuar assetjant les nostres costes. La consolidació de les estructures defensives i la progressiva diferenciació tecnològica entre Europa i el món islàmic van permetre algunes importants victòries sobre el corsarisme.

La batalla de Lepant no va suposar la fi del perill corsari al litoral empordanès. Però els efectes d'aquella derrota i, sobretot, la crisi interior de l'Imperi Otomà van modificar substancialment la natura del perill i les estratègies corsàries. Si la conjuntura bèl·lica de mitjan segle XVI s'havia caracteritzat per la presència de l'estol otomà, amb la concentració d'un important nombre de vaixells de grans dimensions, les accions posteriors a Lepant són protagonitzades, en general, per grups més reduïts, formats per unes desenes o pocs centenars d'homes i amb un nombre escàs d'embarcacions.

El *Dietari* de Jeroni Pujades, al qual ja ens hem referit, registra un seguit d'incursions corsàries. Durant els anys 1604-1609, en els quals aquest jurista va ser assessor ordinari i comissari general del comtat d'Empúries, esmenta dos atacs de diversa intensitat: la

incursió d'una galiota a Cadaqués, que s'emportà dos llaüts, el juny de 1605; i la topada, entre les illes Medes i el Cap de Begur, d'una nau carregada amb ferro provinent de Canet de Rosselló i tres galiotes de moros de Biserta, el juliol de 1608: "las quals la combateren des de punta de alba fins entorn de migdia. A penas se veia de terra sinó lo fum y.s sentían los tirs clarament. No se ha sabut més de ella [la nau catalana]. Creu-se és presa o enfondada. Era bell vexell."

En el període 1621-1630, durant el qual, després d'un parèntesi de residència a Barcelona, Jeroni Pujades va ser assessor de la Capitania General de Roses, el *Dietari* registra sis accions corsàries a la costa empordanesa.

D'altra banda, l'historiador Enric Claudi Girbal va ressenyar, ara fa un segle, altres notícies similars, espigolades en diversos arxius locals:

*Quay aytanta del mes de setembre de l'any 1605 son ving
 quatra fragatas de moros y la magor de ditas fragatas era
 de setsa bancs y son se desembarcats de mig dia del cap royx
 y son montats al puyx robí per prenda los qui feyan la guarda y axí
 an presos dits moros tres homes de monras los quals son
 esteva barull joer de miser brugarol y un fill de monserat rossich
 y un mosso de en vidal tixador lo qual mosso es francès y l'altra en
 an says qui estava evellat y dit says es escapat*

Fragment del dietari Memòria
 1597-1605 (Fons Fina),
 que informa d'un atac
 corsari esdevingut
 el 4 de setembre de 1605

· El novembre de 1627 la universitat de Llançà va rescatar el veí Pere Moreu, captiu en terra de moros, per 360 pesos.

· El juny de 1663 dos vaixells de moros van desembarcar a la Cala Fosa de Cadaqués i van saquejar una masia.

· El 1688 un patró i un mariner de Blanes van morir en combat amb una embarcació de moros, tot tornant de Cadis (Cadis era aleshores el centre del comerç colonial amb Amèrica).

En definitiva, el perill corsari subsistia. A Palafrugell, un document privat (fons Fina) ens dona constància d'un nou atac el setembre de 1605: "Vuy, a quatra del mes de setembre de l'any 1605, són vingudas quatra fragatas de moros; y la magor part de ditas fragatas era de setsa bancs. Y són-se desembarcats de migdia del Cap Royx y són montats al Puyx Robí per prenda los qui feyan la guarda. Y axí han presos dits moros tres homas de Mon-ras, los quals són: Esteva Barull, joer de miser Brugarol, y un fill de Monserrat Rossich y un mosso d'En Vidal Tixador, lo qual mosso és francès. Y l'altra era En Says, qui estava esvellat, y dit Says és escapat."

D'altra banda, els *Llibres de Clavari*, font documental a la qual ja hem fet referència, continuen subministrant-nos un bon nombre de notícies d'avisos dels correus. Palafrugell rep, l'any 1627-1628, un total de catorze avisos

d'avistament o de desembarcament de naus enemigues (entre altres, un referent a un combat amb moros "en lo port de Calella" el 22 de maig de 1628). L'any següent (1628-29) els avisos són tretze. El 1629-30 són 15 (per bé que alguns fan referència al brot de pesta que s'havia detectat a Regencós, i que va ser relativament benigne). L'any 1630-1631 n'arriben dotze. Xifres similars es donen al llarg de pràcticament tota la centúria. Es lícit parlar, doncs, d'una disminució del perill corsari en termes de volum, però no pas de freqüència.

La crisi de l'Imperi Otomà ve a sumar-se a la consolidació de la xarxa de defensa, després de la febre constructiva del segle XVI. Podem constatar-ho a partir de les despeses defensives realitzades per la vila de Palafrugell en alguns anys concrets. Hem triat per a la nostra anàlisi, a tall de tast, el bienni 1629-1630. Heus aquí les despeses realitzades en els set primers mesos de l'any 1629:

— el 4 de febrer la vila paga a Josep Bargalló set lliures i deu sous que devien al seu pare, Miquel Bargalló, que havia estat torrer de Calella.

— el 12 de maig hom paga a Antic Deulofeu tres lliures com a salari de la torre.

— aquell mateix dia es despenen vuit lliures i onze sous en pólvora, que havia estat comprada a Antoni Viela, polvorer de la ciutat de Girona.

— el 28 de maig hom paga dues lliures i deu sous a Antic Deulofeu "habitant de la torra de Calella", "en descàrrech del salari de la torra".

— El 20 de juliol hom paga 8 lliures i 8 sous a Josep Capellà i Domingo Prats "per les despeses y treballs de fer guarda en les barcas de Domingo Peyx y Juan Deulofeu". També hom paga 8 lliures i 12 sous a Magí i Joan Trobau "per les dietes y treballs an preses en fer guardes en les barques."

— El 25 de juliol hom paga tres lliures a Antic Deulofeu per la servitud de la torre de Calella.

Pel que fa a l'exercici 1629-30, heus aquí algunes de les despeses consignades, relacionades amb la defensa:

— 4 lliures i 2 sous a Antoni Prats, fuster, “per haver adobades les carretes de les peces de artilleria de la torre de Calella”.

— 4 lliures i 2 sous a Antic Riera “en descàrrech y a bon compte de la generalitat de guarda ha feta en dita torra.” (Més endavant rebrà també 5 lliures i 8 sous).

— 16 sous a un particular no especificat “per donar avís a una galera en la vila de Palamós de la presa se digué se era feta de les personas de Joan Prats del Padró y de sos fills; y de donar avís a dita galera, venint, de què no fonch veritat.”

— 7 sous a Pere Mascort “per los drets ha pagats en Girona y per lo quart de pólvora ha aportada per la dita torra.”

— 10 sous a mossèn Garau “per una peça de metja ha comprada per dita torra.”

— 2 lliures i 16 sous a Llorenç Serra, ferrer, “per ferramenta ha feta per servey de les peces de la torra de Calella.”

— 7 lliures i 15 sous per pagar 2 roves i 17 lliures de pólvora “per obs. de la torra de Calella.”

— 24 lliures i 10 sous a Guerau Gorgoll i Pere Gorgoll, germans, de Mont-ràs, “barrelés”, “per la servitud an feta de estar a la torra de Calella vuyt mesos y sinch dies, ço és, des del dia de Sant Miquel de setembre fins lo dia de Corpus proppassat”

— 3 lliures, 3 sous i 4 diners a Jaume Antoni Moy, artiller, “per la servitud de la torra, ço és, per lo mes de juny proppassat” (el pagament s'efectua el 3 de juliol de 1630).

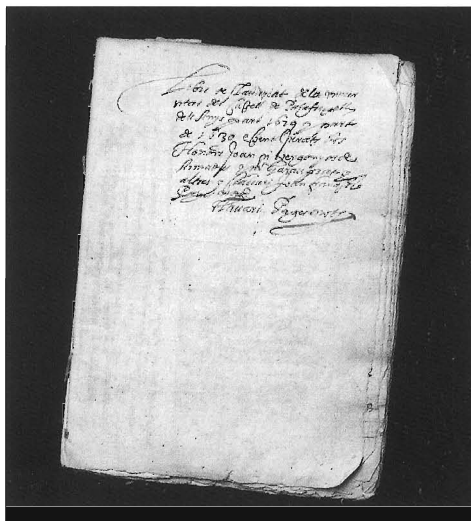
— 8 sous a Vicenç Sanch per portar bales a la torre de Sant Feliu de Guíxols.

— 3 lliures, 3 sous i 4 diners a Jaume May, artiller, per la servitud de la torre el mes de juliol.

— 5 lliures i 19 sous per pólvora a Antoni Vila, polvorer de Girona.

Com veiem, la majoria de les despeses es relacionen amb la torre de Calella: reparacions i dotació material i humana. Això ens permet constatar que aquesta torre va esdevenir, a partir de la seva construcció, l'eix bàsic de la defensa local. Es important remarcar que els artillers que hi va haver a la torre a la fi de l'exercici cobraven tres lliures i escaig cada mes. A tall de comparació, el mestre d'escola de Palafrugell cobrava aleshores 10 lliures a l'any.

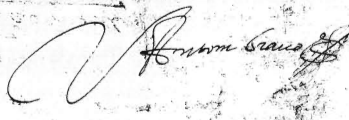
D'altra banda, un inventari privat ens permet conèixer amb precisió la munició i l'armament que es guardaven en aquella torre: “Jo, Montserrat Fina, li he pesada la pólvora: una roba y mija y tres lliuras; y li he comptat las balas de la artilleria [per als canons] y he trobat que n'i a vint-y-nou; més, li he pesadas les pilotas [per als arcabussos] y he trobat vuyt liuras y mija de pilotas, las quals pilotas són per tirar ab



Llibre de Clavariat, 1629-1630.
Fons Ajuntament de Palafrugell

Ordre de pagament d'una taxa
pel transport de fusta
per a la construcció
de galeres reials (1631).
Fons Ajuntament de Palafrugell

Y A hantingut noticia vs. ms. dels grans gastos y desatents que
patian les Universitats, y particulars del present Principat y Co-
tats, per raho de la conduccio de la fusta per a la fabrica de les Ga-
leres de sa Magestat, y que per a sublleuarlos se feu una taxa, que es una
minima part del que solian pagar, per a que ab ella se paguen los carreters
que han de fer dit exercici. Ara hi a molta fusta que conduyr, y per que
la fabrica y servici de sa Magestat no patisca, a manat sa Excelencia,
y Real Consell, que los de eixa Universitat la vayan a carretejar, com
apar ab lo manament que va ab la present, o que paguen la dita taxa,
que es 125 lliures, dotze sous cada any, y denben los anys 1630
y 1631
que en tot es 250 lliures, quatre sous — los quals reme-
tran encontinent a la ciutat de Gerona
a poder de G. S. de V. m. de Palafrugell
que tenen poder del senyor Canonge Miquel Joan Boldó Collector gene-
ral de dita taxa, per a rebre, altrament se passara ayunt en la execucio de
les penes en dit manament contingudes feta en Bara a 22 del
mes de gener de 1631



arcabús en dita torra; tenim quatre
arcabussos y tres alabardas y una pica.”

Juntament amb les despeses realitzades per
a la defensa local, la universitat de Palafrugell
va haver de contribuir, com altres viles, a
servituds de tipus general, com ara conduc-
cions de fusta o mobilitzacions d'homes.

N'esmentarem dos exemples, extrets de
la correspondència rebuda per la vila. El
primer és un full imprès, amb determinats
espais en blanc, que eren omplerts a mà pel
funcionari encarregat de la recaptació. Fa
referència al pagament d'un impost per al
transport de fusta per a la fabricació de
galeres i està datat el 22 de gener de 1631:

“Ya han tingut notícia vs. ms. dels grans
gastos desatents que patían les universitats y
particulars del present Principat y Comtats
per rahó de la conducció de la fusta per a la
fàbrica de les galeres de sa magestat. Y per a
subllevar-los se féu una taxa, que és una
mínima part del que solían pagar, per a què
ab ella se paguen los carreters que han de fer
dit exercici. Ara hi a molta fusta que
conduyr, y perquè la fàbrica y servici de sa
magestat no patisca, a manat sa excelència

[el lloctinent] y Real Consell que los de eixa
universitat la vayan a carretejar, com apar ab
lo manament que va ab la present, o que
paguen la dita taxa, que és 6 lliures, dotze
sous, cada any. Y deuen los anys 1630 y
1631, que en tot és tretze lliures, quatre sous.
Los quals remetran encontinent a la ciutat de
Gerona, a poder de los doctors Pere [cognom
illegible] i Raphael Call, que tenen poder del
senyor canonge Miquel Joan Boldó, col·lector
general de dita taxa, per a rebre. Altrament,
se passará avant en la execució de les penes
en dit manament contingudes.”

La segona carta és enviada per Jaume
Guitart, veguer de Girona, i està datada a
Bàscara el 15 de maig de 1635. Fa referència
a l'enviament de 150 homes a Palamós, per a
la seva defensa. És probable, però, que
aquesta ordre no tingui relació amb
l'amenaça corsària, sinó amb el context
d'enfrontament franco-espanyol que aquell
any s'iniciava, i que va precedir la Guerra
dels Segadors. En qualsevol cas, mostra
l'important paper que continuaven jugant
aleshores les milícies urbanes i la vinculació
estratègica de Palafrugell al port de Palamós.

“Sa excel·lència [el lloctinent] és estat
servit manar-me que promptament que hauran
rebuda la present fassin anar a la plaça de
Palamós sent y sinquanta hòmens de aquella
vila y terme y seran vs. ms. adsems [és a dir,
exempts] de aver de enviar gent ací a la
companyia. Assò se a de fer ab tota puntualitat
per convenir tant al servey de sa magestat, que
Déu guarde, y conservació de tot est país.”

La guàrdia permanent de la torre de
Calella va tenir un efecte positiu pel que fa a
la seguretat del litoral de Palafrugell. En una
ocasió, tenim constància fins i tot de
l'apresament d'una barca corsària. El fet es va
produir a començament de setembre de l'any
1628 (abans del dia 10) a la platja de

Llafranc. A aquest esdeveniment es refereixen diverses notícies del *Llibre del Clavari* d'aquell any i dels anys següents, i també una prou nodrida correspondència.

Els corsaris empresonats eren dotze i van restar un parell de mesos a la vila, sota custòdia municipal, tot complint la quarentena (és a dir, el període en què s'aïllava els viatgers de terres estranyes per evitar l'extensió de malalties epidèmiques). El *Llibre del Clavari* registra diverses despeses realitzades per al seu sustentamnet, com ara el pagament de 2 lliures a "Pagesa, muller de Gabriel Pagès, nunci que fonch d'esta vila" "per los traballs prengué en donar a menjar als moros y tenir-los en guarda tot lo temps que astiguéran en esta vila." Cal assenyalar, però, que, com comprovarem, durant els dies que van restar a la vila els presoners van ser destinats a treballs forçats.

El trasllat dels moros a Barcelona degué produir-se a mitjan mes de novembre de 1628, probablement entre les dates que separen aquestes dues notícies: el pagament de 5 lliures a Pere Riera "los quals són per aportar los moros a Barçalona" (2 de novembre); i el pagament de nou lliures més a aquest mateix personatge "per gastos y dietas per anar a Barcelona per lo negoci dels moros" (19 de novembre). Durant els dies que van estar a la presó de Barcelona, la vila va haver de fer-se càrrec del seu sustentament, a raó de dos sous per persona i dia.

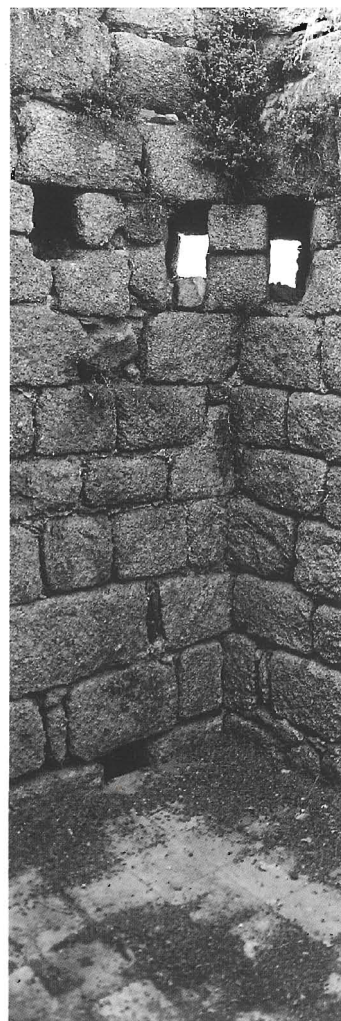
En els dies i mesos següents, alguns dels objectes que hi havia a la barca dels moros van ser venuts. A tall d'exemple, esmentem la venda de robes per valor de 4 lliures i 8 sous el 29 de novembre de 1628; o la venda d'una vela de la barca per 4 lliures el 9 de març de 1630. De fet, la venda dels béns dels moros (o, si més no, el seu pagament efectiu) va prolongar-se durant alguns anys.

Una part dels ingressos percebuts per la venda dels béns dels corsaris empresonats corresponien a la Generalitat. Per això la vila va liquidar aquesta quantitat, o un part d'ella, el setembre de 1629: "A 29 de dit mes de setembre paguí a Miquel Galí, receptor del Dret del General en lo present castell, dotze lliures, 6 sous y quatre diners, ço és, 10 lliures, 8 sous, 4 diners per lo dret competia al dit General dels dotze moros foren presos en lo port de Llafranch y de les robes de dits moros se eren venudes; 1 lliura, 13 sous de despeses de tres manaments per los olim jurats y batlle fets; y cinch sous per lo que dit Galí havia pagat de un [mot il·legible] donà m. Jutglar per dit effecte."

Dels pagaments es dedueix, però, que la mercaderia més valuosa que hi havia dins la barca eren els mateixos corsaris. Aquests van ser venuts com a esclaus a Barcelona per la mateixa administració virregnal, sense que puguem precisar-ne la data ni el preu. Sabem, però, que el febrer de 1629 la vila va pagar 66 lliures en concepte de "despesa dels moros a la prasó de Barcelona", la qual cosa ens fa suposar que en aquella data encara no havien estat venuts. A més, podem assenyalar que un dels corsaris, probablement fugitiu, va ser valorat per l'administració virregnal en cent lliures "perquè ere lo millor".

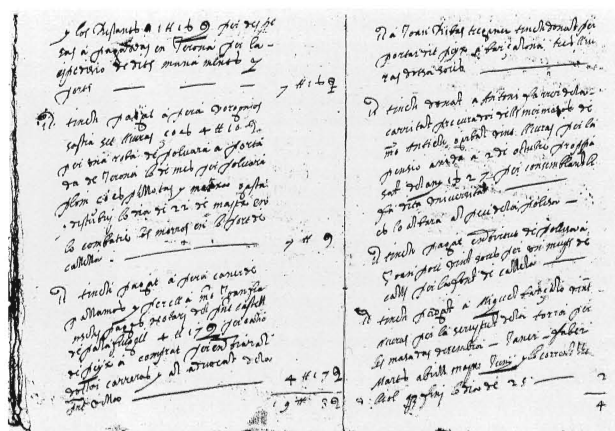
Tot seguit, però, es van iniciar les gestions per part de la vila per recuperar les despeses ocasionades pels corsaris i per accedir a les recompenses sol·licitades ("que del predit se'ns pague primer los gastos y després los premis"). Aquestes gestions van ser realitzades pel notari de Barcelona Pere Oriol, que representava a la capital els interessos dels palafrugellencs, i que és l'autor de la frase tot just citada.

L'afer es va complicar per la lentitud de la burocràcia virregnal, per una certa



Terrat de la
torre Simona

Llibre
de Clavariat,
1627-1628.
Mostra diversos
pagaments
per a la dotació
de la torre
de Calella



ambigüitat jurídica i per l'inevitable estira-i-arronsa a l'hora de precisar despeses i guanys entre la vila i l'administració reial.

En una carta datada el 28 de gener de 1630, el notari Pere Oriol demanava als jurats de la vila que iniciessin gestions contra un tal Gispert, de la Bisbal, a qui la vila culpava, per negligència, de la desaparició del moro al qual abans hem fet esment: “demaní lletres vostres contra de Gispert, perquè sia condemnat a pagar lo moro, attès que [en cas contrari] lo haurem de pagar al rey, o de faltar del que-s farà a nostra part.” Igualment assenyala els termes del debat econòmic entre la vila i l'administració reial. L'argumentació de la cort és que els jurats de la vila “no han alimentat los moros los dias que los han tinguts a 2 sous per cap, però los han fets treballar, y axí no sols guanyàran los aliments, però soldadas havian de guanyar, y axi no se'ns deu res de questos dies, que diu foren 30; y que la despesa que havem pagada a la presó ha de ser a raó de 28 diners, y no a 2 sous.” Encara s'afegeix “que en dèbit de la universitat se ha de posar lo dit moro [que ha desaparegut], a raó de 100 lliures, perquè ere lo millor; y les veles entenen pèdrer, y altres armes com són mosquets, arcabussos y scopetes moriscas compoundran.”

Arxiu Municipal de Palafreig

El 25 de febrer de 1630, el notari Pere Oriol envia una nova carta en què demana que la universitat acceleri el lliurament d'alguns documents. En opinió d'Oriol, cal apressar els tràmits perquè, sinó, els diners poden fondre's ràpidament. Així, alerta de “lo gran perill en què estan los diners de la venda dels moros, perquè són en una archimesa de la contaduria del rey y no en la Taula absolta”, per la qual cosa “si lo virrey se li antoja gastarlos no y podem resistir, perquè no nos ne diran res, y axí convé molt apretar.”

Per una carta datada el 15 d'abril de 1630 sabem que el pres fugitiu era de nou a la presó i que les gestions per al cobrament de la venda dels presoners havien entrat en la recta final. També sembla confirmar-ho el fet que tot just un mes abans, el 4 de març, la universitat hagués retornat a la Causa Pia dels Captius les 56 lliures que havia manllevat amb l'objectiu de mantenir els presoners (tot provocant una situació certament paradoxal: els diners estalviats per al rescat de captius van servir, durant uns pocs mesos, per mantenir alguns dels seus possibles botxins, als quals no esperava tampoc, tanmateix, un futur gaire esperançador).

L'afer de la barca de moros de 1628, en els seus interrogants i certeses, obre també una altra línia d'investigació: ¿va existir, després de Lepant, un cors empordanès? Gonçal López Nadal ha provat l'existència d'un important cors mallorquí, particularment actiu a la segona meitat del segle XVII. Els corsaris mallorquins no només van centrar les seves accions a Barbaria, un territori progressivament empobrit aleshores, sinó que van estendre-les a tots els estats enemics de la monarquia hispànica. Ara com ara, però, no podem presentar exemples de corsaris empordanesos en aquell període. Però aquest no ens sembla un motiu suficient per tancar la pregunta amb una negació explícita

Un epíleg del segle XVIII

Un episodi de la lluita contra el cors, produït el 1757, permet copsar la nova correlació de forces. L'amenaça corsària no ha desaparegut del tot. Fet i fet, però, les coses comencen a canviar substancialment.

El perill corsari no s'esvaï del tot durant la divuitena centúria. Ens ha semblat interessant reproduir el document següent, que descriu la topada entre una galiota de moros algerians, amb 110 tripulants, i un pinc mataroní, esdevinguda el 22 de juny de 1757 enfront del Cap Roig. El vaixell barbaresc va ser enfonsat i els corsaris que es van salvar van ser fets presoners. La narració dels fets és realitzada pel mateix patró de l'embarcació, el mataroní Joan Baptista Balansó, quinze anys més tard que es produís la topada, la qual cosa permet conèixer, a més, quines conseqüències va tenir a mitjà termini aquell esdeveniment per a cada un dels seus protagonistes. Aquest text va ser publicat, ara fa un segle, per l'historiador Enric Claudi Girbal, a partir del manuscrit inclòs en un manual de la notaria de Palafrugell.

“Dimecres, que contàvem vint-y-dos del mes de juny de l'any de la nativitat del senyor de mil set-cents cinquanta-y-set, a las sinch horas de la matinada, succehí que una galiota de moros argelins, ab cent y deu de tripulació, compresos deu turchs, en las mars de la present vila de Palafrugell, bisbat de Gerona, donà la cassa a un pinco de la ciutat de Mataró, de port de tres mil quintars, patronejat per lo patró Joan Baptista Balansó, en dita ciutat de Mataró domiciliat, dexant atràs per la codícia del qual uns dotze llahuts de dita present vila, que més enfora estavan coralant, que haurían de ésser infaliblement esclaus tots los que no haurían pogut ni sabut fugir. De manera que dita galeota passà enmig de ells, y los digueren éran francesos.

“La qual arribà dit pinco de primer frente, però aquell li presentà combat devant lo Cap Roig, distant mitja hora de la platja de

Calella, terme de dita esta vila, a la part de mitgdie. Lo qual durà dos horas. Y ab una de moltras descàrregas que dit pinco li tirà ab sos quatre canons y vint trabuchs aportava, li assertà una bala en la popa, a flor de aygua, que li posà foch a santabàrbara, lo que bastà per tirar-la a pique o a fons. També li tirà molts flascos de foch. Y un atrevit y valerós turch, per parar-ne un de encès y retornar-lo ab gran velocitat en lo camaroto del dit pinco, li cremà part de la vela mitjana y lo timoner; però fou dany de poca consideració, y lo únich que rebé.

“La tripulació del qual consistia en tretze mariners y dos miñons, comprès lo patró. A més, aportava dos passatgers: lo un era official de les tropes de nostre monarca, nomenat D. Angel de Fontana, y lo altre un pare carmelita descals, nomenat fra Gaspar de Sant Onofre, que havia estat guàrdia de cos de sa majestat ciciliana, y est carregava las armas tot lo temps durà dit combat, qui intercedí perquè lo dit

patró no fes passar tots los dits moros y turchs a fil de botabant, respecte de haver-li mort un fill los moros en altre combat, que també surtí victoriós, lo mateix die, quatre anys antes.

“No obstant, después de haver quedat a pique dita galeota, alguns moros y turchs passaren en las Formigas, nadant ab los alfanges en la boca, que per obviar el fer quarentena no los volgué recullir: los tirà dit pinco un tir ab metralla o bala menuda, que solament n’i arribaren divuyt, compresos dos turchs, y entre ells un que lo foch lo havia fet totalment siego, y d’estos alguns malament ferits.

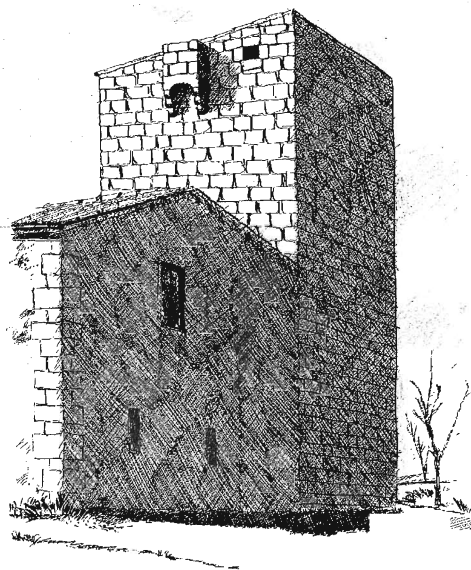
“Quals s’enportà y recullí a la tarde del sobre dit die lo magnífich ajuntament de la vila de Palamós. Y los tingueren en quarentena en la torre dita Molí de Vent, situada sobre lo fortí.

“Vint-y-set ne quedaren en dita galeota, compresos quatre turchs, quals féu conduhir la mateixa tarde en la Torra de Llafranch lo magnífich ajuntament de dita esta vila de Palafrugell. Que componían aquell los magnífichs Juan Prats del Cantó, adroguer, batlle; Juan Grassot, antes Mauri, negociant, decano; Anton Martí y Andreu Adroguer, Joseph Pla, pagès de Santa Margarida, y Joseph Girbal, negociant, los quatre regidors.

“De dits moros n’i havia setze de malament ferits, y entre altres lo array, que morí lo die vint-y-tres, qual fou enterrat a la part de mitgdie de dita torra, ahont permaneixen quatre llosas grans sobre sa sepultura; feren son enterro ab estraña seremònia, pues lo col·locaren en lo fossar ni dret ni ajagut, ab un pedàs de pa sobre lo cap, dient que era per passar lo camí, y feyen plorar per forsa a un moro de uns dotze anys que estava present.

“Reparà lo sometent de esta, qui los feya guarda de nit y die, que una nit molt obscura rahonaven dits moros des de dita torra ab gent de certa embarcació que cerca de ella passava.

Josep Lois



Torre
del mas
Fina

Y com se judicàs ser la tal també de moros, per obviar algun desembarch, temerosos de què no se'ls ne volguessen portar o fessen fuga, resolgué dit magnífich ajuntament, auxiliats de un piquet de dragons y altre de granaders de reals guàrdias españolas (aportant los que estàvan ferits ab una carreta) conduhir-los en la torra d'en Pere Gros, situada cerca lo mas Pelegrí, ahont ne morí un travessat de bala per una cuxa; tots los ferits foren primorosament curats per lo senyor Geroni Badia, cirurgià, en esta dita vila habitant, gran mestre en lo art de cirurgia.

“Y finida en dita torra la quarentena, foren acompanyats per dita tropa en la ciutat de Barcelona, maniatats de dos en dos ab manillas y grillons. Y en premi de esta heroica assaïa foren concedits al dit patró per la magestat del rey nostre senyor don Fernando VI, que Déu guarde, sinch reals de velló diaris, y regalat de un espadí ab puño de plata y una medalla de or rodona de pes de sinch dobles de quatre y dos de sencillas, que fan cent y deu reals de vuyt, y en ella gravats en una part lo pinco combatent ab la galeota, y en altre lo effigie o cara del rey y nom del patró. Y sa magestat comicionà al excel·lentíssim senyor don Jaume Miquel de Guzmán, marquès de la Mina, capità general de Cathaluña, perquè en sa ausència seïis al dit patró la dita espasa y li posàs dita medalla per venera y honor, com és cert se practicà lo die dinou novembre de mil set-cents sinquantavuyt, die de Santa Isabel, y de gala, en presència dels officials y nobles de dita ciutat, qui estaven en palàcio de besamanos.

“Y així mateix, de ordre del mateix rey, foren repartidas dos-centas dobles sencillas als mariners, de sos reals araris, y al referit patró li donà dita galeota, moros y turchs, que vené després a las galeras de Malta, y de ells tragué crescuda quantitat. Dita galeota portava sinch canons y sis trabuchs y fou treta molt temps en



Josep Capella

dita playa de Calella; y després fou conduhida en Barcelona, ahont passaren infinitas gents per vèurer-la. Se encontrà un renegat venecià, que fou pres per lo sanct Tribunal de la Inquisició.

“Tot lo sobre dit és verdader y cert, segons relació del succés feta de paraula per lo mateix patró, trobat en la present notaria lo die sinch de juny de 1772, y ho ha sota escrit en presència de mi, lo notari infrascrit, de Miquel y Fran[cis]co Pouplana y de Josep Maranges y Pi, pagès de Ermadàs, vuy habitant en dita esta vila, qui ha escrita la present relació.

“Y lo dit patró ha dit que lo moro siego sobre mencionat se ha tornat cristià y que fa vida exemplar en dita ciutat de Barcelona, en la casa de l'amo que lo comprà, ahont lo ha vist y tractat moltes vegadas.

“Es ver. Patró Batista Balançó. Fran[cis]co Pouplana y Brugarol, notaris.”

Aquesta relació conté molts elements similars als fets que hem descrit per a l'any 1628, però també algunes diferències notables.

*Torre del mas
petit d'en Caixa.
Aquesta o la
del mas Fina
ha de ser
la torre d'en
Pere Gros*

Entre els primers cal assenyalar la destinació dels empresonats: després d'haver passat la quarentena a Palafrugell (o a Palamós), van ser duts a Barcelona i venuts com a esclaus pel patró de la nau (el qual, segons se'ns diu, "de ells tragué crescuda quantitat"). També és notable la pervivència del sometent, o d'alguna forma de milícia popular, que, si més no a les localitats litorals empordaneses, va sobreviure per pura necessitat a l'escomesa del Decret de Nova Planta. Finalment, cal ressenyar que la xarxa de construccions defensives era, amb lleugers retocs, i probablement amb algunes millores tècniques, la mateixa que havia estat edificada en les dues centúries precedents: la torre de Llafranc (o de Calella), a Palafrugell; i el fortí de Palamós.

Les diferències són importants, però, i van més enllà dels canvis produïts en l'organigrama municipal pel Decret de Nova Planta i de la presència de soldats professionals. En primer lloc, cal remarcar la supremacia absoluta de l'artilleria a la guerra naval: la galiota de moros era armada amb cinc canons i cinc trabucs, i el pinc mataroní —una embarcació eminentment comercial i privada— duia quatre canons i vint trabucs, a més d'un gran nombre de "flascos de foch". Per això mai no es produí pròpiament la topada entre els dos vaixells ni l'abordatge, una pràctica que l'ús a gran escala de l'artilleria havia fet pràcticament impossible.

En segon lloc, cal evidenciar, per a aquest cas si més no, una clara superioritat tècnica de l'artilleria cristiana. Els canons del pinc mataroní havien de tenir una potència de foch molt superior a les armes de la galiota; d'altra manera, fóra impensable que aquesta fos l'única embarcació greument malmesa durant la batalla.

El document subratlla la cobdícia de la tripulació de la galiota, que els va fer menystenir les preses que eren realment al seu abast, és a dir, els dotze llaüts que corallaven en mar. Això ens dóna una pista altament eloqüent sobre les dimensions modestes del cors barbaresc durant la divuitena centúria. La presència d'una tripulació de 110 homes, però, fa suposar que els seu objectiu podia ser també prendre terra en algun lloc aïllat i probablement saquejar algunes masies. A diferència del medi naval, en aquest àmbit la inferioritat tècnica barbaresca podia ser contrarestada per uns efectius humans molt superiors.

Finalment, la presència dels dotze llaüts corallers no deixa de ser, en ella mateixa, prou significativa. D'una banda, perquè ens parla d'un període de prosperitat a les nostres viles litorals. D'altra banda, perquè pot ser un símptoma d'un cert relaxament defensiu —en definitiva, d'una disminució del perill corsari

A mode de balanç

Més enllà de l'anècdota, la crònica del cors a casa nostra és també la del triomf del sistema defensiu. Malgrat alguns fracassos sorollosos, l'estructura defensiva organitzada al país va acabar consolidant-se i evidenciant una clara superioritat. Les noves construccions i els renovats sistemes d'organització (les milícies urbanes) mostren una gran eficàcia i una alta cohesió social.

El recorregut, certament incomplet, que hem realitzat ens permet traçar una cronologia prou exacta de l'evolució del perill corsari i de la construcció de les defenses a la costa empordanesa. El cors, que pren embranzida durant els darrers segles medievals, ateny el seu zènit en la setzena centúria, amb una punta particularment dramàtica en els anys mitjans del segle. Després de Lepant, tanmateix, les activitats corsàries perviuen amb una freqüència similar, però amb una potència i uns resultats menors. Durant el XVIII —i fins i tot en els primers decennis del XIX, abans de l'ocupació francesa d'Alger (1830)— el cors castiga encara el nostre litoral; els episodis corsaris són, però, menys freqüents i menys colpidors.

Aquesta cronologia és el resultat, ensems, de la doble evolució del món cristià

i islàmic a la Mediterrània durant aquelles centúries. La progressiva decadència política de l'Imperi Otomà a partir de mitjan segle XVI i l'estancament econòmic del món islàmic (provocat, entre altres elements, per la pèrdua del seu paper intermediari a la comercialització dels productes orientals i africans a la Mediterrània) assenyalen un desfasament clar, per primer cop perceptible amb nitidesa, entre les ribes nord i sud de la nostra mar comuna.

Fet i fet, un altre tret defineix un desfasament no menor, i progressivament ampliat: el dels avanços tecnològics. El Magrib i tota l'àrea dominada per l'Imperi Otomà avança, de manera permanent, a remolc de les conquestes tècniques de l'Europa Occidental (que tindran en l'art de la guerra una concreció particularment precisa). El fosat que separa els dos mons



La torre Roja

—la Creu i la Mitja Lluna— s'eixampla ostensiblement dia a dia.

En aquest context, els esforços de defensa del litoral empordanès no poden ser menystinguts, ni valorats només pels fracassos —en algun moment, certament impactants—. Ben a la inversa, l'observació global dels segles moderns assenyalava la tendència contrària: la progressiva construcció i dotació

d'una xarxa defensiva eficaç i fins i tot, a mitjà termini, molt superior al potencial de l'amenaça. Aquesta tendència no és desmentida pels fracassos puntuals —el de les Illes Medes, en particular, com a gran assignatura pendent—, ni per la lentitud de les obres, ni tan sols per la pervivència de ràtzies sagnants.

La construcció d'una xarxa defensiva moderna es realitza a partir de dues bases institucionals d'arrel medieval: les universitats i les milícies urbanes. Les primeres s'hauran de fer càrrec de les despeses de construcció i dotació de les torres i fortaleses. Les segones, vinculades també al poder municipal, constitueixen l'autèntic nervi de la defensa i es mostren, en general —amb l'única excepció del context 1542-1544—, com a instruments eficaços. La progressiva modernització de l'armament —la substitució de la ballesta per les armes de foc, l'extensió i ampliació de l'artilleria— n'és una prova inapelable.

L'edificació de torres de moros annexes a les masies, particularment perceptible al llarg del segle XVI, mostra tant les limitacions d'aquest entramat públic d'autodefensa com l'existència d'una etapa de prosperitat agrària. Aquesta mateixa prosperitat podria explicar la gran política de construcció pública, que li és paral·lela, i que comporta l'assumpció d'un important endeutament per part de les universitats.

Alguns estudis sobre la incidència del cors a casa nostra han tendit a minimitzar la capacitat defensiva del país. Contràriament, una anàlisi desapassionada dels fets i dels documents ha de tendir a destacar la gran importància de les universitats i de les milícies urbanes, com a institucions ben adaptades a la modernitat, tot i les inevitables limitacions.

La tradició popular: la llegenda del crit

El cors ha donat lloc arreu a un gran nombre de llegendes. Palafrugell i Mont-ras no n'han estat l'excepció. Reproduïm a continuació, traduïda al català, la llegenda del Crit, en la versió publicada per Ramir Medir Jofra a l'article "La piratería en las costas mediterráneas. Construcción de una torre vigía en el cabo de San Sebastián" (vegeu bibliografia).

"D'aquest llarg període de calamitats, ha existit fins als nostres dies una tradició referida a un abús brutal comès per pirates algerins i que es diu que va esdevenir-se en una casa propera a la platja de Font Morisca, del terme de Mont-ras, que anem a exposar breument:

Una nit, prop de les dotze, una nau mora amb quinze pirates a bord capitanejats pel ferotge Amara cercava amagatall a la platja de Font Morisca. La nit era tranquil·la, els pescadors de Calella van creure sentir una remor llunyana de veus, però no podien saber de què es tractava. Una boira intensa impedia als pirates desembarcats a Font Morisca orientar-se. Al cap d'unes hores, ja estaven decidits a tornar a la nau, quan la veu esponerosa d'un gall va anunciar la proximitat del dia.

El cant del gall els va orientar i van anar a parar a una casa de conreu; i per obligar els seus habitants a obrir la porta, van calar foc a un paller enfront de la casa. L'amo, alarmat pels crits dels malfactors, havia amagat les dues filles; però al cap de poca estona va voler la fatalitat que fos descoberta la més bella d'ambdues, rossa, admirada pels joves de la comarca. El capità en veure-la va pretendre emportar-se-la al vaixell; però davant la resistència i els crits d'auxili de la infeliç, que no va poder ser defensada pel pare a causa del nombre de malfactors, el capità, enfurit per la resistència de la jove i per haver estat mossegada per ella en un dit, va muntar en còlera i amb el seu alfange va tallar el cap de la noia. El seu cos va restar en un lloc de la platja, que a causa d'aquest esdeveniment va ser anomenat després El Crit.

Els familiars de l'assassinada van ser fets captius, del qual captiveri van tornar anys més tard; i la casa va ser incendiada, més tard reconstruïda i va ser coneguda després amb el nom de "can Gall Perich", o "mas de Moros".

Fons documentals:

— Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona.

- . Cancelleria
- . Corts
- . Generalitat
- . Mestre racional

— Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal.

- . Universitat del Castell de Begur

— Arxiu Històric de Girona

. Fons Notarials.

Districte de la Bisbal

— Arxiu Municipal de Palafrugell.

- . Fons Ajuntament de Palafrugell: Correspondència, Llibres del Clavari i Llibre de l'administració de l'ermita de Sant Sebastià.
- . Fons Fina.
- . Fons Vehí.

— Biblioteca de Catalunya:

- . Llibre de privilegis de Palafrugell

GLOSSARI

alabarda: arma combinada de llança i de destrat.

alfange: sabre corbat que només talla d'un costat i d'ambdós a la punta.

alier: soldat de marina encarregat de defensar la nau contra els abordatges.

arcabús: arma de foc portàtil, constituïda per un canó de ferro d'ànima llisa muntat sobre una armadura de fusta perllongada per la culata.

bombarda: boca de foc de poca longitud i generalment de gran calibre, que fou usada durant la segona meitat del segle XIV i tot el segle XV.

cabotatge: navegació de port a port seguint la costa i orientant-s'hi.

censal: dret a cobrar una pensió o renda anual com a contrapartida d'un capital donat.

ces: anus.

còmit: oficial d'un vaixell, responsable tècnic de la navegació.

cruïller: a les galeres, remador dels bancs de proa, especialment els primers de cadascun dels bancs.

espatller: remer que anava a la popa de la galera i dirigia el treball dels altres remers.

fusta: lleny o altra nau petita.

joer: masover.

lleny: embarcació petita, semblant a la galiota.

pedrenyal: arma de foc curta que es disparava amb pedrenyera.

pica: arma semblant a la llança, però amb el ferro més petit.

pinc: embarcació de vela, semblant al xabec, però de línies menys fines.

pontó: pont flotant construït per dues barques o flotadors units per una o més posts.

recolleta, dret de: dret d'algunes ciutats emmurallades a cobrar impostos (en diners o treball) en una àmplia àrea, a canvi de garantir el recer dels seus habitants en cas d'invasió exterior.

remolar: el qui, en una drassana o a bord d'una embarcació, tenia cura de la fabricació, la conservació i la reparació de rem.

rodella: escut circular que es portava amb el braç esquerre per protegir el pit del qui combatia amb espasa.

senescal: majordom d'un senyor feudal; per extensió, responsable de la intendència i la comptabilitat en una embarcació.

sometent: mobilització popular armada que implicava tots els veïns d'una localitat.

Taula: banc públic.

universitat: municipi.

Bibliografia:

Josep M. AINAUD et alii: *Les torres de moros*. Canet de Mar, 1982.

Agustí ALCOVERRO: "Els catalans i les guerres del rei", a *Història, Política, Societat i Cultura*, vol. IV. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997.

Agustí ALCOVERRO: *Pirates i bandolers als segles XVI i XVII*. Barcelona, Barcanova, 1991.

Joan BADIA I HOMS: *L'arquitectura medieval de l'Empordà*. Girona, Diputació de Girona, 1981.

Bartolomé i Lucil BENNASSAR: *Los cristianos de Alá. La fascinante aventura de los renegados*. Madrid, Nerea, 1989.

Antonio BONET CORREA: *Cartografía militar de plazas fuertes y ciudades españolas. Siglos XVII-XIX*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1991.

Joaquim BOTET I SISÓ: "Notas históricas", a *Revista de Girona*, XIV (1890)

Joaquim BOTET I SISÓ: "Notas históricas", a *Revista de Girona*, XV (1891)

Fernand BRAUDEL: *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Mèxic, F.C.E., 1953 (2 vols.)

Esteve Gilavert BRUNQUER: *Cerimonial dels magnífics consellers i regiment de la ciutat*. 5 vols. Barcelona, 1912-1916.

Ferran del CAMPO JORDÀ i Sílvia LÓPEZ FONTRODONA: "Contribució al coneixement dels sistemes defensius, principalment contra la pirateria, i la seva incidència en el repoblament de la costa de l'Alt Maresme", a *Primer Congrés d'Història de Catalunya*, vol. 2. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984.

Pere CANER I ESTRANY: "El sistema defensiu calongí durant l'Edat Mitjana", a *Proa de Palamós*, Palamós (1967), núm. 26.

Pere CANER I ESTRANY: "Torres de vigilància a Calonge", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Girona XXII (1974-1975).

Pere CANER I ESTRANY i Lluís VILAR: "Castells i cases fortificades de Calonge", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Girona XXIII (1977).

Antoni de CAPMANY: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 2 vols. Barcelona, 1965 (edició facsimil).

Pere CATALÀ I ROCA: *Les torres del litoral català*. Barcelona, Rafael Dalmau ed., 1987.

Julià de CHIA: *La festividad de Corpus en Gerona. Noticias históricas de esta festividad desde el siglo XIV hasta nuestros días*. Girona, 1895.

Edward COOPER: *Sentinelles de la costa: torres de defensa*. L'Hospitalet de Llobregat, Ajuntament de l'Hospitalet / London Guildhall University, 1995.

Josep COROLEU i Josep PELLA I FORGAS: *Las Cortes catalanas*. Barcelona, 1876.

Maria-Mercè COSTA: "Reparació d'una nau en el port de Palamós", a *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 7 (1988).

Dietari de la Generalitat de Catalunya. Vols. I - IV. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1995-1996.

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS: "El sistema defensivo de nuestro monasterio", a *Ancora* (Sant Feliu de Guíxols), Festa Major de 1966.

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS: "La població treballadora guixolenc, de 1556 a 1645", a *XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Sant Feliu de Guíxols, 1977.

- Lluís ESTEVA I CRUAÑAS: "La torre Seguera", a *Àncora* (Sant Feliu de Guíxols), 25 d'abril de 1968.
- Lluís ESTEVA, Josep ESCORTELL i Josep MARULL: "El sistema defensiu guixolenc a la segona meitat del segle XVII", a *Àncora* (Sant Feliu de Guíxols), Festa Major de 1969.
- M. Teresa FERRER I MALLOL: "La navegació de conserva a l'Edat Mitjana", a *Anuario de Estudios medievales*, 24. Barcelona, C.S.I.C. (1994).
- Enric Claudi GIRBAL: "Documento curioso", a *Revista de Gerona*, III (1879)
- Enric Claudi GIRBAL: "Los piratas y corsarios en el obispado de Gerona", a *Revista de Gerona*, XVII (1893)
- Juan GONZÀLEZ DE CHAVES: *Fortificaciones costeras de Mallorca*. Ciutat de Mallorca, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears, 1986.
- Josep IGLÉSIES: "Pere Gil S.I. i la seva Geografia de Catalunya", dins *Quaderns de Geografia*, I (Barcelona, 1949).
- Gonçal LÓPEZ NADAL: *El corsarisme mallorquí a la Mediterrània occidental, 1652-1698. Un comerç forçat*. Ciutat de Mallorca, Conselleria d'Educació i Cultura, 1986.
- Gonçal LÓPEZ NADAL: "Els corsaris mallorquins i la Guerra dels Segadors", a *L'Avenç*, 23 (gener de 1980).
- M. Dolors LÓPEZ PÉREZ: "«Farons per a galiotes de moros»: un ejemplo de organización de defensa costera en la Cataluña medieval", a *Miscel·lània de Textos Medievals*, 8. Barcelona, C.S.I.C. (1996).
- Manual de Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antic Consell Barceloní*. 28 vols. Barcelona, 1892-1975.
- Ramir MEDIR JOFRA: "La piratería en las costas mediterráneas. Construcción de una torre vigía en el Cabo de San Sebastián", a *Revista de Palafrugell*, 80 (setembre 1968).
- Jaume NOGUER I GÓMEZ: "Les torres de vigilància i de defensa de la Costa Brava", a *Revista de Gerona*, 116 (maig-juny 1986).
- Miquel OLIVA PRAT: "Inventario de los castillos, fortalezas, recintos amurallados, torres de defensa y casas fuertes de la provincia de Gerona." *Revista de Gerona* 1967-1969.
- Narcís PAGÉS: "El gran desastre de Palamós en 1543", a *Revista de Gerona*, III (1879).
- Antoni PAPELL: *Pirates i corsaris a l'Empordà*. Figueres, Biblioteca Palau de Peralada, 1982.
- Parlaments a les Corts catalanes*. Edició a cura de Ricard ALBERT i Joan GASSIOT. Barcelona, Barcino, 1928.
- Josep PELLA I FORGAS: *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*. Barcelona, 1883 (edició facsimil: Olot, 1980).
- Vicenç PIERA i Miquel TORROELLA: *El Santuario de San Sebastián. Reseña histórico-descriptiva original*. Girona, 1881.
- Joaquim PLA I CARGOL: *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*. Girona-Madrid, 1951.
- Jeroni PUJADES: *Dietari*. 4 vols. Edició a cura de Josep M. Casas Homs. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976.
- Joan REGLÀ: *Bandolers, pirates i hugonots a la Catalunya del segle XVI*. Barcelona, Selecta, 1969.
- Núria SALES: Els segles de la decadència. Vol. IV de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre VILAR. Barcelona, ed. 62, 1989.
- Emilio SOLA CASTAÑO: *Un Mediterráneo de piratas: corsarios, renegados y cautivos*. Madrid, Tecnos, 1988.
- Ferran SOLDEVILA: *Història de Catalunya*, 3 vols. Barcelona, Alpha, 1962-63 (2ª edició)
- Emilio TEMPRANO: *El mar maldito. Cautivos y corsarios en el Siglo de Oro*. Barcelona, Mondadori, 1989.
- Alberto TENENTI: *Venezia e i corsari, 1580-1615*. Bari, ed. Laterza, 1961.
- Miquel TORROELLA I PLAJA: *Història de Palafrugell i la seva comarca*. Barcelona, 1929 (edició facsimil: Palafrugell, 1994)
- Anna UNALI: *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*. Barcelona, La Magrana, 1983.
- Josep VAQUER I CATÀ: *Pirates i esclaus de Begur*. Begur, Parròquia de Begur, 1991.
- Joan VILÀ-VALENTÍ: "Una visió geogràfica de Catalunya ara fa quatre-cents anys", a *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 918 (vol. LIII, núm. 3) (Barcelona, 1994).



Les torres de guaita i de defensa a Palafrugell i a Mont-ras

Jaume Noguer

Origen i evolució de la torre

Durant molts segles, els habitants i sobretot els pagesos i els pescadors que vivien prop de la costa, van sofrir els atacs dels pirates i dels cors, la majoria dels quals eren turcs i barberescos, al voltant dels quals s'hi aplegaven criminals i encarnissats aventurers. Per fer front a aquestes incursions, es van construir torres de defensa prop dels masos i torres de guaita sobre els turons. A llarg dels segles XV, XVI i XVII es van bastir la major part de les torres de guaita i de defensa que trobem avui pels nostres camps, i que popularment seguim anomenant “torres de moros”.

Possiblement poques comarques tenen un llegat arquitectònic, artístic i cultural tan important com l'Empordà; cada època ha deixat en aquestes terres una herència cultural per a les futures generacions, fruit del seus coneixements i habilitats. Com deia J. Vallès i Pujals, “els monuments són l'escriptura dels pobles, són pàgines que la història ha deixat escrites a la posteritat..., són testimonis perennals i inalterables de les civilitzacions que han forjat la nostra història”. (*Elogi de Catalunya*. 1928).

Gairebé sempre, quan es parla dels estils arquitectònics de l'Edat Mitjana o Moderna, hom es refereix a les grans construccions romàniques, gòtiques o del renaixement, d'esglésies, catedrals o palaus, però molt poques vegades s'ha aprofundit en l'estudi i coneixement de la torre, d'aquest art “rural”, senzill, simple i exempt de detalls ornamentals i formes estructurals complicades.

Mitjançant un estudi històric, evolutiu i tipològic, es donarà a conèixer al lector els principis constructius i estilístics de la torre, així com les característiques principals i els elements estructurals i defensius que sol presentar.

Fem una mica d'història:

Amb l'arribada de la invasió visigòtica les poblacions van tendir a agrupar-se en nuclis, a redòs dels castells o a l'interior dels recintes emmurallats; i quan mancaven aquestes fortificacions, la solució era protegir-se a les esglésies, a les cases fortificades o a l'interior de les torres.

Els segles XIV-XVII van ser temps d'inseguretat social i econòmica, i conseqüentment el bandolerisme, els robatoris i la pirateria eren fets quotidians a la Catalunya de l'època. La solució i remei al problema de la pirateria van ser les torres de guaita i de defensa.

Imatge antiga de la torre
del mas Espanyol



Santiago Agustí. Arxiu Municipal de Palafrugell

L'evolució de les torres va ser una activitat paral·lela al desenvolupament de les lluites internes i externes del país, produïdes per la inestabilitat econòmica, social i política del moment.

La construcció de la torre és una barreja de simplicitat, naturalitat i facilitat constructiva, que reflexa clarament la urgència amb què van ser alçades. Malgrat les tècniques precàries i coneixements limitats de l'època, els mestres d'obra van aconseguir realitzar solidíssimes construccions.

Les torres de guaita i de defensa són, després de la masia, les construccions rurals més importants i típiques de l'època postfeudal a les poblacions del litoral. No obstant, també en trobem en contrades de l'interior, ja que al cap i la fi, se n'aixecaven a tots aquells indrets geogràfics que, exposats als atacs dels enemics, necessitaven quelcom que els protegís.

El motiu dels seu alçament respon únicament a una necessitat política i social envers el perill que envoltava aquelles masies aïllades i els veïnats extramurs durant l'Edat Mitjana.

Així doncs, no ens ha d'estranyar veure torres als llocs muntanyencs com la Vall d'Aran; a l'interior, com el Solsonès o el Berguedà ... o a les zones del litoral, com l'Empordà, el Maresme o el Garraf. Els uns les necessitaven per vigilar passos naturals entre les diferents zones, els altres per defensar-se dels bandolers, i els de la costa per combatre la pirateria.

A les comarques costaneres les torres de defensa i de vigilància servien doncs, de recer enfront els atacs dels pirates, o en cas de guerra.

Des de dalt de la torre es podien veure venir el vaixells enemics i donar l'alarma amb temps per fer tot allò que aconsellaven les circumstàncies. El pagès es va veure obligat a fortificar-se, i aquesta inseguretat al camp es va projectar a l'arquitectura de l'habitable.

Les primeres fortificacions

La fortificació permanent és tan antiga com la història de la humanitat. L'home primitiu, des del primer moment, va tenir la necessitat de protegir-se de les feres i dels homes més forts que ell. Era una època en què l'única llei que existia era la del més fort, i l'únic objectiu sobreviure.

Les primeres fortificacions, situades generalment en llocs elevats i dominants, estaven fetes a base d'un apilonament de pedres que tancaven un recinte o refugi, i servien d'obstacle i protecció. Més tard, molt segles després, van aparèixer els primers murs de fang i palla. Aquestes primeres fortificacions es van complementar amb l'aparició del

fossat i amb una major alçada que dificultaven la seva escalada.

Amb el pas dels anys, l'evolució tecnològica i les necessitats del moment van portar finalment a l'ús de murs de carreus irregulars, a les muralles i a les torres.

La fortificació fonamental i més simple de les petites poblacions al llarg de la història ha estat la torre. De tradició ibèrica, va continuar essent utilitzada durant l'època romana, el període visigòtic i l'Edat Mitjana. No hi ha cap dubte que la torre és la màxima expressió de l'arquitectura militar, i la seva edificació va ser molt anterior a la construcció de castells.

Segons fan constar els historiadors grecs i romans, la construcció d'aquestes talaies és una particularitat de la mediterrània. Les primeres torres que es van construir eren, en moltes ocasions, fort i habitatge alhora, costum que va mantenir-se fins ben entrat el segle XII. A l'arquitectura romànica en tenim encara nombrosos exemples.

En un primer moment, el motiu pel qual es van construir les torres va ser el de vigilar i de comunicar-se les unes amb les altres, com si d'un telègraf òptic es tractés; no obstant això, la freqüència de guerres, el perill de robatoris i les incursions de pirates a què es trobaven sotmesos els primers nuclis de població, va fer imprescindible que aquests nuclis estiguessin protegits per fortaleses o torres, amb la fi d'evitar sorpreses. Així doncs, per a molts veïnats i masies extramurs, la construcció d'aquestes torres va representar la seva salvació en cas de perill.

Les primeres torres solien estar construïdes a base de grans carreus col·locats en sec o amb fang, i degut a la poca unió i consistència que això representava, amb el pas dels anys aquestes torres han desaparegut o bé les seves restes han estat incorporades a contruccions posteriors.

La torre als segles IX-XIV

La torre de defensa va constituir a l'època feudal, l'antecedent dels castells que posteriorment es van construir.

Vist l'increment imparable d'escomeses i d'atacs vandàlics que es van produir a l'època romànica, junt als passos naturals, el camins i els vells ponts, s'hi van bastir les solitàries fortaleses que van constituir unes construccions avançades per a les ciutats i amb la principal funció de vigilar l'entrada o el pas de l'enemic.

Al llarg dels segles XIII-XIV les diputacions, les Corts i els propis municipis van bastir grans torres en el cim dels promontoris i a l'entrada dels ports. En aquests temps, també es van fortificar algunes esglésies.

La major part de les viles o grup de cases no murades acudien a la torre en cas de perill, i va sorgir així la segona finalitat d'aquestes construccions: la defensa. En aquest període, la torre es va seguir utilitzant sovint com a fort i habitatge alhora.

*Conjunt de Santa Margarida
amb les torres del mas
Espanyol i del mas Borrull.
A la façana d'aquesta última,
encara no s'hi havien obert
les dues finestres
que actualment hi ha*



*Façana principal
del mas fortificat
de can Borrull.
Notem-hi les espitlleres
sota d'alguns ampits,
la garita en l'extrem NO
i escuts a la clau
de la porta adovellada
de l'entrada i a la llinda
de la finestra superior*



*El mas Petit d'en Caixa
abans de la reforma
iniciada als anys 80.
En el terrat de la torre
hi havia una olivera
i els murs estaven
força malmesos*



De la necessitat de defensa, van sorgir les cases fortificades, apartades del castell feudal, que es defensaven i es protegien a la torre. Gairebé sempre, ambdues construccions estaven comunicades a través d'un pas eventual fàcilment defensable. Segons conta Puig i Cadafalch (*L'arquitectura romànica a Catalunya*. 1983), va arribar un moment en què no es donaven autoritzacions per edificar cases, si aquestes no comptaven amb una torre de defensa. Moltes vegades, per solucionar el problema, diversos grups de cases o petits veïnats s'aplegaven al voltant d'una torre. En aquests casos, la talaia s'anomenava torre col·lectiva.

Alguns documents de l'època indiquen que aquestes torres havien de ser de pedra i calç, i fixen l'alçada de 100 pams i el perímetre de la base igual a l'alçada ; no obstant, de les torres que perduren d'aquesta època podem comprovar que no necessàriament es compleix aquest precepte.

Les torres construïdes entre els segles XI i XIV solen ser carreuades en filades més o menys regulars i de planta quadrangular.

Fins el segle XV la defensa de la torre no presentava gaire dificultats, ja que l'armament que solia usar-se es reduïa a arcs, fletxes, ballestes, llances, ariets i catapultes.

Amb el pas dels anys, la forma de la torre va evolucionar, passant de la forma quadrangular que fins aleshores havia predominat, a la de planta circular. Aquestes darreres, típiques en els segles posteriors (XV-XVIII), van presentar dos avantatges respecte a les anteriors:

- resistien millor els atacs per excavació
- permetien més flexibilitat en la defensa

Les formes poligonals no les trobem gairebé mai representades a les nostres contrades i quan apareixen sol tractar-se de torres de caire militar.

Josep Capella

Col·lecció Jaume Noguer

La torre als segles XV-XVII

Com diu Joan Amades “un cop trencat el motllo de l'organització feudal, els castells van perdre la seva força estratègica i defensiva, i la riquesa va descendir dels castells senyorials a les pagesies, i les masies van esdevenir centre de la cobdícia de les forces invasores i dels malfactors” (*La casa: art popular*. 1982). En conseqüència, les masies es van haver de fortificar, i en molts casos es va alçar al costat d'ella una torre alta, de fermes i sòlides parets.

Durant aquesta època, les torres construïdes en els segles anteriors sobre els promontoris i a les entrades dels ports, es van fer insuficients per resistir l'increment d'incursions de pirates i de lluites internes del país. Va ser en aquest moment quan es van



Jaume Noguer

construir la major part de les torres que avui trobem escampades pels municipis costaners.

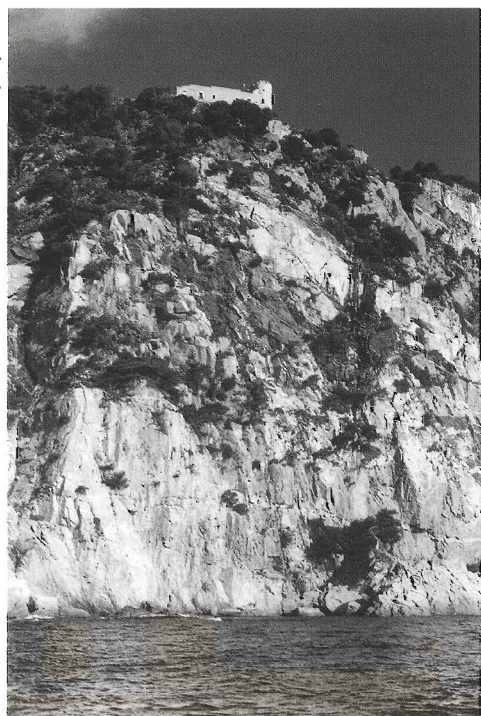
Les torres que es van construir al llarg d'aquest període responien únicament i exclusivament a una necessitat social produïda per la manca de seguretat; per això, gairebé totes són de defensa. No obstant, també n'hi havia de guaita, ja que sense l'avís d'aquestes, ben poc servei podien oferir les altres.

En aquests temps, hi havia termes municipals que tenien veritables sistemes defensius basats en torres que es comunicaven sincrònicament mitjançant fogueres o so de corns, i l'avís s'anava transmetent en cadena, de manera que la gent de les masies i poblats pròxims es poguessin preparar per a la defensa, fugir o reunir-se en una espècie de milícia improvisada per rebutjar junts l'escomesa.

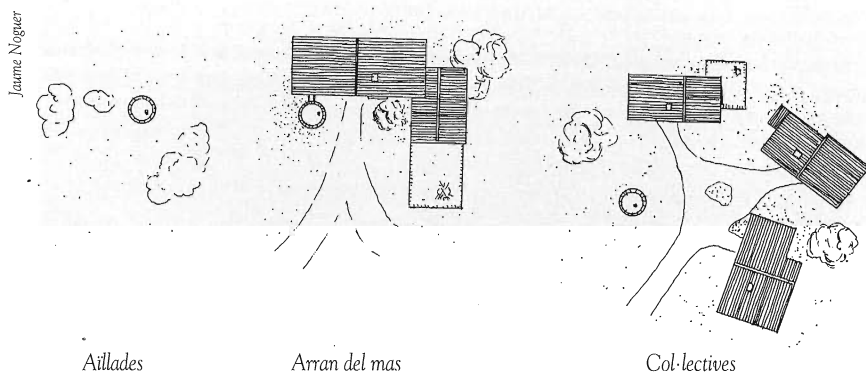
En les torres de guaita, generalment dominants sobre penyasegats o turons, s'hi establien guàrdies organitzades pels propis veïns que s'encarregaven de donar el senyal.

Torre del mas Espanyol.
És una de les més ben conservades

Torre de Sant Sebastià
de la Guarda
vista des del mar:
La seva principal funció
era la de vigilar
i donar l'avís
en cas d'albirar
naus enemigues



Josep Capella



Aïllades

Arran del mas

Col·lectives

Tipus de torres
segons el seu emplaçament

Quan un d'ells albirava alguna nau pirata donava l'alarma mitjançant el so repetit de corns, encenent fogueres damunt el terrat o enviant missatgers que donessin l'avís al crit de "moros a la costa" i "viafors". La població compromesa tocava les campanes de l'església i els pagesos posaven les coses de valor a la torre, agafaven els aliments necessaris i preparaven la defensa. Un cop estaven tots dintre de la torre retiraven les passeres de fusta, tancaven la porta i començaven a vigilar des del punt que els corresponia. Per altra banda, els qui no disposaven de defensa s'amagaven a la muntanya, dins els recintes emmurallats, dins d'esglésies fortificades o s'afegien als grups organitzats de veïns per fer front a l'enemic.

Ja l'any 1384, el rei Pere el Cerimoniós havia fet publicar un ban en el qual s'indicava com s'havien de transmetre els senyals entre les torres: durant la nit amb foc i de dia amb fumades.

Als responsables de la vigilància des de les torres, se'ls coneixia amb el nom de talaïers, guaites o escoltes. En algunes torres, la guaita era permanent, segons la importància dins el sistema defensiu de la zona; i fins i tot, a les més importants, les

guàrdies s'hi organitzaven amb dos o tres individus alhora.

Les torres que es van alçar durant els segles XV-XVII eren de tres tipus, segons el seu emplaçament:

- aïllades: generalment municipals i de guaita.
- a la vora d'un mas: particulars i generalment de defensa.
- col·lectives.

Tant les unes com les altres, per a la seva construcció necessitaven el permís del batlle, de la Diputació o de les Corts. Com deia Miquel Torroella, encara que fos coneguda la malaltia calia demanar permís per al remei.

Les característiques i particularitats de les torres són les següents:

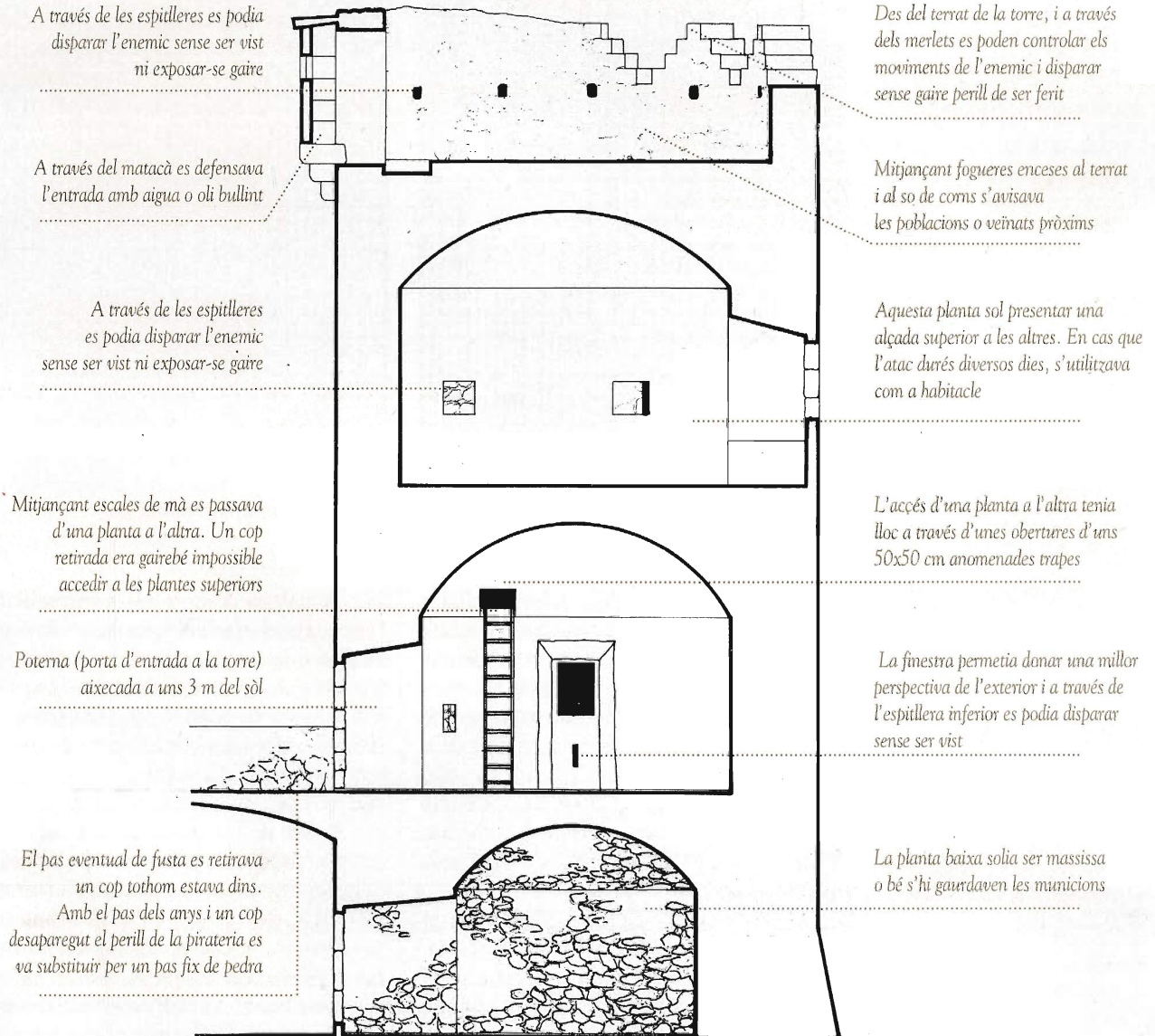
L'entrada s'obria a la primera planta, i s'hi accedia mitjançant una escala de mà, o a través d'un pont eventual de fusta que fàcilment es podia tallar o retirar. L'entrada, gairebé sempre de reduïdes dimensions, solia estar defensada per un matacà o per una corsera. La torre tenia generalment tres plantes i terrat, separades per volta de canó o esfèrica segons es tractés d'una torre quadrangular o circular respectivament.

A la planta baixa, hi solia haver el magatzem de les municions i era inaccessible des de l'exterior. Altres vegades, aquesta planta estava reblerta de pedres (massissa) de manera que es feia pràcticament impossible l'enderroc de la torre per excavació.

Segons les necessitats, la família podia anar resistint en cadascuna de les plantes, a les quals s'hi accedia mitjançant escales de mà i a través d'unes trapes realitzades a la volta, fàcilment defensables per les seves reduïdes dimensions. Aquestes plantes superiors, en cas que l'atac durés diversos dies -cosa que no passava gairebé mai- servien també d'habitació.

Així funcionava la defensa d'una torre.

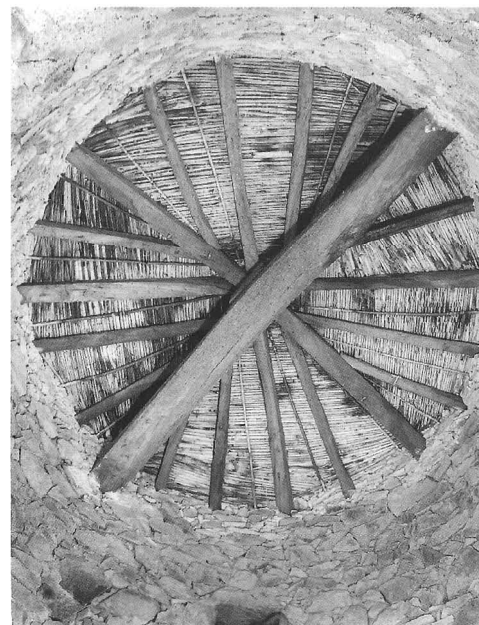
Secció de la torre del mas Vilà





Josep Capella

Pont d'accés a la torre del mas Vilà: desaparegut el perill de la pirateria, la majoria dels passos eventuals de fusta van ser substituïts per ponts de pedra



Josep Capella

Coberta cònica de la torre Roja, formada per bigues de fusta, encanyissat i acabat amb teula àrab

Els habitants de la masia, des de la torre estant podien oferir llarga resistència i encara que veiessin cremada la seva casa, salvaven la vida i els efectes més valuosos i estimats.

Des del terrat, emmerletat quasi sempre, mitjançant fogueres, so de corns o amb campanes, s'avisava del perill a la resta de torres i mitjançant pedres, aigua calenta o oli bullent es defensava l'entrada a través del matacà o de la corsera, que a la vegada els protegia.

Generalment, el pis anterior al terrat presenta una major alçada que la resta, d'aquesta manera, a l'atacant li era encara més difícil arribar al cim de la torre. Hi ha casos en que aquesta alçada és superior als sis metres.

Tenint en compte els mitjans d'atac i l'armament d'aquella època, la rendició per la força dels qui es refugiaven a la torre no es produïa gairebé mai; i els pirates, per tal de fer-se passar la ràbia de no sortir-se amb la seva, els cremaven el mas i els sembrats. Les incursions eren freqüents però de poca duració i amb un nombre reduït d'atacants.

Al peu de les torres era habitual tenir-hi un gran nombre de pedres petites i soltes, a fi de complicar al màxim l'afermament d'escalas o altres mitjans d'accés.

Durant aquesta època, les torres que es construeixen són sempre de planta circular i el terrat presenta un dels acabats següents:

- a) terrat emmerletat i amb un matacà
- b) terrat amb corsera a tot vol



El mas de can Sureda (s.XVII) fou enderrocat fa més de 40 anys i la torre es va reformar interiorment i van aparèixer dues noves obertures a la cara oest, poc afortunades



Esquema de l'origen i evolució de la torre

ANTECEDENTS

L'home es protegeix de les feres i dels homes més forts

Primers recintes fortificats

Aparició de la torre (Íbers sIV aC aprox.)

Inseguretat al camp (Pirateria i lluites internes)

ORIGEN DE LES TORRES A LA COSTA (S IX-XIV)

Masia fortificada

Expansió Imperi Otomà
Increment de la pirateria i el bandolerisme
Declivi de Catalunya

ESPLENDOR (S XV-XVII)

Caiguda de l'Imperi Otomà
Millora econòmica i social del camp català
Millora de l'armament

DECADÈNCIA (S XVIII)

Desinterès general per les construccions del passat (s XIX i inicis del XX)

Interès per la conservació d'aquestes construccions

MOMENT ACTUAL

Hi ha algun autor que considera que el terrat amb corsera apareix a partir del segle XVII com a evolució del terrat emmerletat, però la utilització d'un o l'altre respon més a una qüestió tècnica del mestre d'obres que no pas a una evolució constructiva, ja que algunes torres quadrades del segle XIII-XIV ja presentaven el terrat amb corsera.

Les torres de defensa van despertar l'interès de Francisco de Zamora (1789) en el seu viatge al llarg del litoral català. En un dels seus relats podem llegir:

"Por el camino vimos alguna casa de campo con torres fuertes, lo que es muy cómodo en esta costa, para defenderse de las incursiones de moros y malhechores."

La torre als segles XVIII-XIX

No hi ha dubte que amb la caiguda de l'Imperi Otomà la pirateria va minvar notablement en el nostre litoral, i en conseqüència, l'ús de la torre va anar decaient. Un altre motiu que s'afegí a aquesta decadència va ser l'evolució de l'armament i la millora econòmica i social del país.

Malgrat tot, a la invasió francesa del 1808 i 1809, i a les guerres civils del segle XIX, aquestes fortificacions van tornar a jugar un paper important. Tot i que aquelles torres eren insuficients per oposar-se a exèrcits regulars, quan es tractava de simples patrulles que efectuaven ràtzies o lladregots que intentaven robar al mas, el seu servei va ser encara efectiu.

Quan els francesos van abandonar les nostres terres (1814) van destruir totes les fortificacions i castells que van poder. Algunes torres també van sofrir-ne les conseqüències.

Amb el pas dels anys, i desaparegut el motiu pel qual van ser construïdes, algunes d'aquelles torres van ser enderrocades, i les que van córrer millor sort es van utilitzar com a magatzem, estatge ocasional del mas o element decoratiu d'aquest. Els ponts eventuals van ser convertits en ponts fixos de pedra, i els terrats, algunes vegades, coberts amb teula.

Actualment, algunes d'aquelles torres han estat restaurades per particulars i formen part de l'anomenada masia xalet. Gairebé totes estan protegides pels plans generals dels municipis; no obstant això, algunes vegades, ignorant aquesta protecció s'han reformat de forma indiscriminada, o s'han enderrocats per motius especuladors.

Caldria que, per part de les administracions o corporacions públiques, a més de protegir les torres sobre el paper, conservessin les que són de la seva propietat, i facilitessin també el manteniment i la rehabilitació de les que són privades. D'altra banda, sota cap concepte s'hauria de permetre que la manca d'interès d'un propietari pel manteniment d'una torre, o simplement per motius econòmics, s'acabés amb la ruïna d'aquesta. No oblidem que ser propietari, actualment no és un privilegi, sinó un dret que comporta obligacions i responsabilitats.

Un clar exemple del que no ha de passar, el tenim en el mas Pepó de Palamós: quan vaig realitzar la presa de dades i l'aixecament dels plànols, l'any 1984, les parets de la torre presentaven algunes esquerdes, però estava sencera; actualment, passats poc més de deu anys, no en queda gairebé cap resta, de la torre, i el mas va pel mateix camí.

Elements estructurals de la torre: murs i voltes

Els sistemes estructurals que trobem a les torres de guaita i de defensa destaquen per la seva senzillesa i simplicitat. Els mestres de cases, moltes vegades constituïts en arquitectes i constructors alhora, posseïen una especialització i uns coneixements tècnics força limitats, però no hi ha dubte que les seves construccions estaven ben fetes, doncs han resistit i perdurat molts de segles, com si de la millor obra d'arquitectura es tractés.

Els dos principals materials que es van utilitzar per a la construcció de torres van ser la pedra i el morter de calç. Ocasionalment també hi trobem trossos de rajola i ceràmica.

La pedra utilitzada per a la construcció de torres solia extreure's de pedreres properes essent l'argamassa o morter de calç el material d'aferrament.

Els romans van ser els fidedignes iniciadors de la majoria de les tècniques constructives emprades durant l'Època Medieval. Des de l'època romana ja es coneixien refinaments i barreges tècniques per al morter, però en la construcció de les torres no es van utilitzar mai.

Seguidament entrarem a parlar dels dos elements estructurals més típics de les torres, així com dels seus corresponents elements provisionals:

Elements estructurals:

Murs (element provisional: bastida)

Voltes (element provisional: cintra)

Murs

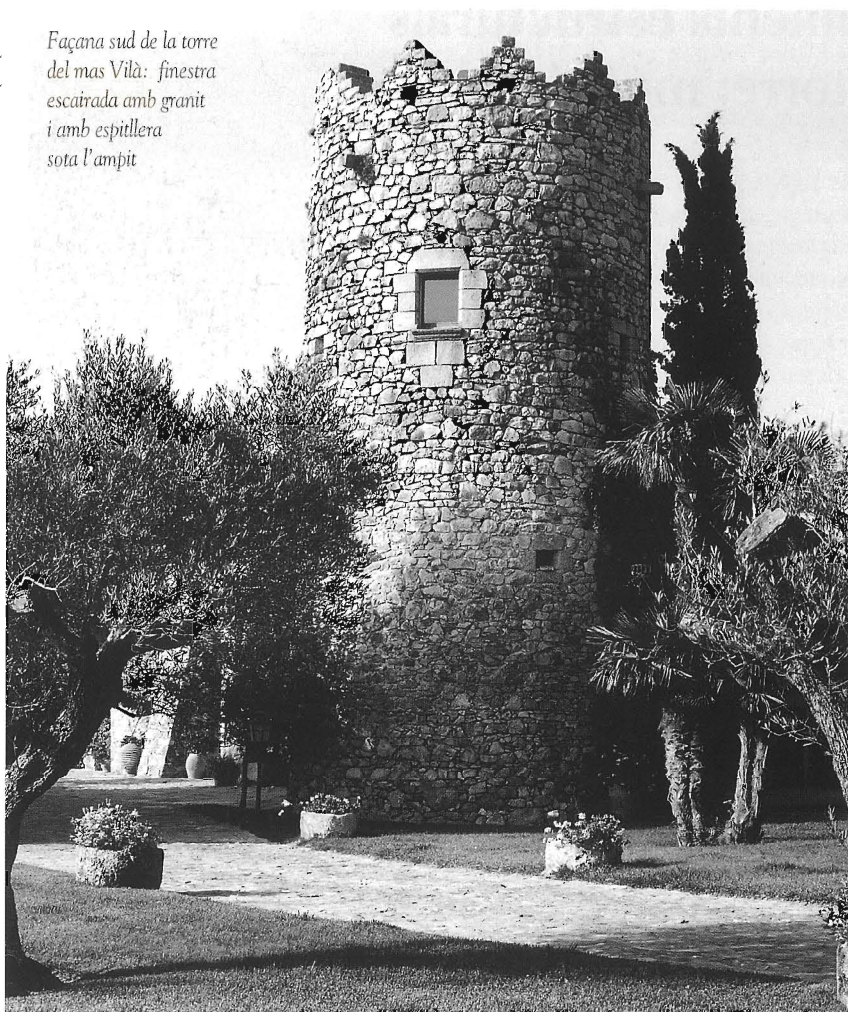
Podem definir el mur com una paret gruixuda que suporta el pes d'una edificació i que separa la part interior d'aquesta amb l'exterior.

L'únic element estructural vertical de la torre és el mur; obra alçada a plom, de considerable gruix, que amb el pas dels anys ha esdevingut un element sòlid d'indiscutible fermesa.

El mur sempre presenta, en el cas de les torres, un gruix important a la planta baixa per anar disminuint a mida que es puja. Aquesta proporció respon senzillament a necessitats de resistència, estabilitat i seguretat.

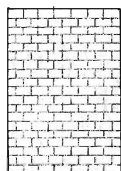
Josep Capellà

Façana sud de la torre del mas Vilà: finestra escairada amb granit i amb espitllera sota l'ampit

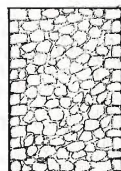


Jaume Noguer

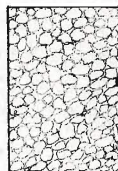
Tipus d'aparell que presenten les torres



Mur de carreus de granit ben escairats



Mur de pedra sense treballar amb arestes de carreus de granit



Mur de pedra sense treballar

Malgrat que podem generalitzar en molts d'aspectes, hem cregut convenient estudiar els murs en funció de la forma de la torre:

ELS MURS A LES TORRES RODONES:

Les torres de planta rodona sempre tenen voltes esfèriques que transmeten les seves càrregues de forma repartida a tot volt del mur. Així doncs, en una torre rodona, les parets d'una mateixa planta presenten sempre el mateix gruix, i excepte en casos molt particulars, els gruixos més comuns en els murs són els següents:

- gruix màxim comprès entre 120 i 160 cm (planta baixa)
- gruix mínim comprès entre els 65 i 90 cm (planta més alta)

Els murs d'aquestes torres són generalment construccions fetes amb pedra poc treballada de la zona, i rarament els aparells són treballats i escairats. En molts de casos, la pedra procedeix de pedreres properes, i això ho podem advertir fàcilment en zones on la pedra és d'una tonalitat o color concret. Tal és el cas de les torres del veïnat de Santa Margarida de Palafrugell, on degut al color rogenc de les seves pedreres, podem advertir aquest color a les construccions del voltant (torre Roja, torre del mas Vilà, torre del mas Espanyol, mas Borrull..).

ELS MURS A LES TORRES QUADRANGULARS:

Els murs pertanyents a aquest tipus de torres, presenten generalment dos tipus d'aparell diferents:

-Murs amb carreus de granit i argamassa (torre del mas Fina, torre del mas Borrull, torre Simona, torre del mas Petit d'en Caixa, ...a Palafrugell)

-Murs de pedra sense treballar i argamassa (torre de can Pepó, torre del mas Canyet, torre Mirona, ... a Palamós).

En ambdós casos, la pedra sempre presenta les arestes escairades amb carreus de granit.

En principi, les torres quadrangulars construïdes amb carreus són anteriors a la resta, ja que el sistema constructiu basat en carreus, col·locats en fileres més o menys regulars, és molt comú a l'arquitectura romànica i fins i tot a èpoques anteriors.

Més d'una tercera part de les torres de planta quadrangular que trobem en els termes de Calonge, Palamós, Mont-ras i Palafrugell estan construïdes amb carreus de granit. Els gruixos més corrents són els següents:

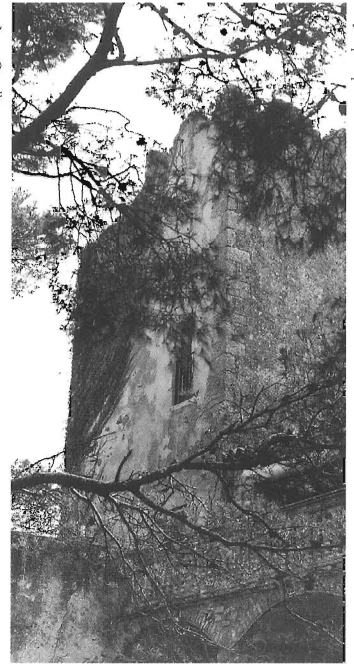
- gruix màxim comprès entre els 90 i 125 cm
- gruix mínim comprès entre els 65 i 95 cm

Els murs de les torres quadrangulars poden presentar diferents gruixos en una mateixa planta, segons rebin o no les càrregues que els transmet la volta de canó.

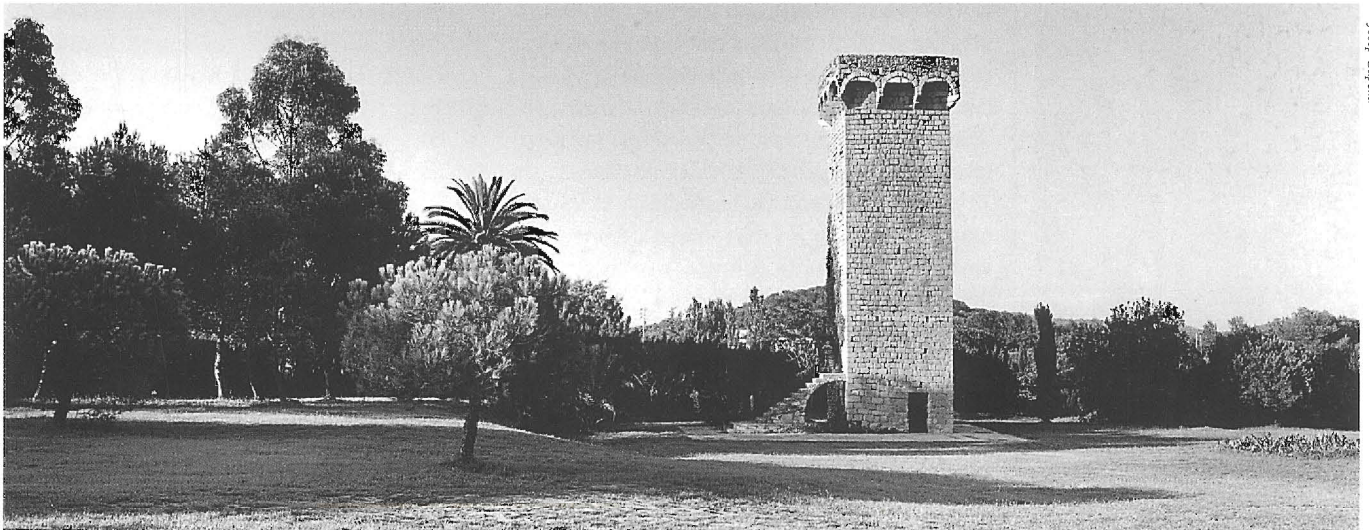
A sota, la torre Simona està construïda amb carreus de granit ben escairats. És una de les torres més antigues i millor conservades de la zona

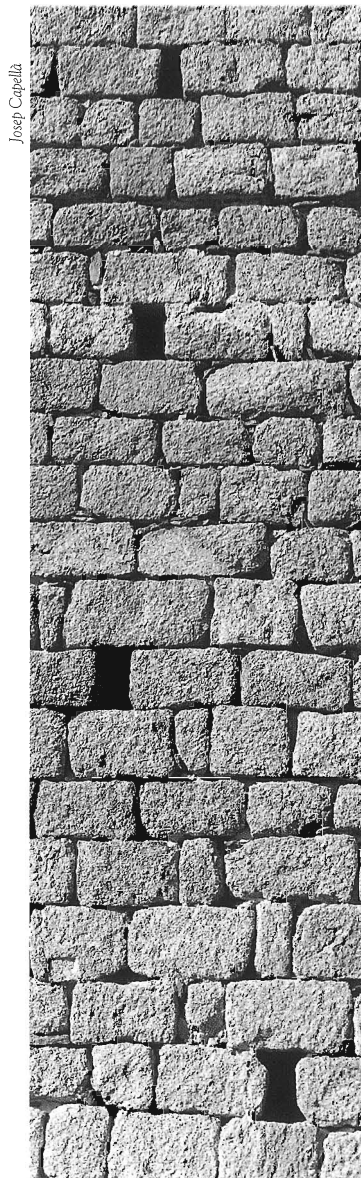


Els murs de la torre del mas Vilà són de pedra rogenga de la zona sense treballar. El matacà està fet amb carreus de granit ben escairats



Les façanes nord, est i oest de la torre de can Bornell són de pedruscall sense treballar amb les arestes escairades amb granit





Els murs de la torre Simona presenten encara els forats deixats per les bastides utilitzades a la seva construcció. Alguns d'aquests forats es van aprofitar per ser utilitzats com-espitlleres

Tanmateix, a les torres realitzades amb carreus, aquests provenen generalment de pedreres més llunyanes, i en la seva elaboració i ús hi intervé, a més del mestre d'obres, el picapedrer.

BASTIDES (elements provisionals a la construcció dels murs).

Quan es parla de l'aixecament dels murs de les torres no podem deixar de banda un element provisional tan important com és la bastida. Encara avui, moltes torres, sobretot les quadrangulars, presenten a les seves façanes els senyals de les bastides que es van utilitzar per a la seva construcció: forats de les peces de fusteria que s'aguantaven en el propi mur, i que permetien al mestre d'obres treballar còmodament i al mateix nivell.

Segons Puig i Cadafalch, el sistema de bastides que es va fer servir era de facilíssima interpretació, en el nostre país: en arribar el mur a l'alçada d'un home, es plantaven antenes a un metre del mur, i lligat a les antenes i sostingut en el mur, s'hi col·locaven el cabirons, i a sobre d'ells, els taulons. Podia així, el paleta, aixecar un altre tros de mur. En arribar al límit on còmodament podia treballar, tornava a repetir l'operació, i així successivament, fins arribar a l'alçada desitjada. Entre pis i pis de taulons, s'hi posava una escala que facilités l'accés entre ells.

Aquest sistema de bastimentada va ser usat ja pels romans i s'ha vingut conservant, amb petites modificacions, fins als nostres dies. En alguns països asiàtics (Xina p.e) encara avui s'utilitza aquest sistema de bastimentada per a la construcció dels gratacels, evidentment amb materials comuns a la zona (bambú p.e.).

A partir dels forats deixats pels cabirons, seria possible, en algunes torres, reconstruir la bastimentada utilitzada.



Volta de pedra.



Volta de totxo ceràmic.



Volta de pedra amb empremta de l'encanyissat utilitzat a l'encofrat.

Voltes

La volta és l'element estructural encarregat de cobrir l'espai comprès entre murs i que separa diferents pisos.

Utilitzada ja per les antigues civilitzacions mesopotàmica i egípcia, la volta va assolir el seu màxim desenvolupament a l'època etrusca i romana i va seguir el seu apogeu durant l'Edat Mitjana. Amb l'arribada del Renaixement, el seu ús va començar a perdre importància.

Generalment les voltes de les torres estan construïdes amb pedra i argamassa, però també se'n troba alguna de totxo massís, sens dubte de construcció posterior a les primeres.

La seva construcció es realitzava de la següent manera: sobre encofrats de fusta o de canya degudament corbats i sostinguts mitjançant cintres, s'hi estenia una capa de morter de calç (argamassa) que venia a ser un primer arrebossat que omplia l'intradós de la volta; damunt d'ell, i seguint la superfície corbada, s'hi col·locaven unes capes de pedres degudament aplegades unes amb les altres, formant cadascuna d'elles veritables falques. El morter, abundant de sorra granada, omplia tots els buits. El ronyó es reblia de terres, runes o pedretes.

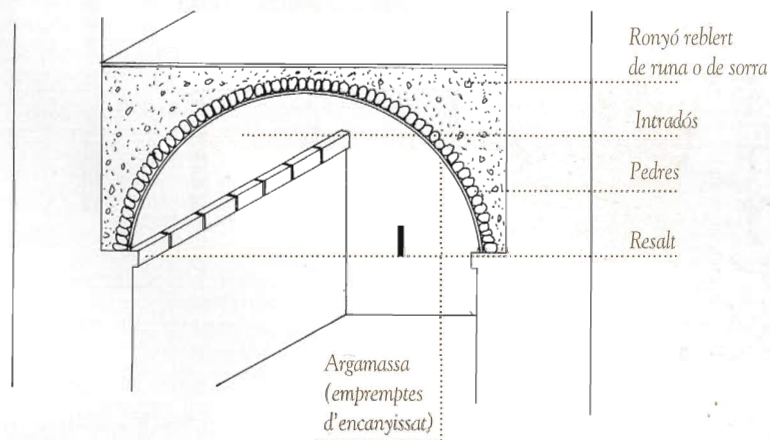
Encara avui notem en moltes voltes l'empremta d'encanyissat que es feia servir.

Les dues voltes més utilitzades en la construcció de torres van ser les següents:

- a les torres quadrangulars quasi sempre es va fer servir la volta de canó.
- a les torres de planta rodona sempre es va utilitzar la volta esfèrica.

Tant l'una com l'altra, gairebé sempre són voltes de perfil rebaixat i amb un alt pes propi.

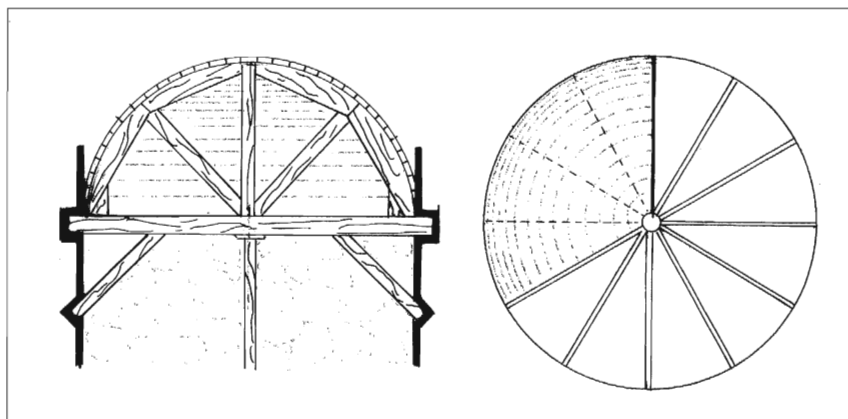
La volta: parts i materials utilitzats

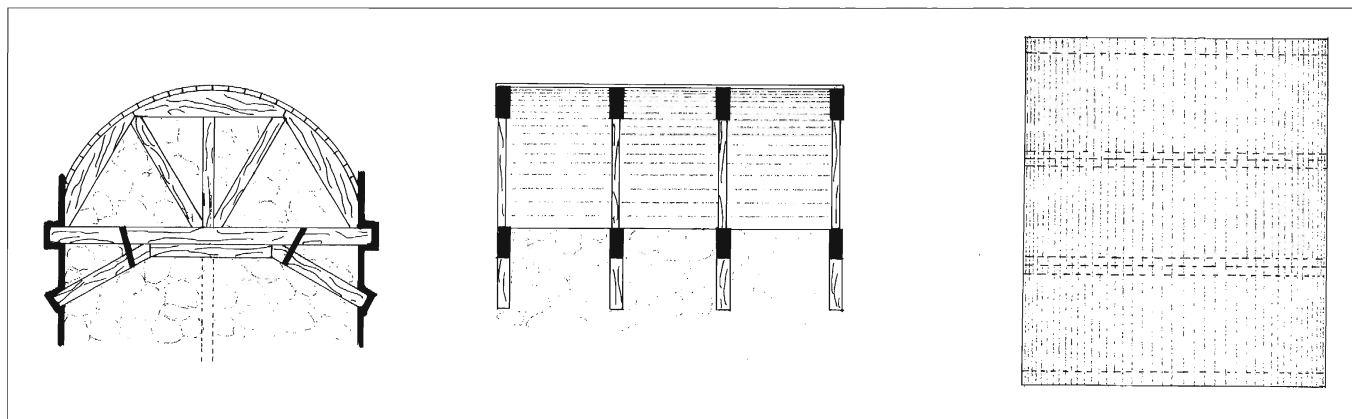


CINTRA (element provisional a la construcció de les voltes)

La cintra és l'estructura provisional de fusta que té com objectiu sostenir una construcció horitzontal mentre dura la seva execució i fins que aquesta ha agafat la consistència i resistència necessària. L'ús de les cintres és de tradició visigòtica i romana.

Cintra per a voltes esfèriques (torres de planta rodona)





Jaume Noguera

*Cintra per a voltes de canó
(torres de planta quadrada)*

Per evitar la deformació de les cintres durant l'execució de la volta, és indispensable que aquestes cintres tinguin la resistència necessària per suportar el pes que posteriorment s'hi col·locarà al damunt. En general, el mètode que se seguia per encintrar una volta,

es basava en un seguit de cintres que dividien la volta en trams o segments, i uns taulers o encanyissats clavats entre ells formant la corba de l'intradós de la volta. La forma i la disposició de les cintres varia segons la volta per a la qual ha de servir (esfèrica o de canó).

Elements típics de la torre

Les torres, i en general les edificacions fortificades, presenten uns elements arquitectònics molt comuns i d'unes característiques específiques. Aquests elements es coneixen amb una terminologia poc freqüent fora d'aquest àmbit.

En aquest apartat s'intentarà apropar el lector a la terminologia usual a les torres i fortificacions en general, així com donar-li a conèixer els seus elements característics i la funció d'aquests. Per tal de fer-ho el més entenedor possible, el text vindrà acompanyat d'esquemes, dibuixos i fotografies que representaran les formes i varietats d'aquests elements.

Obertures exteriors d'accés o llum:

poterna / finestra

Obertures exteriors de defensa:

espitllera / sagetera / espiera

Obertures interiors:

trapa

Elements de fortificació:

merlets / corseres / matabans / lladroneres

Detalls diversos

mènules / cartel·les / gàrgoles

Obertures exteriors

Contràriament a la masia o a d'altres construccions coetànies, les obertures de les torres són pràcticament iguals en tots els casos, i el seu disseny ve sempre determinat per la seva funcionalitat: obertures petites i fàcils de defensar.

Malgrat aquesta escassa varietat ornamental i arquitectònica, en elles gairebé sempre s'hi veu reflexada l'època de la seva construcció.

Tipus i formes

de les obertures exteriors

Segons la funció:

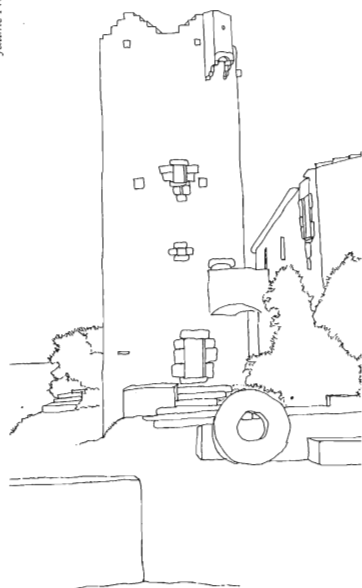
– d'accés: *poternes*

– llum i/o ventilació: *finestres*

Segons l'època

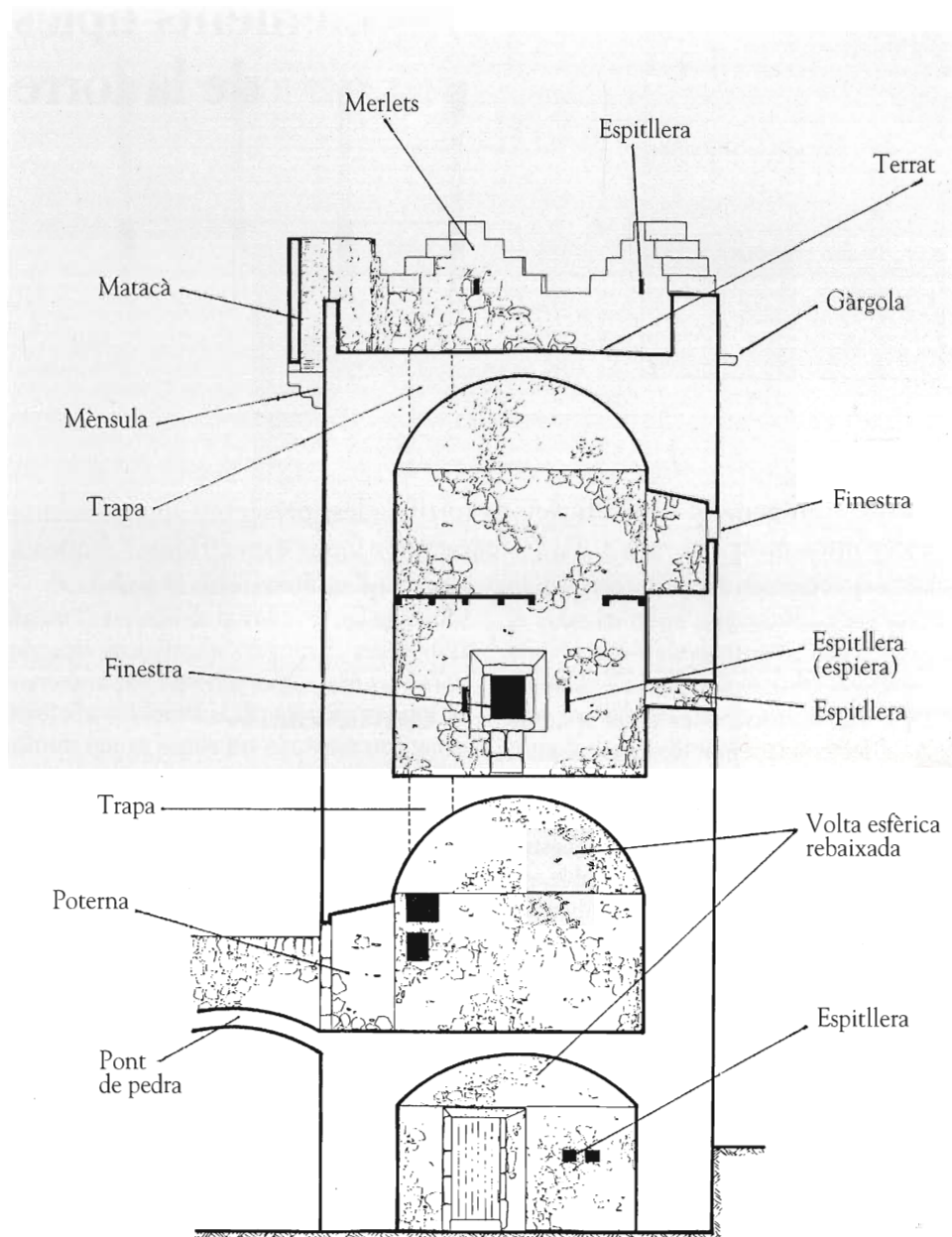
– de defensa o vigilància: *espitlleres, sageteres, espieres*

Jaume Noguera



Torre del mas Espanyol

Jaume Noguera



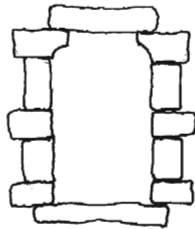
Elements típics de les torres.
Secció de la torre del mas Espanyol,
veïnat de Santa Margarida

Poternes

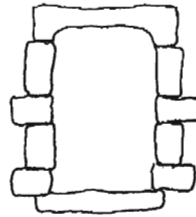
tipologia segons l'època de la seva construcció



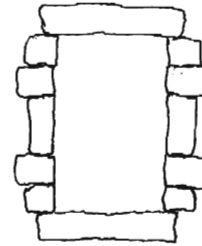
Porta de mig punt
amb dovelles,
d'estil romànic



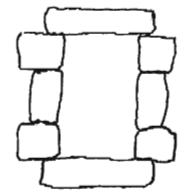
Porta amb les impostes que ajuden a sostenir
la llinda. Es tracta d'un tipus de poterna poc
utilitzada en obertures de torres



Porta emmarcada
de pedra formant
un arc deprimat còncau



Porta emmarcada i amb
llinda de pedra. És el
tipus més generalitzat



Ídem. anterior
però de dimensions
més reduïdes

POTERNA

Porta petita d'una fortificació que, generalment construïda a diversos metres del sòl i defensada per un matacà o una corsera, dóna accés a l'interior de la torre.

Les poternes estan gairebé sempre escairades i emmarcades amb pedra, i segons l'època de construcció presenten diverses formes o estils.

Les poternes de les torres es troben sempre a nivell del primer pis i únicament

s'hi podia accedir mitjançant una escala de mà o bé a través d'un pont eventual de fusta. Això no vol dir que no puguem trobar portes a la planta baixa, però en aquests casos no són d'accés a la torre, sinó únicament d'entrada a aquesta planta i possiblement obertes en dates posteriors a la pirateria.

Les dimensions més usals que solen presentar les poternes són les següents :

Amplada: entre 60 i 70 cm

Alçada: entre 140 i 160 cm

D'esquerra a dreta:
Poterna amb arc
de mig punt adovellat.
Poterna amb impostes
que sostenen la llinda.
Poterna amb arc
deprimat còncau.
Poterna emmarcada
amb granit



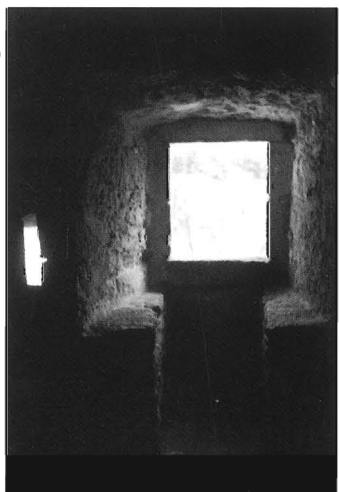
Josep Capella



Façana principal de la torre del mas Petit d'en Caixa amb obertures adovellades de mig punt. La superior presenta una espiellera al costat

Exemple de finestra amb festejadors i amb espiellera al costat: torre del mas Espanyol

Jaume Noguera

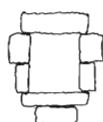


Finestres

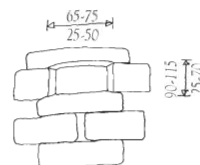
tipologia i dimensions més usuals



Sense espiellera
sota l'ampit



Amb espiellera
sota l'ampit



Mides usuals
en finestres

FINESTRA

Entenem com a finestra tota obertura practicada en un mur o paret, elevada més o menys del sòl, que serveix per donar entrada a la llum i a l'aire.

A les torres que es van aixecar per a la vigilància i defensa del nostre litoral, no s'hi van obrir finestres fins el segle XV. Generalment són rectangulars o quadrades, i les seves dimensions solen ser molt reduïdes a la part baixa de la torre, per augmentar a mida que es puja. El motiu d'aquest canvi respon únicament a motius de seguretat i de defensa. Hi ha torres a les quals hi manquen les finestres.

A la planta baixa de la torre no hi ha mai finestres, i en el cas que ara n'hi trobem, és senyal que han estat obertes posteriorment.

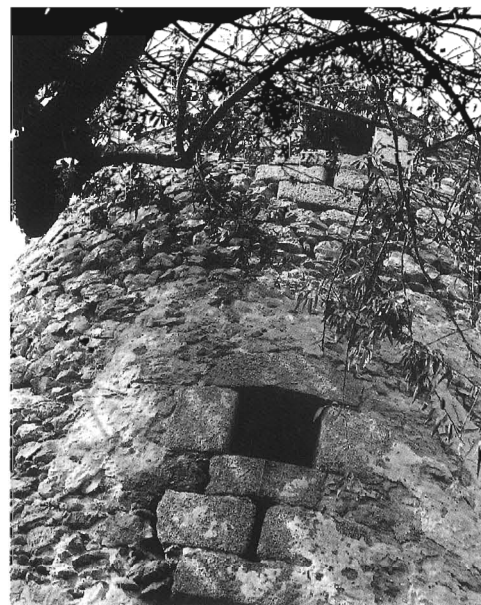
Moltes de les finestres de les torres estan emmarcades amb granit i tenen espiellera sota l'ampit. Aquesta característica també la trobem a moltes obertures de les nostres masies.

Les formes més generalitzades amb què se'ns presenten les finestres són les indicades en el quadre superior.

En alguns casos aquestes finestres tenen festejadors a la part interior, i motius florals gòtics a les seves llindes. També algunes vegades aquestes finestres estan enreixades.

Les dimensions de les finestres són molt variables; les grosses solen presentar una amplada de 65 a 75 cm per una alçada de 90 a 115 m i les petites varien entre els 25 i 50 cm d'amplada per 25 i 70 cm d'alçada.

Torre de Vilaseca: finestres emmarcades en granit i amb espiellera sota l'ampit



Jaume Noguera

Josep Capella

Espitllera i segeteres

tipologia segons la forma i l'època

										Exterior
										Interior
										Secció Ext. Int.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

anterior al s. XV

segles XV-XVII

Posterior al s. XVII

- 1) Sagetera: obertura rectangular típica dels segles anteriors al XV, però utilitzat tanmateix en segles posteriors.
- 2) Espitllera-sagetera força comú sota els ampits de les finestres.
- 3) Espitllera d'arma de foc, generalment localitzada sota els ampits de les finestres.
- 4) Variant de l'anterior.
- 5) Espitllera de forma quadrada a l'exterior i rectan-

- gular a l'interior. Permetia una bona visió des de l'interior de la torre sense cap perill de ser vist o ferit.
- 6) Espitllera quadrada tant interiorment com exterior, però que s'estreny al centre del mur. És molt comú a les torres del litoral.
- 7) Espitllera rodona d'arma de foc.
- 8) Espitllera doble: dues espitlleres interiors es converteixen en una d'exterior. Utilitzada per a poder defensar dues persones una zona exterior concreta.

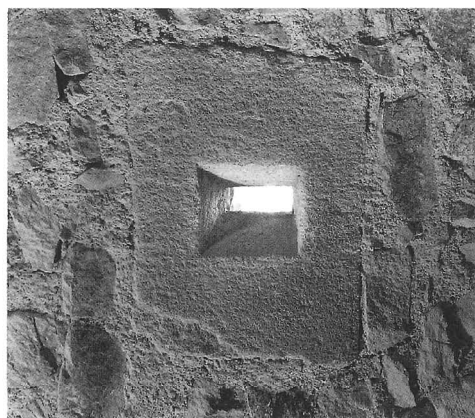
- 9) Espitllera doble interior i rectangular apaïxada exteriorment. Quan una torre presenta espitlleres a la planta baixa, moltes vegades són d'aquests tipus.
- 10) Espitllera giratòria: està formada per una pedra rodona articulada que està foradada i que permet disparar en diferents direccions des del mateix punt. Únicament he vist aquest tipus d'espitllera a la torre artillada de Calella de Palafrugell.

ESPITLLERA

Obertura molt estreta feta en un mur o finestra, amb l'objecte de poder mirar i disparar-hi sense ésser vist des de l'exterior.

Segons l'època en què es va construir la torre i l'armament del moment, aquestes espitlleres poden presentar diferents formes.

Generalment, les espitlleres estan enquadrades amb granit i es considera un dels principals elements de defensa de l'època. En trobem també molt sovint a les façanes i finestres de les masies i cases antigues, i fins i tot en algunes esglésies.

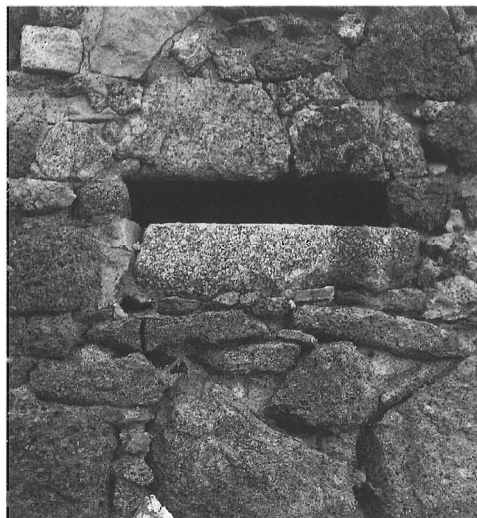


Espitllera
de la Torre
Roja

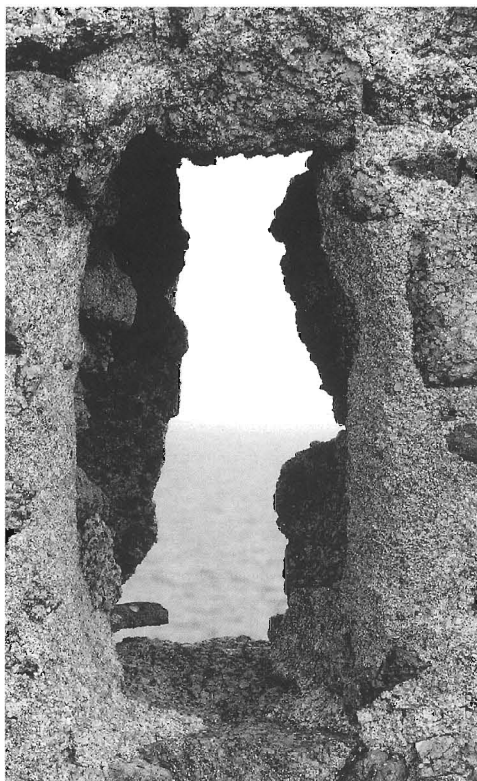
Josep Capella

*Espillera rectangular
apaissada de la torre
del mas Espanyol*

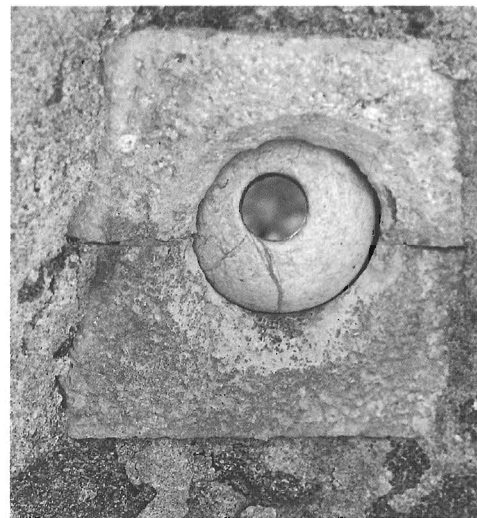
*A la dreta,
espitllera articulada
de la torre de Callela*



*Espitllera
rectangular
a través
de la qual
es vigilava
i es defensava
la torre*



Josep Capella



Josep Capella

SAGETERA

Obertura molt estreta practicada en el mur per tal de poder tirar sagetes (fletxes) i quedar protegit de l'enemic.

Aquesta obertura és típica de les construccions fortificades anteriors al segle XV, no obstant, també en trobem sovint sota els ampits de les finestres al llarg dels segles posteriors.

És la forma més primitiva de mirar i de disparar sense ser vist ni exposar-se gaire.

ESPIERA

Obertura petita o forat fet en un mur per poder observar des de l'interior de la torre allò que passa fora sense perill de ser vist ni ferit en cas d'atacs.

És l'element del qual en deriven els dos anteriors. En principi, la seva única missió era la de permetre veure-hi a través seu, sense disparar. A les torres de defensa i de guaita rares vegades trobem aquest element ja que les finestres, espitlleres o sageteres realitzaven ja la seva funció.

Obertures interiors: Trapes

Obertura practicada al sostre o pla horitzontal, que a través seu permet accedir a un pis o a un pla superior. En el cas de les torres, és l'única obertura que feia possible el pas d'un pis a l'altre.

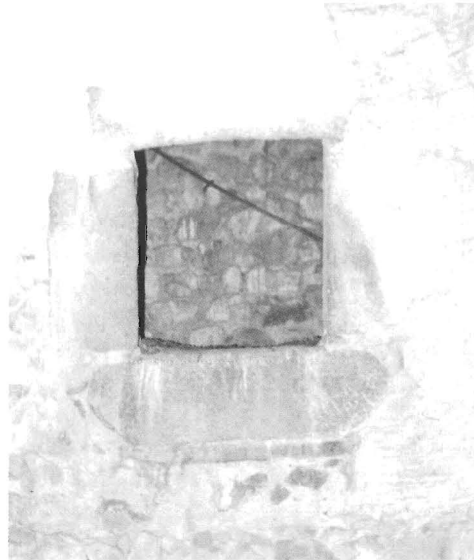
Les trapes que trobem a les torres són sempre de reduïdes dimensions (50x50 cm aproximadament), de manera que només pogués passar-hi una persona. Les trapes solen estar emmarcades amb carreus granítics.

Per accedir-hi, era necessària una escala de mà, la qual es retirava un cop s'era a dalt. Gairebé sempre aquesta trapa s'obria sobre la línia d'arrancament de la volta, si aquesta era esfèrica, i en altres punts, si era quadrangular.

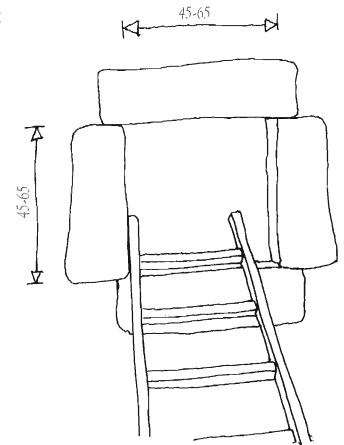
A través de la trapa i amb l'ajut d'alguns esglaons de pedra situats en el ronyó de la volta, s'accedeix sense dificultat al pis superior.

Entre la complicació que representava accedir a un nivell superior sense escala i les reduïdes dimensions de les trapes, resultava ser una obertura fàcilment defensable pels pagesos que es veien amenaçats durant els atacs dels pirates, corsaris o bandolers. En el supòsit que aquests aconseguissin accedir a l'interior de la torre, els era molt difícil pujar als pisos superiors, ja que els pagesos, a cops de pal o mitjançant aigua bullint, impedièn el seu pas.

Jaume Noguer



Jaume Noguer



Les trapes gairebé sempre estan emmarcades amb granit i són de dimensions reduïdes (entre 45 i 65 cm)



Jaume Noguer

A través de les trapes i amb l'ajut d'alguns esglaons situats en el ronyó de la volta pot accedir-se a les plantes superiors. L'escala de mà és un element bàsic per poder arribar fins a la trapa

*A la dreta, merlets
de secció esglaonada
a la torre del mas Espanyol*

Elements de fortificació

MERLETS

Coneixem amb aquest nom a cadascun dels petits pilars de pedra que, per a defensa, es van construir al cim de les antigues fortaleses, deixant entre ells un espai pel qual poguessin disparar-se projectils contra l'enemic, sense exposar-se gaire.

A les torres de guaita i de defensa que hi ha a les nostres contrades, els merlets més corrents són els de perímetre rectangular i els de perímetre esglaonat.

De les torres que hi ha a Palafrugell i a Mont-ras, i que presenten el coronament emmerletat, una tercera part tenen merlets de perímetre rectangular, i la resta els tenen esglaonats. Gairebé sempre, tant en un com en l'altre cas, presenten una espitllera al mig. Per altra banda i malauradament, gairebé la meitat de les torres que hi ha tenen els merlets en mal estat o enrunats.

*Merlets de secció rectangular
a la torre de Sant Sebastià
de la Guarda*



Jaume Noguer



Josep Capella



Josep Capella

Josep Capellà



Matacà de la torre de Calella construït amb carreus de granit, a l'igual que els murs de la torre

Aquest matacà defensava l'entrada posterior del mas de la torre Roja. Està construït amb peces ceràmiques de totxo massís i les arestes estan escairades amb carreus de granit treballat

Josep Capellà



MATACÀ

Obra de fortificació que situada sobre la porta d'entrada d'una muralla o torre de defensa, consisteix en un parapet en voladís sostingut per mènsules, amb unes obertures practicades a la seva base per poder observar i hostilitzar l'enemic.

Els matacans generalment estan construïts amb carreus de granit, però també hi ha torres que els tenen de pedra tallada o rajol cuit. Gairebé sempre té una o més espitlleres al mig.

Durant els segles d'inseguretat, el matacà va ser l'únic element hostilitzador que defensava directament l'entrada de les torres. De totes les talaies aquí referides, gairebé la meitat tenen encara el matacà o les seves restes. Les torres que no tenen matacà, tenen corsera o bé compten amb la part alta de la torre enrunada.

Com és lògic, no hi ha cap torre amb corsera que tingui matacà, ja que la corsera no deixa de ser, en certa manera, un conjunt de petits matacans al voltant del seu coronament.

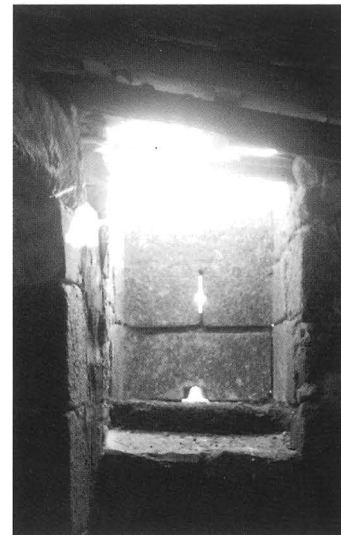
En alguns llibres trobem que al matacà se l'anomena barbacana, però aquest darrer és un element de defensa més comú als castells i als recintes emmurallats, i que consisteix amb un seguit de matacans situats sobre els portals d'entrada a aquests recintes.



Jaume Noguera

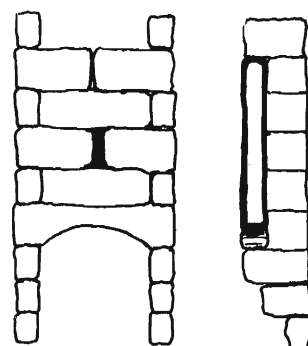
Matacà de la torre de Calella vist des del terrat

Jaume Noguera



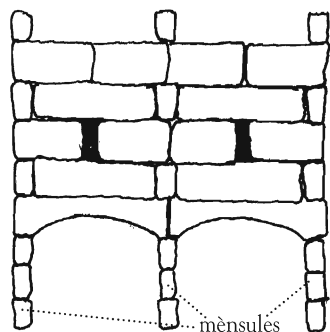
Matacà de la torre del mas Fina vist des de l'interior. Hi podem notar dues espitlleres frontals d'arma de foc

Jaume Noguera

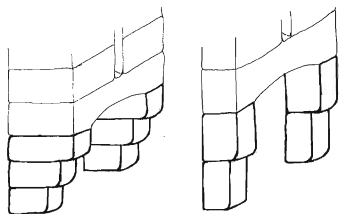


Alçat i secció d'un matacà

Jaume Noguer



Croquis en alçat d'una lladronera



Croquis d'una mènula i d'una cartel·la

Tres mènules sobreposades suporten el matacà de la torre del mas Fina

Josep Capella

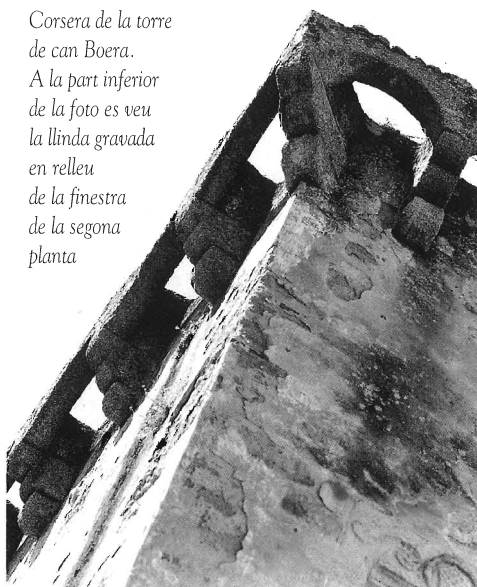


LLADRONERA

La lladronera és un matacà doblat, és a dir, que en lloc de tenir dues mènules està sostingut per tres. És una obra de fortificació i defensa que gairebé mai es dona a les torres i més aviat sol trobar-se sobre portals d'entrada a un castell o a una ciutat emmurallada.

Corsera de la torre de can Boera.

A la part inferior de la foto es veu la llinda gravada en relleu de la finestra de la segona planta



CORSERA

Conjunt de matacans correguts que encerclen el coronament d'una torre. Les primeres corseres que es van construir eren de fusta i no va ser fins el segle XIII quan es van començar a fer de pedra.

Les corseres poden estar emmerlatades i aquests merlets poden ser de perímetre rectangular o de perímetre esglaonat. Sovint presenten espitlleres a tot vol.

GÀRGOLA

Canal volada de pedra que té com a principals objectius escórrer l'aigua d'un terrat i evitar que baixi per la paret.

Josep Capella



Gàrgola de la torre de Callela. Sobre la gàrgola podem veure-hi dues espitlleres giratòries

És un element típic de l'arquitectura gòtica i es troba sovint a la part alta de les torres i fortificacions. Contràriament a les formes grotesques i a les fantàstiques figures que mostren les gàrgoles dels grans edificis gòtics, les gàrgoles de les torres són d'una evident senzillesa constructiva.

MÈNSULA

Element arquitectònic que sobresurt del parament d'un mur i que serveix per sostenir alguna cosa. A les torres, es va utilitzar molt per sostenir els matacans i les corseres, les quals estaven quasi sempre suportats per la superposició de tres mènules.

Es distingeix una mènula d'una cartel·la, perquè aquesta última té més alçada que volada, i la mènula és a l'inversa.

En alguns casos, les mènules es van utilitzar a la vegada com element de suport i com a gàrgola. Un exemple clar d'això el podem veure a la torre Valentina de Sant Antoni de Calonge.

Estudi tipològic i classificació de les torres

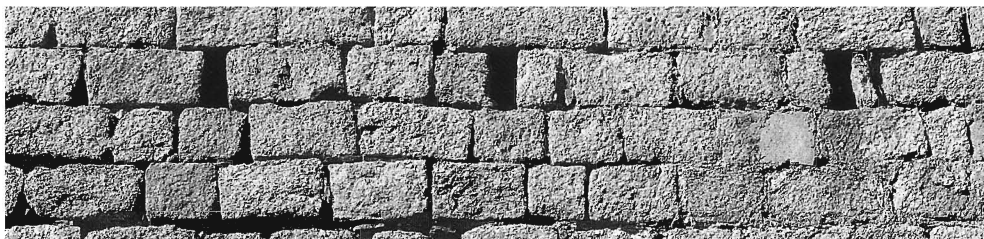
Per poder realitzar un estudi tipològic de les torres, caldria analitzar-les dins un àmbit geogràfic molt més ampli del que abasta aquest llibre; malgrat això, si obviem les xifres i ens cenyim als esquemes tipològics, els resultats són totalment vàlids i en podrem deduir algunes conclusions interessants.

Els primers inventaris seriosos de les torres que trobem a la zona de Palafrugell i municipis propers, són els realitzats per Joan Badia i Homs al seu llibre *L'arquitectura medieval de l'Empordà* (1981) i per Pere Caner i Estrany al seu llibre *Les torres de vigilància a Calonge* (1974-75).

Altres autors han fet referència a diverses torres de Palafrugell i de Mont-ras, però en cap cas es tractava d'inventaris amb presa de dades i aixecament de plànols.

Algunes de les classificacions que a continuació es donen són més anecdòtiques que no pas científiques, ja que d'aquí alguns anys una classificació basada en l'estat actual de conservació d'una torre pot haver quedat totalment desfassada.

Sense anar més lluny, el mas Pepó de Palamós, quan es va realitzar el seu aixecament l'any 1984 estava abandonada, però dempeus, i en un estat acceptable; ara, només 13 anys més tard, ja no existeix.

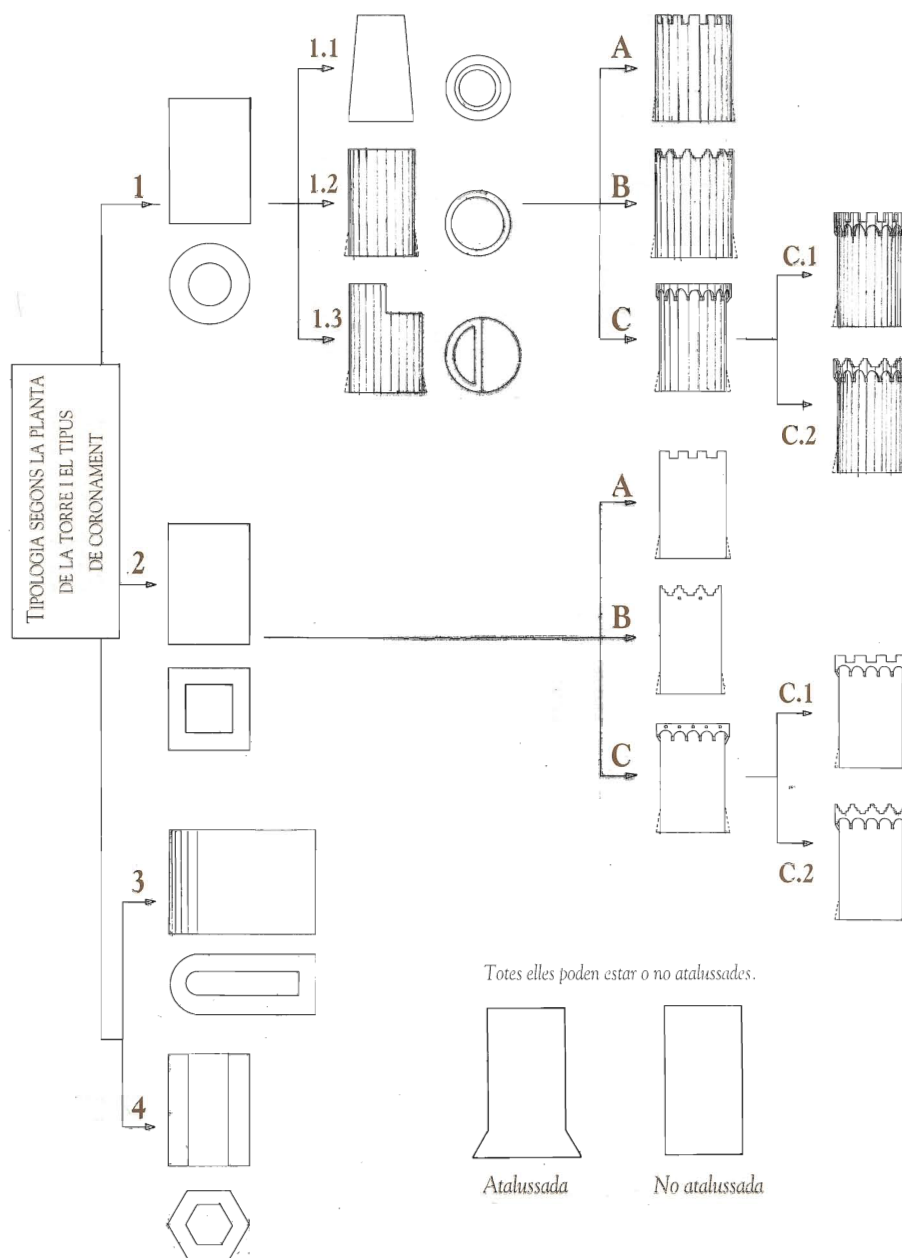


TIPOLOGIA segons la planta de la torre:

1. Planta circular
 - 1.1 Troncocònica
 - 1.2 Cilíndrica
 - 1.3 Cilíndrica frontalissa
2. Planta quadrada
3. Planta rectangular absidal
4. Formes poligonals

TIPOLOGIA segons el tipus de coronament:

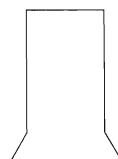
- A) Merlets rectangulars
- B) Merlets esglaonats
- C) Corsera
 - C.1) Corsera amb merlers rectangulars
 - C.2) Corsera amb merlets esglaonats



CLASSIFICACIÓ I

PER LA FORMA DE LA TORRE

No atalussada



Atalussada



Cilíndrica



Torretes
T. mas Espanyol
T. mas Gorgoll
T. Roja

T. de Vilaseca
T. can Vilà
T. de Calella
T. mas Sureda

Quadrangulars



T. can Boera
T. mas Borrull
T. mas Fina
T. mas Petit d'en Caixa
T. Simona

Altres tipus

T. de Sant Sebastià

A la classificació no es té en compte aquelles torres desaparegudes o en estat ruïnós de les quals es desconeix si estaven o no atalussades (t. can Juanola i t. can Colom de Mont-ras).

Podem observar que poc més d'una tercera part de les torres estan atalussades a la seva base, però cap d'elles és de planta quadrangular. Rares vegades una torre de planta quadrada està atalussada, però hi ha

algunes excepcions a les nostres contrades com la torre Mirona de Palamós.

Les torres de planta quadrada solen ser de construcció anterior a les de planta circular. Aquest canvi de secció és conseqüència d'una major flexibilitat a la defensa de la torre cilíndrica sobre la quadrada i d'una major resistència estructural de la mateixa, com s'ha dit en apartats anteriors.

CLASSIFICACIÓ II

PEL SEU ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

Molt Bo	Bo	Regular	Dolent/Ruinós	Desapareguda
T. mas Espanyol T. mas Sureda T. mas Gorgoll	T. mas P. d'en Caixa T. Simona T. de Calella T. mas Borrull T. mas Vilà T. can Boera T. Sant Sebastià	T. mas Fina T. Roja	T. de Vilaseca Torretes	T. de can Juanola T. de can Colom
Grup I		Grup 2	Grup 3	

Dins dels grup 1 hi trobem totes aquelles torres que presenten un estat satisfactori de conservació i en les que únicament els cal el manteniment periòdic exigible a qualsevol altra tipus d'edificació.

Dins del grup 2 hi ha aquelles torres que necessiten algunes obres de reforma o de restauració, més o menys importants, per tal d'evitar una major degradació dels seus elements estructurals i haver de lamentar en un futur el seu ensorrament.

Finalment, a les torres incloses en el grup 3 el "futur" ja els ha arribat o és imminent (cas de la torre de Vilaseca i de les Torretes). A aquestes torres els cal una actuació urgent que eviti que les inclemències del temps afectin més els seus elements estructurals (murs i voltes) ja que en cas

contrari, i tenint en compte el seu estat d'abandó, abans de 10 o 15 anys podrem parlar d'elles en passat.

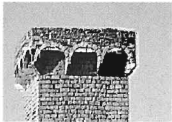
L'estat de conservació i de manteniment d'una torre sol estar directament relacionat amb què aquesta estigui aïllada o al costat d'una masia i amb què aquesta masia estigui o no habitada.

Totes les torres incloses dins del grup 3 estan aïllades o el mas a la vora del que es troben està abandonat. Contràriament, les torres incloses en el grup 1 formen part d'una masia habitada.

Palafrugell, a més de ser una de les zones empordaneses que compta amb més torres dins del seu territori, és el municipi que té més torres en bon estat, i a més no en presenta encara cap en estat irreversible.

CLASSIFICACIÓ III

PEL TIPUS DE CORONAMENT
I SEGONS TINGUIN O NO MATAÇÀ

		Amb matacà	Sense Matacà
Merlets	Rectangulars	T. de Sant Sebastià T. de Calella	
	Esglaonats	T. mas Borrull T. mas Espanyol T. can Vilà T. mas Sureda	
Corsera			T. can Boera T. Simona
Modern/derruït	Teula	T. Mas Fina	T. Roja T. mas Gorgoll
	Derruït		Torretes T. de Vilaseca T. mas P. d'en Caixa

La totalitat de les torres que estan emmerletades tenen matacà, i en canvi és absent en totes aquelles que tenen corsera, ja que la pròpia corsera fa les funcions del matacà. Hi ha algun cas en què es combinen ambdós elements (p.e. la torre Seguera de Castell d'Aro).

A Palafrugell i Mont-ras, no hi ha cap torre amb corsera que a la vegada estigui emmerletada. No obstant, malgrat que no en trobem cap a l'àmbit geogràfic que comprèn

aquest llibre, és un tipus de coronament que el trobem a les contrades (p.e. la mateixa torre Seguera esmentada en el paràgraf anterior).

El fet de que una torre de la qual desconexim el seu coronament no tingui matacà i no n'hi hagi indicis o restes, pot fer-nos pensar que originàriament tenia una corsera; i per altra banda, en cas que tingui matacà, podem suposar que el terrat estava acabat amb merlets.

CLASSIFICACIÓ IV

PEL TIPUS D'APARELL DELS MURS

Pedra sense treballar



Carreus/Pedra treballada



Ambdós segons façana

Cilíndriques



T. Vilaseca
T. mas Vilà
T. mas Sureda
Torretes
T. mas Espanyol
T. mas Gorgoll
T. can Colom
T. Roja
T. can Juanola

T. de Calella

Quadrangulars



T. can Boera

T. Simona
T. mas Fina
T. mas P. d'en Caixa

T. mas Borrull

Altres tipus

T. de sant Sebastià

La torre de can Boera, al tenir els murs arrebossats exteriorment no podem endevinar el tipus d'aparell utilitzat per a la seva construcció, però pels trossos de mur que apareixen sense revestir a l'interior de la torre, gairebé amb tota seguretat podríem afirmar que es tracta d'una torre amb murs de pedra sense treballar. En altres poblacions properes hi ha diverses torres que presenten aquest tipus d'aparell: torre Mirona, torre mas Pepó i torre mas Canyet a Palamós i torre Lloreta a Calonge. En aquests casos, malgrat tenir els murs de pedra sense treballar, les arestes estan sempre escairades amb carreus de granit.

Per altra banda, notem que rares vegades una torre de planta circular està construïda amb carreus treballats i ben escairats. La torre de Calella és una de les excepcions. Aquest tipus d'aparell apareix en torres cilíndriques de caire militar a les que es vol donar una major solidesa i sumptuositat, o bé en casos en què van ser alçades amb suport i diners d'alguna administració pública de l'època.

Generalment, l'ús d'aquest aparell s'havia utilitzat durant els segles XI-XIII quan les torres solien ser de base quadrangular.

CLASSIFICACIÓ V

FUNCIÓ PRINCIPAL DE LA TORRE, ORIGINÀRIAMENT

Guaita	Defensa	Ambdós
T. de Sant Sebastià	T. mas Borrull	T. mas Sureda
T. de Calella	T. mas Espanyol	T. mas P. d'en Caixa
T. Roja	T. mas Fina	T. Simona
Torretes	T. mas Vilà	
T. can Colom	T. can Boera	
	T. de Vilaseca	
	T. mas Gorgoll	
	T. can Juanola	

Les torres de guaita es localitzen en llocs enlairats i dominants i la seva principal funció era la de vigilar i donar l'avís a la població o a la resta de torres. Gairebé totes

les torres de guaita es van utilitzar també de defensa, però no totes les de defensa eren útils per a vigilància comuna.

CLASSIFICACIÓ VI

ENTORN AL QUAL PERTANY ACTUALMENT LA TORRE

Segona residència	Residència habitual	Deshabitada	Abandonada
T. mas Espanyol	T. de Calella	T. mas P d'en Caixa	T. de Vilaseca
T. mas Sureda	T. mas Borrull	Torretes	
T. Simona	T. mas Vilà		
T. mas Gorgoll	T. can Boera		
	T. de Sant Sebastià		
	T. Roja		
	T. mas Fina		

Les torres que es troben junt a les masies o construccions destinades a segona residència són les que presenten un millor

estat de conservació ja que han rebut, generalment, obres de reforma i consolidació alhora que el mas.

També solen estar en força bon estat aquelles torres a les quals el mas és residència habitual dels propietaris o masovers, però quan aquestes propietats estan lligades a una explotació ramadera o agrícola, la torre sol presentar un menor nivell de reforma o manteniment. Això es deu a que les propietats destinades a segona residència solen ser

finques en les que l'alt poder adquisitiu del seu propietari permet fer-hi unes despeses i inversions que un pagès no es pot permetre.

No cal dir que les torres dehabitades o en estat d'abandó són les que presenten un estat de conservació nul o més deficient. Aquestes són les torres a les quals s'hi hauria de realitzar alguna actuació amb més peremptorietat.

El sistema defensiu de Palafrugell i de Mont-ras

La inseguretat social en què es trobava sotmès el país al llarg de la l'Edat Mitjana va provocar que moltes poblacions costaneres i cases aïllades es fortifiquessin. Totes les poblacions costaneres es van emmurallar i van construir torres de vigilància sobre turons o punts enlairats. Aquestes torres, juntament amb les que es van construir al costat de les cases de pagès, van formar veritables sistemes de vigilància i de defensa.

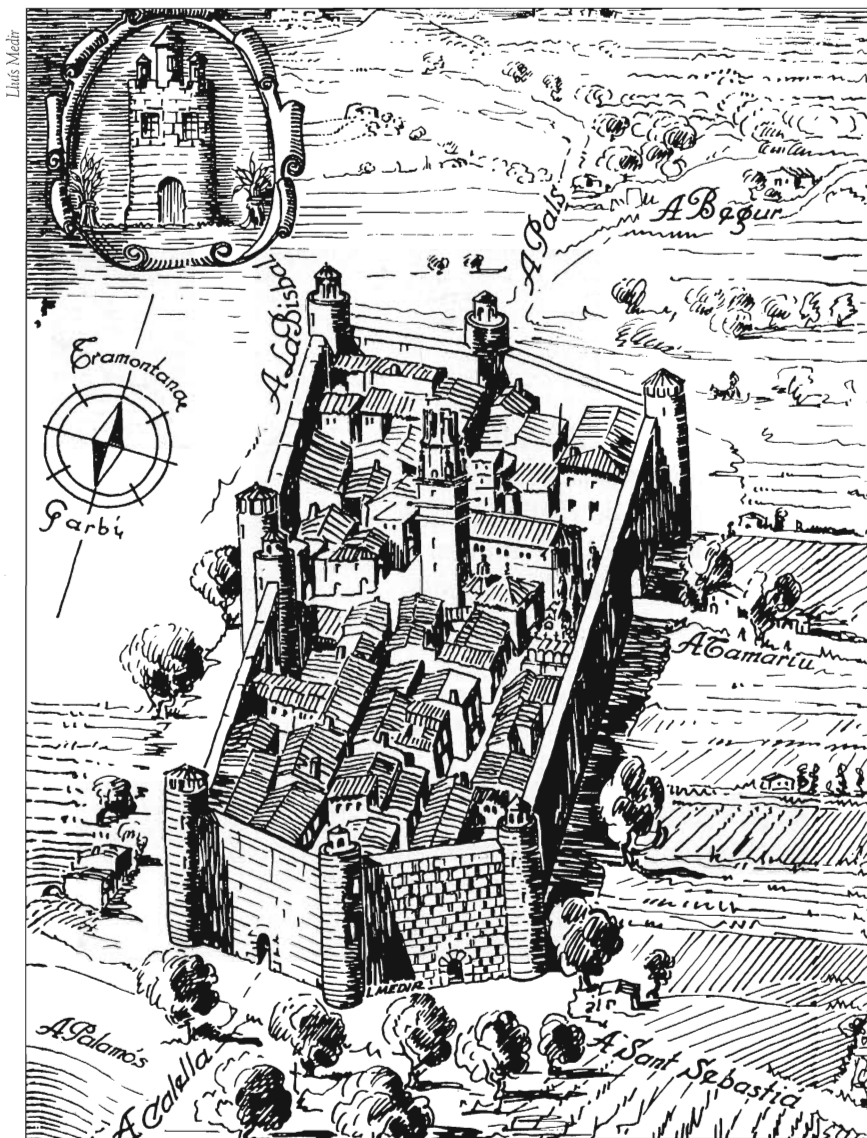
A la fi de l'Època Romana i inici de l'Edat Mitjana, els habitants de Llafranc, després de rebre les invasions normandes i viure constants sobresalts i perill, es van retirar cap a l'interior, a llocs més segurs no visibles des del mar. Van ser aquestes antigues poblacions romanes les que van donar creixement i forma al poble de Palafrugell, nucli aleshores poc habitat i no visible des del mar.

El poble de Palafrugell deu el seu nom (Palau Frugell) a una fortalesa primitiva que, segons Joan Badia, cal suposar que es trobava pels voltants de l'actual església. Al llarg dels segles XI-XIII, la població es va anar expandint a l'empara del seu castell, per això tots els documents antics, i fins entrat el segle XIX, l'anomenen Castell de Palafrugell. És probable que durant el segle XIII, el poble de Palafrugell

comencés a emmurallar-se i a convertir-se en vila fortificada.

En el segle XIII, els senyors de Torroella de Montgrí van aixecar un altre castell - anomenat Castell de Sant Martí-, entre els carrers Allada i dels Valls. Segons afirma Joaquim Pla, aquest castell, juntament amb els que hi havia a Torroella, Peratallada, Pals i Begur, constituïen una forta línia de defensa. Joaquim Pla també assegura que en aquest castell, el prior de Santa Anna hi guardava els fruits dels delmes que cobrava als pagesos de la contrada.

Els priors de Sant Anna van gaudir de la senyoria del lloc fins a l'extinció de les jurisdiccions a les Corts de Cadis l'any 1813. El prior era nomenat baró de Palafrugell o baró de les Set Torres, ja que la vila estava protegida per un recinte emmurallat que posseïa set torres. Els dominis dels



priors de Santa Anna integraven, a més de l'actual terme de Palafrugell, els llocs de Mont-ras i Esclanyà.

Les primeres notícies documentades relacionades amb les incursions pirates al terme de Palafrugell, daten del segle XV, i va

ser durant aquest segle i sobretot en el XVI i XVII quan es van bastir la majoria de les torres de guaita i de defensa, com s'ha explicat a la primera part de l'obra.

El 1445, el prior va concedir llicència per construir la torre de Sant Sebastià de la Guarda, per la vigilància del litoral i la seguretat de la població. A aquesta torre s'hi van establir guàrdies organitzades que en cas de perill piràtic advertien les poblacions i veïnats propers; d'aquesta manera, el veïns podien preparar-se per fer front a l'agressor o bé resguardar-se dins les muralles de la població o a les torres dels masos.

Entre el 1543 i 1584 la població va rebre nombrosos avisos d'arribada de naus pirates, la qual cosa feia viure els seus habitants en permanent sobresalt. A aquest problema també van afegir-s'hi pestes, aiguats i guerres. Tot plegat va frenar el desenvolupament i creixement de la vila.

L'any 1579, el batlle general de Catalunya va donar llicència per bastir la torre de Calella i fou durant aquesta època quan la població va començar a viure a ravals extramurs.

Una de les darreres accions piràtiques en aquest litoral va ser l'encontre que es va produir el 22 de juny de 1757 entre una galiota d'algerians i un vaixell mataroní davant el cap Roig.

L'embarcació pirata va ser enfonsada i els moros que se salvaren van ser fets presoners a la torre d'en Pere Gros, actual torre del mas Petit d'en Caixa o torre del mas Fina d'Ermedàs.

Les torres i muralles que envoltaven la vila de Palafrugell van mantenir-se dempeus fins a començaments del segle XIX. Entre 1816 i 1818 s'enderrocaren sis de les set torres de la muralla i les pedres s'aprofitaren per a la construcció de l'anomenat cementiri vell.

Segons conta Ramir Medir el motiu principal que portà a l'Ajuntament a enderrocar les sis torres va ser la falta de diners per a reparar-les i restaurar-les, i el perill que el seu estat ruïnós representava per als veïns. La postura de l'Ajuntament es reflexa clarament en un informe on qualificava les torres i muralles de "piedras asquerosas". Finalment, al novembre del 1908, l'Ajuntament va enderrocar l'última torre de la muralla que quedava (torre d'en Moragues) i el motiu de l'enderroc va ser que destorbava el trànsit del carrer de Pi i Margall.

Actualment no queden vestigis visibles de la muralla, però en algunes obres realitzades en cases del centre han aparegut fragments de muralla que s'han tornat a enterrar.

Del que sí queden vestigis, i per cert en força bon estat, són de les torres de vigilància i de defensa que hi ha disseminades dins els termes de Palafrugell i de Mont-ras. Ens referirem a elles sense oblidar que durant l'Edat Mitjana i part de la Moderna, el terme veí de Mont-ras va formar part de les possessions del priorat de Santa Anna i del Castell de Palafrugell, motiu pel qual, el sistema defensiu de Mont-ras s'ha d'entendre sempre en relació i de forma conjunta al de Palafrugell. Mont-ras va seguir sota el domini dels priors fins l'abolició del règim senyorial, moment que passà a formar part del municipi de Palafrugell del qual es va independitzar l'any 1858.

En els documents medievals, Mont-ras és anomenat Torroella de Mont-ras o únicament Torroella. Aquest nom pot tenir l'origen en una torre medieval o romànica vora de la qual hauria crescut el poble. Al 1065 es fa al·lusió a Torroella de Monte Raso.



Arxiu Municipal de Palafrugell

A. T. D. — 871 - PALAFRUGELL, Plaza nueva

L'any 1280 el poble pertanyia a Sibila de Palau, vescomtessa de Bas, però ja en documents de 1298 i de 1379 es fa constar que l'església de Mont-ras era del castell de Palafrugell, el qual era senyoria del priorat de Santa Anna de Barcelona.

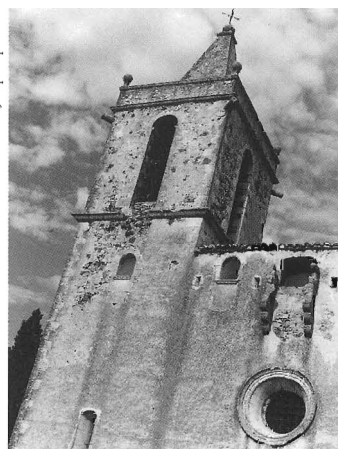
Pel que respecta a l'actual església parroquial de Sant Esteve de Mont-ras, data de finals del segle XVI i presenta un terrabastall fortificat, amb espitlleres i un matacà sobre la portada. Aquesta fortificació alçada sobre la nau i la capçalera, es creu que és coetània a la resta de l'edifici, i va representar, sens dubte, una bona defensa de la població enfront les incursions dels pirates o les accions dels bandolers.

Les torres de guaita i de defensa de Palafrugell i de Mont-ras

Entre la torre de Sant Sebastià i la de Calella dominen una àmplia panoràmica de la zona costanera i de l'interior. Ambdues torres, en albirar a l'horitzó les galeres dels

*Torre d'en Moragues:
va ser enderrocada
l'any 1908 perquè
destorbava el trànsit
del carrer de
Pi i Margall*

Josep Capellà



Església fortificada del St. Esteve de Mont-ras: conserva els restes del matacà sobre la portada i les espielleres al terrabastall

Veïnat de Santa Margarida: torre del mas Espanyol i del mas Borrull

Josep Capellà



pirates o corsaris, enviaven ràpidament l'avís a la torre del Moros (Torretes), al castell de Palafrugell, a la torre de can Colom i a l'església de Mont-ras.

Els senyals de la torre de Sant Sebastià, alçada sobre la muntanya del mateix nom i a 165 m sobre el nivell del mar, era una eficient torre de guaita que advertia de qualsevol avistament, també, a la torre de Vilaseca i a les torres del mas Borrull i del mas Espanyol de Santa Margarida.

Des del castell, l'avís passava a la Torre Roja, i d'aquesta a les torres disseminades per la zona d'Ermedàs. Les torres de can Boera i de can Vilà també captaven l'avís del castell.

Tant la torre del mas Fina com la de can Colom, podien emetre l'avís a la Torre Simona.

Pel que respecte a la torre del mas Gorgoll i de can Joanola (can Prim) no compten actualment amb cap torre d'enllaç, no obstant, l'avís els havia d'arribar des de les

torres d'Ermedàs, o des de les poblacions veïnes i a través d'alguna torre actualment desapareguda.

Les fitxes que presentem a continuació inclouran una descripció general de cada torre, així com les seves principals característiques, situació i història; no obstant, esbossar la història d'una torre no és una tasca fàcil, doncs generalment ens manca documentació precisa sobre els seus orígens, aspecte que ha d'ésser substituït per la interpretació arqueològica de les pedres o dels detalls constructius que presenta; per altra banda, les torres han passat per molts propietaris al llarg dels anys, rebent de cadascun d'ells els canvis i actuacions en funció de les necessitats del moment.

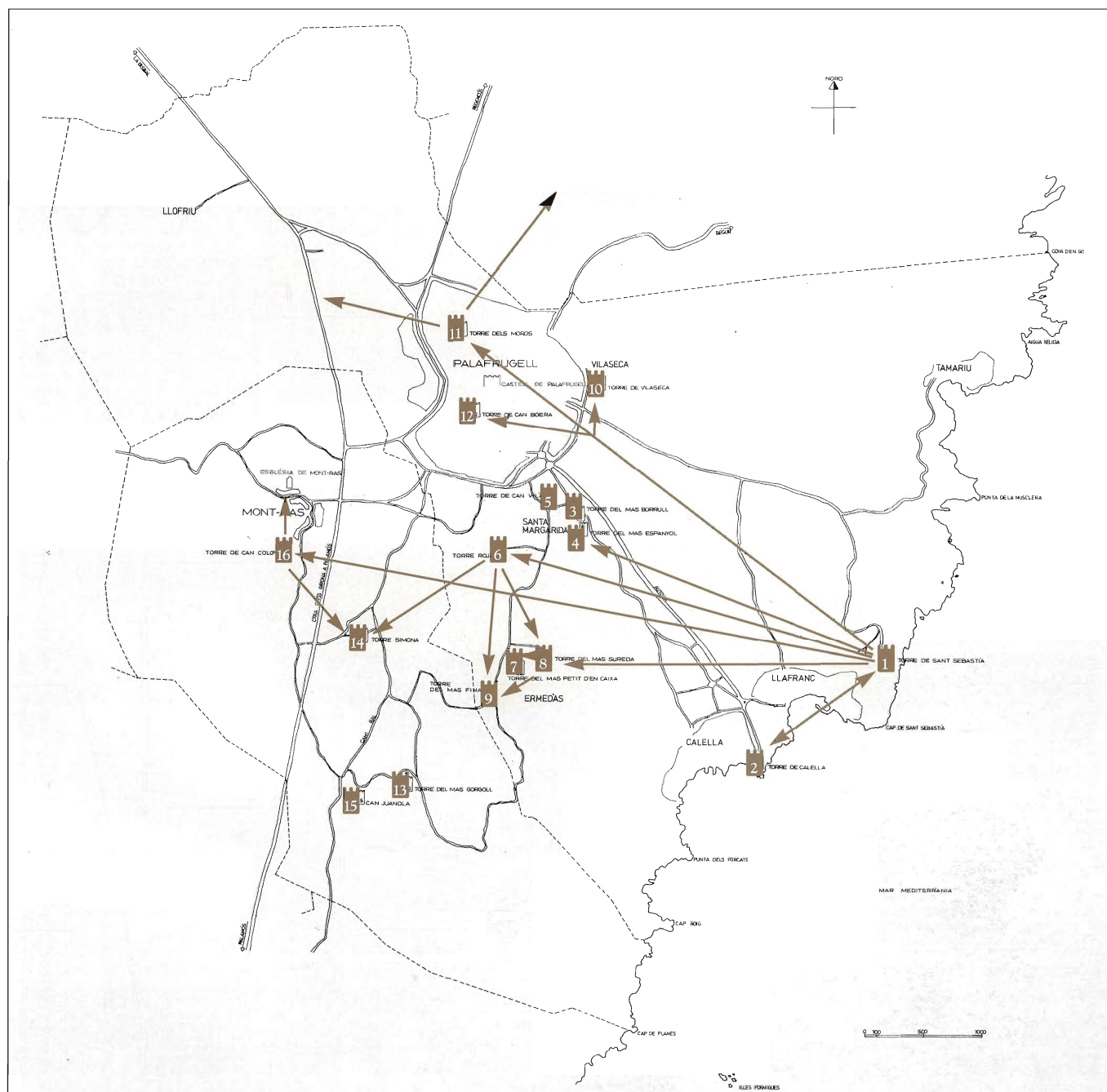
Cadascuna de les fitxes es completa amb una foto actual de la torre, amb un plànol de situació, i la majoria d'elles comptaran amb l'aixecament a escala de la seva planta, alçat i secció.

PALAFRUGELL :

- 1 – Torre de Sant Sebastià
- 2 – Torre de Calella
- 3 – Torre del mas Borrull
- 4 – Torre del mas Espanyol
- 5 – Torre de can Vilà
- 6 – Torre Roja
- 7 – Torre del mas Petit d'en Caixa
- 8 – Torre del mas Sureda
- 9 – Torre del mas Fina
- 10 – Torre de Vilaseca
- 11 – Torretes (Torre dels moros)
- 12 – Torre de can Boera

MONT-RAS :

- 13 – Torre del mas Gorgoll
- 14 – Torre Simona
- 15 – Torre de can Joanola o can Prim
- 16 – Torre de can Colom



Lluís Mañé

Torre de Calella



T. mas Sureda
Torre Simona

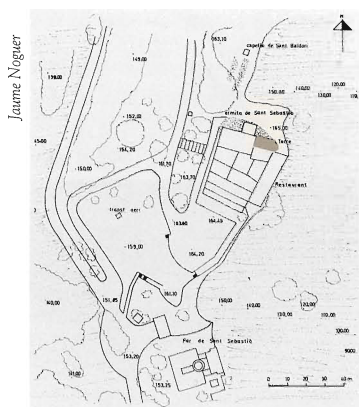
Torre Roja
Església de Mont-ras
i T. mas Colom

T. mas Espanyol
T. mas Borrull
T. mas Vila

Torretes
Castell de Palafrugell
T. can Boera

Pals-Begur ➔





Jaume Noguer

■ EMPLAÇAMENT :

Cim de la muntanya de Sant Sebastià.
Sobre el penya-segat de Romaboira, a uns 165 m sobre el nivell del mar.

■ MUNICIPI: Palafrugell.

■ CARACTERÍSTIQUES:

Forma: De planta rectangular-absidal, atalussada.
Mides base: 11,55 m (E-O) i 6,25 m (N-S)
Alçada: Entre 13,70 i 15,00 m segons façana.
Gruix parets: Entre 140 cm (pb) i 105 cm (p2)
Núm. plantes: Tres plantes i terrat
Tipus de coronament: Merlets de perímetre rectangular i espitlleres.
Aparell dels murs: Murs arebossats exteriorment amb cantonades escairades amb carreus granítics. Interiorment els murs són de pedra sense treballar.

■ DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Començada l'any 1445.

Torre de Sant Sebastià de la Guarda

1



Josep Capella

La torre de Sant Sebastià està adossada a l'ermita del mateix nom i s'alça sobre el penya-segat de Romaboira a 165 m sobre el nivell del mar.

■ HISTÒRIA

La torre de Sant Sebastià es va començar a bastir l'any 1445 i a la planta baixa va acollir la primitiva ermita de Sant Sebastià. A conseqüència de la pesta de l'any 1650 i 1651 es va decidir de construir la nova ermita i l'hostatgeria, que es va adossar a la façana sud

de la torre. Les obres van començar l'any 1707 i es van poder construir gràcies a les recaptés fetes entre els habitants del terme de Palafrugell i les prestacions particulars. L'hostatgeria té algunes llindes datades del 1730 i de 1832.

Durant l'any 1994-95 es van realitzar

algunes obres de reforma de la torre consistents en millorar els seus accessos amb escales, impermeabilitzar i sanejar la coberta, refer els merlets malmesos i netejar interiorment les voltes i murs.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE AL MAS O L'ENTORN

Adossada a l'ermita de Sant Sebastià i al restaurant-hostatgeria.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

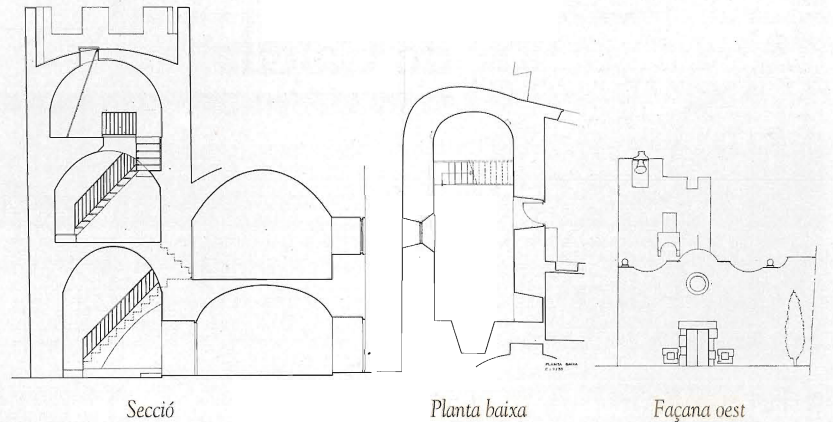
La torre de Sant Sebastià compta amb una planta única a les contrades: rectangular-absidal. La part orientada a llevant (sobre el penya-segat) és semicircular i la de ponent s'acaba amb un mur rectilini que forma angle recte amb els murs laterals. Aquesta forma es deu, possiblement, a l'existència de la primitiva capella a la part baixa de la torre.

La façana orientada a ponent té actualment adossada, a la seva part baixa, l'ermita de Sant Sebastià, i sobre la coberta d'aquesta hi sobresurt un gran matacà construït amb carreus de granit que defensava l'accés.

El mur semicircular és lleugerament atalussat, i en aquesta façana s'hi van obrir algunes obertures i finestres a l'època barroca.

Les plantes de la torre estan separades per voltes de canó, algunes de les quals conserven l'empremta d'encanyissat original. La comunicació entre elles té lloc a través d'escales de fusta, excepte entre la planta baixa i la planta primera que és d'obra, per cert, molt matussera.

P. baixa: S'accedeix a aquesta planta des de l'hostatgeria, a través d'una porta de 92x192 cm situada a la cara sud. En aquesta mateixa cara hi trobem, tanmateix, una altra obertura de similars dimensions, actualment aparedada. A la cara de tramuntana hi ha una finestra enreixada de 90x200 cm, i a la cara de ponent hi ha una obertura emmarcada amb granit de



106x240 cm actualment aparedada, d'accés a l'ermita. Sobre mateix d'aquesta obertura hi ha una espitllera rectangular de grans dimensions. La trapa original d'accés a la planta superior, està actualment aparedada, es localitza a uns 50 cm de l'arrancament de la volta (cara nord) i les seves mides són de 50x80 cm aproximadament.

P. primera: A la cara de llevant hi ha un petit balcó de 70x170 cm; a migdia, hi ha dues obertures tapades, i l'accés actual des de la planta inferior i la resta de façanes són cegues.

P. segona: Compta amb una petita finestra de 53x50 cm situada sobre el balcó esmentat, i a migdia hi observem dues espitlleres tapades i una finestra oberta en data recent. A la cara de ponent hi ha una obertura que permet accedir al matacà, el qual està un xic malmès, ja que hi manquen alguns dels carreus de granit.

Terrat :. El terrat conserva els merlets a tot vol, i aquests tenen una espitllera al mig, emmarcada amb rajols. A la façana de ponent hi ha un campanar de cadireta, i prop seu, junt a la trapa d'accés, hi ha un vèrtex geodèsic nacional.

■ FUNCIÓ PRINCIPAL:

Vigilància. Degut a la seva privilegiada situació, es va constituir en la torre principal de guaita dins el sistema defensiu de Palafrugell i Mont-ras. Des del terrat de la torre s'albira una àmplia zona costanera compresa entre Platja d'Aro, Torroella de Montgrí i Mont-ras.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Força bon estat.

Restaurada entre l'any 1994 i 1995.

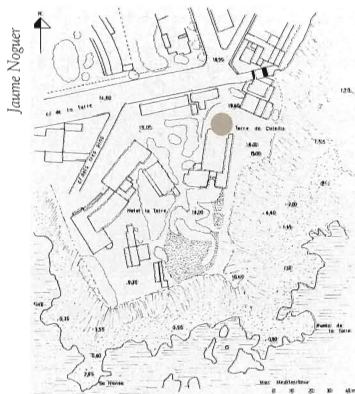
Coronament: Conserva en bon estat els merlets originals.

Interior: Bon estat.

Murs: Bon estat. No presenten esquerdes.

Elements: Conserva els merlets esmentats, així com espitlleres i un matacà a la façana de ponent, sobre l'ermita de Sant Sebastià.

Observacions: La torre és de titularitat municipal.



■ **EMPLAÇAMENT:**

Promontori dels Canyissos, junt a la punta del mateix nom. A uns 19 m sobre el nivell del mar.

■ **MUNICIPI:**

Calella de Palafrugell.

■ **CARACTERÍSTIQUES:**

Forma: De planta rodona frontalissa, atalussada.

Mides base: 10,30 m de diàmetre.

Alçada: 14,50 m

Gruix parets: Entre 290 cm (pb) i 140 cm (p2)

Núm. plantes: Tres plantes i terrat.

Tipus de coronament: Grans i gruixuts merlets de perímetre rectangulars. Són interessants les seves espitlleres articulades/mòbils.

Aparell dels murs: Grans carreus granítics escairats i col·locats en filades regulars.

■ **DATA DE CONSTRUCCIÓ:**

Se li va donar permís de construcció el 28 de juny de 1597 i es va acabar l'any 1599.

■ **FUNCIÓ PRINCIPAL:**

Principalment de vigilància, però també fou molt útil com a defensa.

Torre de Calella



Josep Capella

Torre de Calella: el matacà defensava l'entrada a la torre. La porta de la planta baixa data de l'any 1898.

■ **HISTÒRIA**

Segons consta en el *Llibre de Privilegis* de Palafrugell la concessió del permís i l'autorització per edificar la torre data del 28 de juny de 1597 i fou concedit per l'aleshores Batlle General de Catalunya, Marc Antoni Montmar i d'Arinyó.

Segons data a la llinda de la poterna de la torre, aquesta fou acabada l'any 1599.

Per trobar-se en un lloc propens als atacs dels pirates, la torre fou artillada; i quan més tard va desaparèixer el motiu pel que fou

construïda, es va desarmar. En aquesta fase de desarmament, segons conta Miquel Torroella va esclatar un dels canons i va matar dos treballadors i en va ferir tres més.

Actualment, l'entrada a la torre té lloc a nivell de la planta baixa i l'antiga entrada (poterna), situada a uns 3,65 m d'alçada, s'ha convertit en una finestra. Aquests canvis es van produir, segons indica la llinda de la porta de la p.baixa, l'any 1898 i va respondre únicament a les necessitats camperoles de l'aleshores propietari (Sr. Jofre).

Durant la Guerra Civil espanyola, la torre fou confiscada i convertida en presó pels milicians.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

Actualment, la torre està adossada a la façana nord de la residència de la família Jofre-Vila.

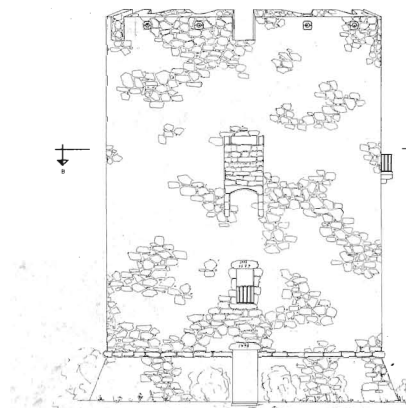
Originàriament, la torre estava aïllada, i segons diu Josep Pla en el llibre *Costa Brava*: "Era un troç de pedra bellíssim, construïda amb vertadera solemnitat. Per desgràcia -continua- els propietaris actuals afegiren a la torre un edifici apaïssat, d'estil casernari, desproveït en absolut de gràcia. Avui el conjunt de la torre i de l'edifici contigu semblen un portabugia monumental".

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

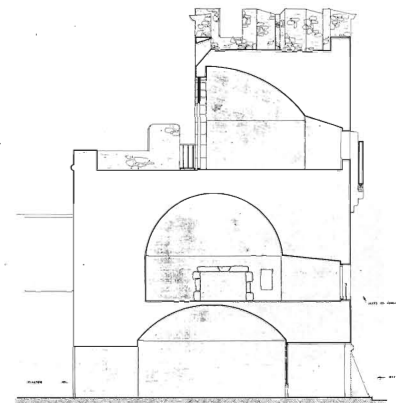
Les plantes de la torre estan separades per arcs esbèriques, i es comuniquen a través d'una escala interior d'obra que data de començaments d'aquest segle. Originàriament, aquesta comunicació entre totes les plantes tenia lloc a través de les trapes realitzades al sostre. Encara avui podem veure'n una al terrat.

Planta baixa: Convertida en sala d'espera i d'estar de la casa contigua. Té dues portes, una d'accés a la torre de 96x200 cm (datada de 1898) i una altra que comunica amb la casa.

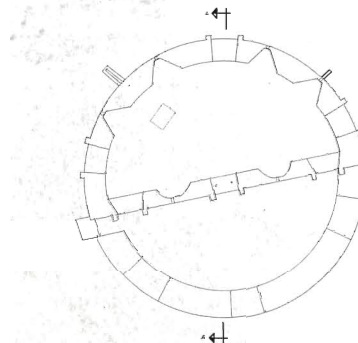
Planta primera: La meitat d'aquesta planta està ocupada per l'escala d'obra esmentada i la resta s'ha convertit en dormitori. Encarada a tramuntana, i defensada per un matalàs hi trobem la poterna original d'accés a la torre, avui convertida en finestra. La llinda d'aquesta obertura té gravades les lletres JHS i la data



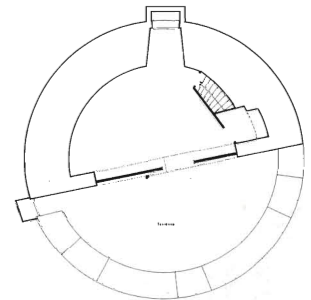
Alçat cara tramuntana



Secció A-A'



Planta (terrat)



Secció B-B' (pis 3)

de 1599. A llevant hi ha una finestra de 93x160 cm

Planta segona: Mitja planta està ocupada per una sala d'estar i l'altra meitat és una terrassa amb bones vistes al mar. A tramuntana, hi ha una finestra que dona al matalàs esmentat i encarat a migdia, hi ha un arc apuntat que dona a la terrassa esmentada.

Al terrat s'hi pot accedir, des de la terrassa anterior, mitjançant una escala metàl·lica i està emmerletat per gruixuts i massissos merlets, 4 curioses espitlleres articulades/giratòries i diverses espitlleres normals.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

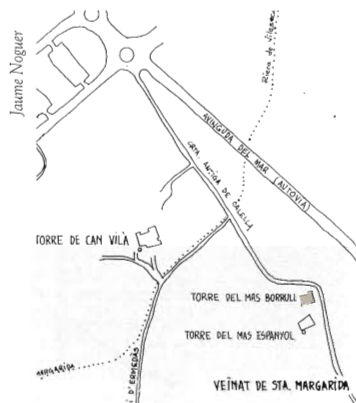
En general: Bon estat. Ha rebut algunes reformes per tal de ser habitada.

Coronament: Conserva tots els merlets i espitlleres en perfecte estat.

Interior: Bon estat. Les diferents plantes s'han utilitzat com estatges de la casa.

Murs: Molt bon estat. Molt sòlids.

Elements: Conserva les obertures i el matalàs.



■ **EMPLAÇAMENT:**

Veinat de Santa Margarida, a la vora de la carretera vella de Calella.

■ **MUNICIPI:** Palafrugell.

■ **CARACTERÍSTIQUES:**

Forma: Quadrada sense atalussar.

Mides base: 5,85 x 5,90 m

Alçada: 13,00 m

Gruix parets: Entre 107 i 45 cm

Núm. plantes: Tres plantes i terrat.

Tipus de coronament: La meitat del perímetre del terrat està coronat per merlets esglaonats.

Aparell dels murs: Pedruscall sense treballar a les cares nord, est i oest, i carreus granítics arrebossats a la cara sud.

■ **DATA DE CONSTRUCCIÓ:**

Segle XV-XVI.

■ **FUNCIÓ PRINCIPAL:**

Bàsicament de defensa.

Torre del mas Borrul (Can Vehí)

3



Josep Capella

La garita del mas Borrul està recolzada sobre un basament que acaba amb una petita mènula amb forma de cap humà

Les dues finestres de la torre del mas Borrul no són originals; la finestra superior té menys de 5 anys

■ **DESCRIPCIÓ DEL MAS**

El mas de can Borrull (de can Vehí) és un gran casal de planta baixa i dos pisos superiors, amb coberta a dues vessants i amb la façana principal orientada a migdia.

El ràfec de la coberta presenta algunes rajoles pintades. El mas estava fortificat, cosa que encara notem a les espitlleres, sota alguns

ampits de finestra i en una garita situada en l'extrem S-O del mas, de forma cilíndrica i construïda amb totxos ceràmics. Aquesta garita està recolzada sobre un basament que acaba amb una petita mènula que representa el cap d'una persona. A l'extrem N-O del mas hi havia hagut antigament una altra garita d'ídèntiques característiques.

El mas data del segle XVI, i el portal d'entrada està adovellat, i a la clau hi ha en relleu un escut ornamental que també trobem a la finestra superior. Les plantes del casal es comuniquen per una interessant escala de cargol de pedra granítica.

La família Borrull-Vehí, actuals propietaris i ocupants del mas, han estat propietaris del conjunt de Santa Margarida des de fa més de 4 segles. Antigament, el casal de Santa Margarida era un mas molt més petit i humil.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

Adossada a l'extrem S-E del mas. Es nota clarament que l'espai que separava el mas de la torre és va construir posteriorment, un cop desaparegut el perill de la pirateria i el bandolerisme i amb l'intenció d'integrar la torre a les dependències del mas.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

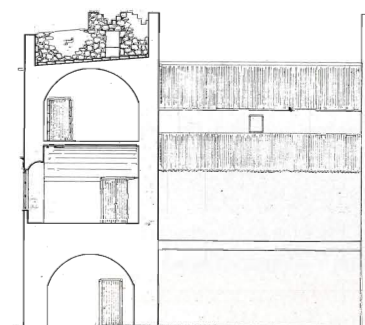
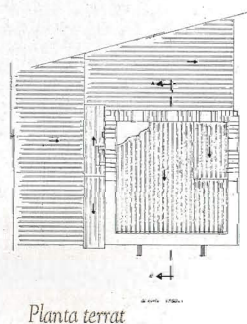
Les tres plantes de la torre estan separades per voltes de canó i comunicades entre elles a través del mas. Actualment només es conserva la trapa d'accés al terrat i la resta van ser aparedades a mitjans del segle passat. Va ser en aquesta època quan es va construir la torre de la banda N-E del mas, la qual és exteriorment una imitació de la descrita.

Planta baixa: Utilitzada actualment com a magatzem, ha estat molt reformada. A la cara de ponent hi ha la porta d'accés, de construcció força recent.

Planta primera: Convertida des de fa molts anys en dormitori del mas, presenta uns interessants dibuixos i pintures a la volta. A la cara oest hi ha la porta d'accés de 160x175 cm i a la cara sud hi trobem una finestra de 160x175, amb escut ornamental a la llinda. Hi ha fotos de principis de segle en les que encara no hi apareix aquesta finestra.



Jaume Noguer



Planta segona: També ha estat convertida en dormitori. És l'única planta que manté la trapa d'accés al terrat. Les obertures que hi ha en aquesta planta no són originàries. La porta d'accés amida 86x178 cm

Terrat: Està emmerletat a la cara nord i emmerletat parcialmet a les cares est i oest. El paviment d'aquest terrat està format per un teulat de teula àrab amb pendents vers la façana principal que desguassa a través d'unes gàrgoles. Evidentment, aquest teulat no és l'originari.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

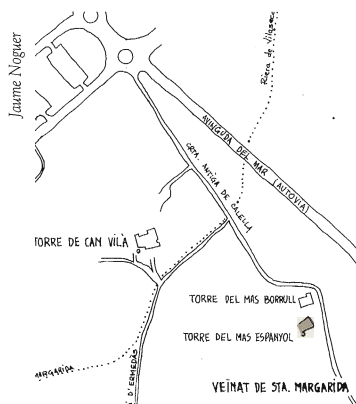
En general: Bon estat. L'any 1840 va ser restaurada.

Coronament: Força bo. Conserva els merlets.

Interior: Els pisos de la torre s'han convertit en habitacions del mas.

Murs: Bon estat aparent.

Elements: Conserva el matakà, però hi manquen les espitlleres.



■ **EMPLAÇAMENT:**
Veïnat de Santa Margarida,
a la vora de la carretera vella
de Calella.

■ **MUNICIPI:** Palafrugell.

■ **CARACTERÍSTIQUES**
Forma: Cilíndrica sense atalussar.
Mides base: 5,50 m de diàmetre.
Alçada: 17,25 m.
Gruix parets: Entre 110 i 100 cm.
Núm. plantes: Quatre plantes i
terrat. Una de les plantes no
existia originàriament.
Tipus de coronament: Té 5 merlets
esglaonats amb una espitllera
al mig.
Aparell dels murs: Pedra rogenca de
la zona sense treballar. Les
obertures estan emmarcades amb
granit color grisós.

■ **DATA DE CONSTRUCCIÓ:**
Segle XVI-XVII.

■ **FUNCIÓ PRINCIPAL:**
Bàsicament de defensa.

Torre del mas Espanyol

4

*La torre
del mas
Espanyol
és una de
les torres
millor
conservades
de les
contrades.
Conserva tots
els elements
defensius
i de vigilància
originals*



Josep Capella

■ DESCRIPCIÓ DEL MAS

El mas Espanyol, restaurat també l'any 1980, data del segle XVII i presenta un molt bon estat de conservació.

La façana principal està orientada a migdia, i el mas està cobert per una teulada a dues vessants. A l'interior del mas hi trobem algunes obertures amb llindes típiques del segle XV i XVI.

Sota l'ampit de la finestra, situada sobre la porta d'entrada al mas, hi ha gravada la data de 1725. Aquesta data podria indicar la data de finalització d'algunes obres o ampliacions de la masia originària.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

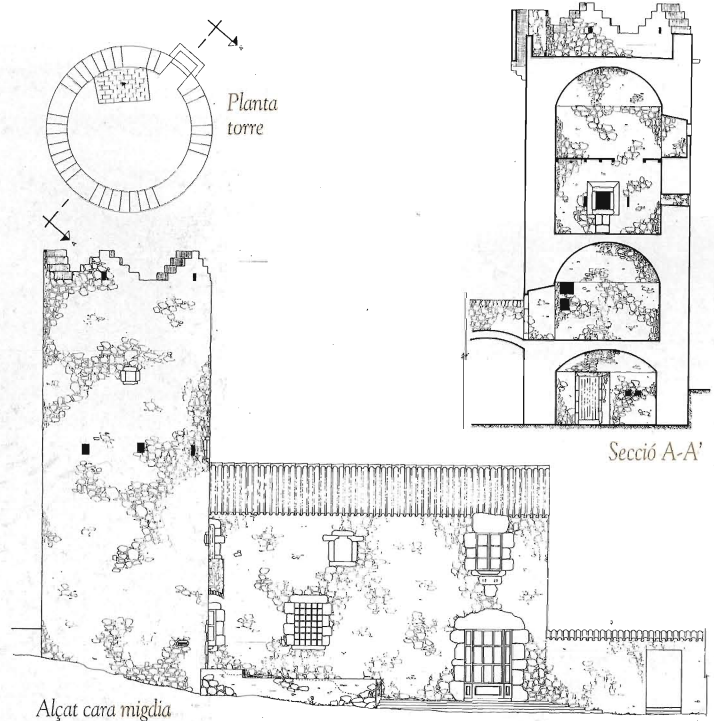
Aïllada a l'extrem sud-oest del mas i comunicat amb aquest a través d'un pont de pedra descobert.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

Originàriament, la torre tenia tres plantes i terrat. Actualment, la segona planta té una alçada de 6,45 m i a la meitat d'aquesta alçada hi ha un forjat de fusta, a base de bigues i taulers, que permet aprofitar millor l'espai interior.

Planta baixa: S'hi entra per una porta de 69x142 cm, orientada a est, que es va obrir posteriorment, l'antiga trapa d'accés a aquesta planta encara es conserva i té unes mides de 42x48 cm. En aquesta planta també hi ha una espitllera doble apaïssada.

Planta primera: Hi trobem la poterna d'accés a la torre de 60x145 cm encarada a tramuntana i que actualment es comunica amb el mas a través del pont de pedra esmentat. En aquesta planta també hi trobem una finestreta de 25x25 cm (exterior) i dues espitlleres de 40x40 cm (interiors). La volta està encanyissada i hi trobem la trapa d'accés a la planta superior de 50x54 cm



Jaume Noguer

Planta segona: Té una finestra de 49x60 cm amb festejadors, orientada a llevant i espitlleres emmarcades amb granit, de forma rectangular a l'interior i quadrada a l'exterior.

Planta tercera: Mostra una finestra de 34x36 cm encarada a migdia. El paviment d'aquesta planta és de fusta; i antigament aquesta planta i l'anterior formaven una planta única. A través d'una trapa localitzada en el començament de la volta es pot arribar fins el terrat.

Terrat: El coronament de la torre està format per un seguit de merlets esgraonats amb espitlleres al mig. El matacà que protegia l'entrada és de material ceràmic i està sostingut per cartel·les de granit. Unes gàgols repartides a tot vol se'n cuiden d'escórrer l'aigua del terrat.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Molt bo. A principis dels anys 80 es va restaurar.

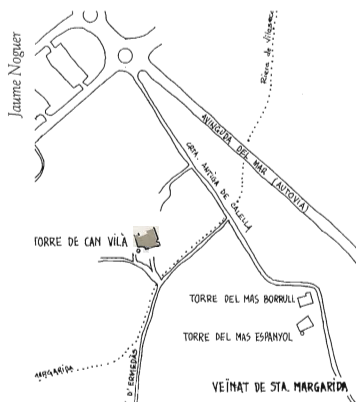
Coronament: Es conserva tot i en molt bon estat.

Interior: Immillorable. Conserva totes les voltes.

Murs: Molt bon estat i molt ben restaurats.

Elements: Manté en bon estat totes les obertures, fins i tot, el matacà.

Observacions: És una de les torres més representatives, fotogèniques i més ben conservades de les contrades.



■ EMPLAÇAMENT:

Veïnat de Santa Margarida, a la vora del camí d'Ermedàs.

■ MUNICIPI: Palafrugell.

■ CARACTERÍSTIQUES

Forma: Cilíndrica atalussada.

Mides base: 6,30 m de diàmetre.

Alçada: 13,10 m

Gruix parets: Entre 160 i 65 cm

Núm. plantes: Tres plantes i terrat.

Tipus de coronament: Parcialment emmerletat i amb espitlleres al mig.

Aparell dels murs: Pedra rogenca de la zona sense treballar. Les obertures estan emmarcades amb granit color grisós.

■ DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Finals del segle XVI o principis del segle XVII.

■ FUNCIÓ PRINCIPAL:

Defensa.

Torre del mas Vilà (can Llorà o can Ferrer)

5



■ DESCRIPCIÓ DEL MAS

El mas de can Vilà té la façana principal orientada a migdia, i en el ràfec hi ha rajoles decorades amb rodones i enreixats de color blanc.

La llinda de la porta principal i de la finestra superior tenen gravada la data de 1710. És també interessant observar els escuts i la data de 1735 que hi ha en un travesser de la llar de foc.

Entre els anys 1965 i 1966, la masia fou restaurada, i se'n van adonar que no tenia fonaments. Va ser arran d'aquesta mancança, i per evitar que els murs es poguessin obrir, que es van construir els dos contraforts a la façana de ponent.

A la façana principal, podem notar-hi un rellotge de sol i una gàrgola de granit.

Pels voltants de la casa, hi ha enterrats restes de fonaments d'edificacions antigues,

així com un passadís de rajol cuit pel qual podia passar-hi una persona estirada.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

La torre està situada a l'extrem sud-oest del mas, i separada d'aquest per un pont de pedra descobert.

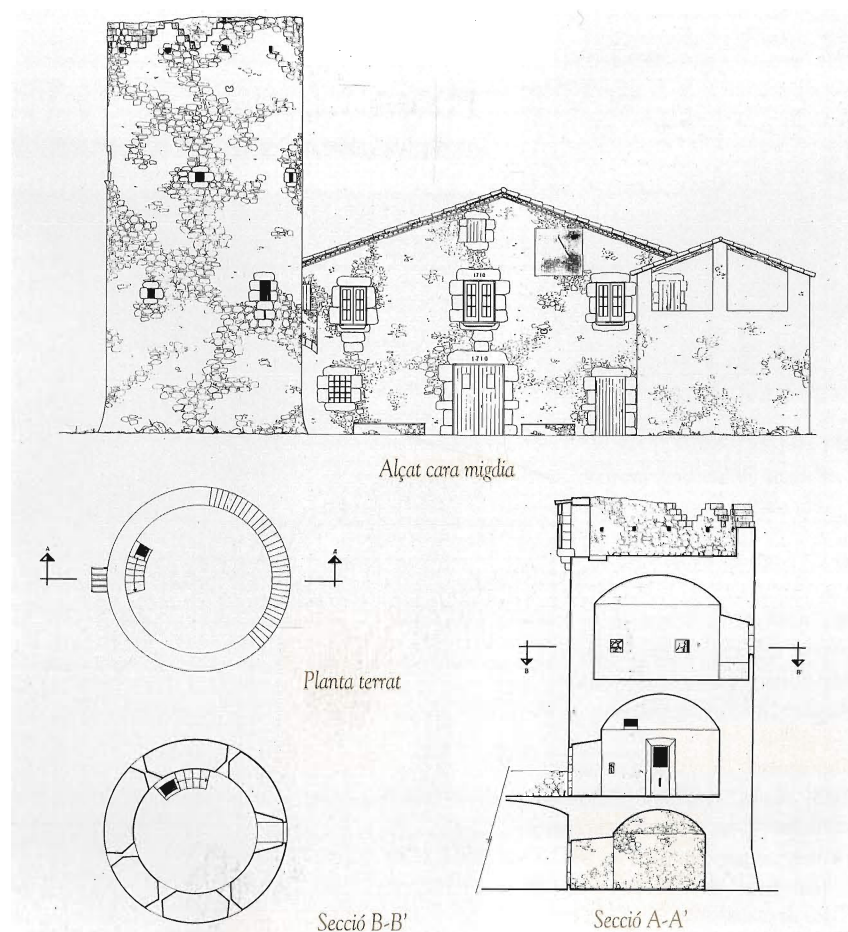
■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

La torre comunica amb el mas a través d'un pont de pedra situat a uns 3 m del sòl, protegit per un matacà en perfecte estat que defensava l'entrada. Aquest matacà està format per carreus de granit amb una espitllera rectangular al mig, i està sostingut per unes mènsules del mateix material.

Planta baixa: Es troba a nivell del sòl, i actualment s'utilitza com a celler. Està separada de la planta superior per una volta esfèrica de pedra, i no hi manté comunicació directa. La porta d'accés a aquesta planta es troba sota del pont esmentat i té unes mides de 68x140 cm. En aquesta planta hi manquen espitlleres i altres elements de vigilància o defensa.

Planta primera: És la planta d'accés a la torre. Comunica amb el mas a través del pont esmentat anteriorment i presenta les següents obertures: poterna d'entrada de 72x163 cm orientada a nord; 4 espitlleres repartides a tot vol, de les qual només dues són visibles des de l'exterior; finestra de 43x68 cm encarada a llevant, i amb espitllera rectangular sota l'ampit. Aquesta planta ha estat arrebossada i emblanquinada, i s'utilitza com a estatge ocasional del mas. Mitjançant una trapa realitzada a la línia d'arrancament de la volta esfèrica, podem accedir a la planta superior.

Planta segona: Aquesta planta, arrebossada ja fa molts anys, té 5 espitlleres quadrades repartides a tot vol, i encarada a migdia hi ha una finestra de 70x98 cm. Per arribar al



Jaume Noguer

terrat hi ha una trapa d'identiques característiques que l'anterior.

Terrat: Hi trobem els merlets i el matacà esmentats anteriorment. L'aigua d'aquesta planta es recull i s'escorre mitjançant unes gàrgoles de granit.

Tot i trobar-se en el pla, des del terrat de la torre del mas Vilà, pot gaudir-se d'una gran vista sobre la torre Roja i la torre de can Borrull, en primer terme, i torre Simona i torre de Sant Sebastià, més allunyades.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Bon estat.

Coronament: Bon estat. Es conserven els merlets esmentats.

Interior: Bon estat, a excepció de la segona planta.

Murs: Molt bon estat.

Elements: Conserva tots els elements de defensa (espitlleres, matacà...)



■ **EMPLAÇAMENT:**
Paratge els Lladres, prop del camí d'Ermedàs.

■ **MUNICIPI:** Palafrugell.

■ **CARACTERÍSTIQUES**

Forma: Cilíndrica sense atalussar.

Mides base: 3,90 m de diàmetre.

Alçada: 13-15 m segons punts on es prengui.

Gruix parets: De 65 cm (constant)

Núm. plantes: No té cap planta.

Només hi ha una escala de cargol interior que comunica les tres plantes del mas.

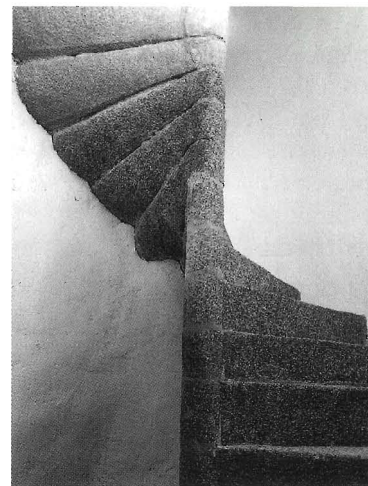
Tipus de coronament: No conserva l'original. Actualment està coberta per una teulada cònica de teula.

Aparell dels murs: Pedra rogenca de la zona sense treballar, aferrada amb argamassa i amb acabat arrebossat.

■ **DATA DE CONSTRUCCIÓ:**
Segle XVI.

■ **FUNCIÓ PRINCIPAL:**
Vigilància. La funció de defensa la va realitzar sempre el mas fortificat annexe.

Torre Roja

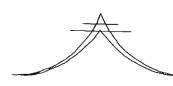


Escala interior de granit de la torre Roja

Detalls que apareixen a les obertures i rajoles del mas de la Torre Roja



Relleu a la clau del portal adovellat d'entrada al mas



Gravat a dues finestres del mas



Rajola pintada al ràfec de la coberta

■ **DESCRIPCIÓ DEL MAS**

En el segle XVII-XVIII es va construir, adossat a la torre, l'actual mas. Aquest gran mas té tres plantes i està cobert amb teula àrab a dues vessants. La comunicació entre les plantes té lloc per l'escala de la torre.

La façana principal del mas està orientada a ponent i té un gran portal adovellat a la clau del qual s'hi observa, en relleu però força desgastat, la creu del Priorat de Sant Anna.

Aquest distintiu el trobem tanmateix en dues obertures més: a la finestra de la planta

primera sobre la porta d'entrada, i a una finestra convertida en balcó, a la façana de migdia.

Els ràfecs nord i est de la casa, tenen rajoles pintades amb triangles de color blanc.

A la façana posterior es conserva un matacà que defensava una finestra i l'entrada posterior, així com dues espitlleres quadrades.

A la façana principal hi havia dos matacans més, idèntics a l'existent, que van ser enderrocats als anys 40, i enterrats al galliner. En aquesta façana s'hi conserva una espitllera realitzada al sòl de la planta primera.

Els murs del mas són de pedra rogenca de la zona amb les obertures i les arestes escairades amb granit color grisós.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

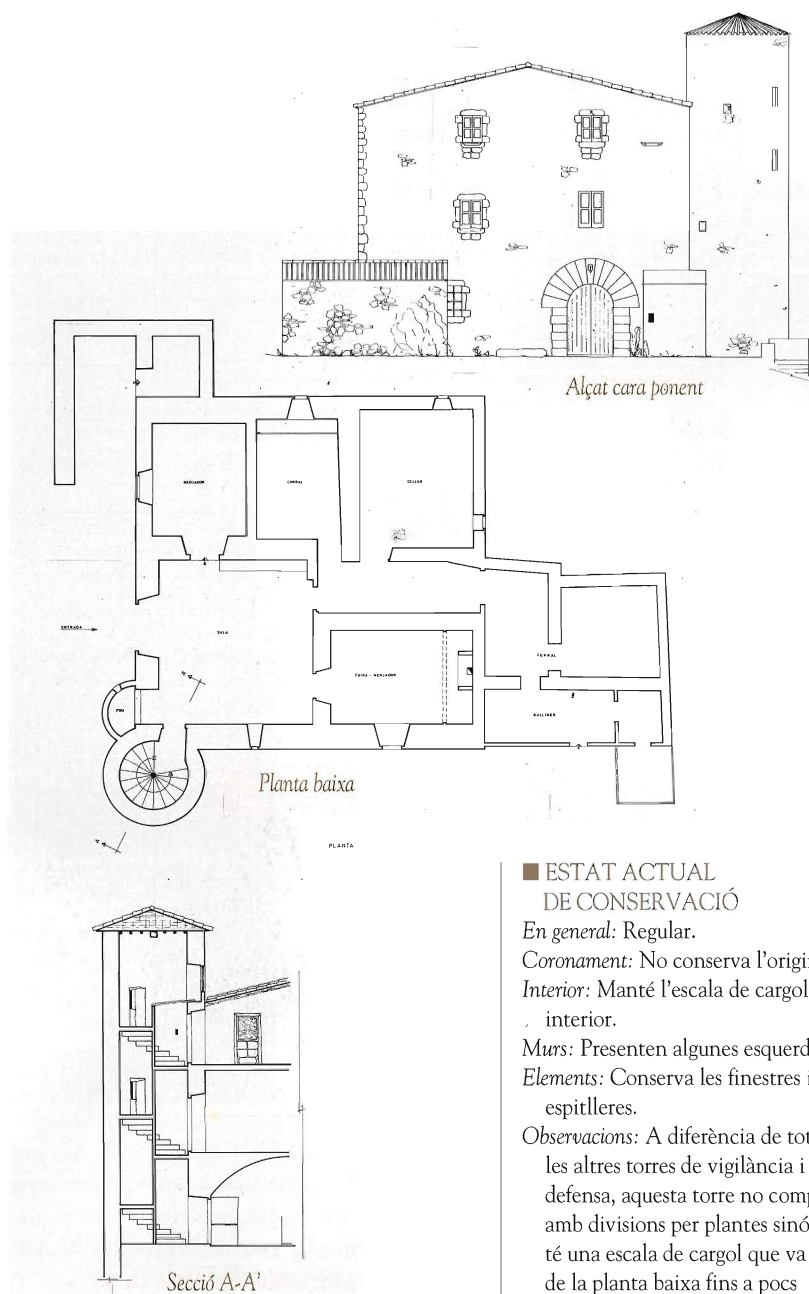
La torre està adossada a l'extrem nord-oest del mas, va servir de defensa durant les èpoques de pirateria i de bandolerisme.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

Aquesta atípica i singular torre compta amb sis espitlleres quadrades i dues finestres rectangulars escairades amb pedra granítica de color grisós.

A nivell de la teulada hi ha una gàrgola, detall que fa suposar que antigament la torre va comptar amb un terrat des d'on albirar i transmetre els avisos.

Des de la part superior de la torre, es gaudeix d'una àmplia panoràmica vers el pla de Mont-ras, Ermedàs, Santa Margarida i Palafrugell. Per la seva situació intermitja entre la costa i el castell de Palafrugell i les torres d'Ermedàs, podem assegurar que durant l'Edat Mitjana va mantenir una estreta relació amb totes elles.



■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Regular.

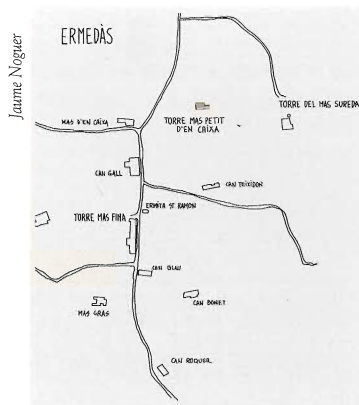
Coronament: No conserva l'original.

Interior: Manté l'escala de cargol interior.

Murs: Presenten algunes esquerdes.

Elements: Conserva les finestres i les espitlleres.

Observacions: A diferència de totes les altres torres de vigilància i de defensa, aquesta torre no compta amb divisions per plantes sinó que té una escala de cargol que va des de la planta baixa fins a pocs metres de dalt.



Jaume Noguer

Torre del mas Petit d'en Caixa

7

A principis dels anys 80 es va iniciar una reforma del mas i de la torre.

Les obres van quedar aturades i actualment està abandonat

■ EMPLAÇAMENT:

Veïnat d'Ermedàs, a uns 2 km de Palafrugell.

■ MUNICIPI: Palafrugell.

■ CARACTERÍSTIQUES:

Forma: Rectangular no atalussada.

Mides base: 5,30 x 5,50 m

Alçada: 12,00 m

Gruix parets: Entre 125 i 95 cm

Núm. plantes: Dues plantes.

Tipus de coronament: A la reforma soferta durant l'any 1983-84 es va eliminar el terrat.

Aparell dels murs: Carreus de granit escairats i col·locats en filades força regulars.

■ DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Segle XIV-XV.

■ FUNCIÓ PRINCIPAL:

Vigilància i defensa.



Josep Capella

■ DESCRIPCIÓ DEL MAS

El mas Petit d'en Caixa data de finals del segle XVII o principis del segle XVIII.

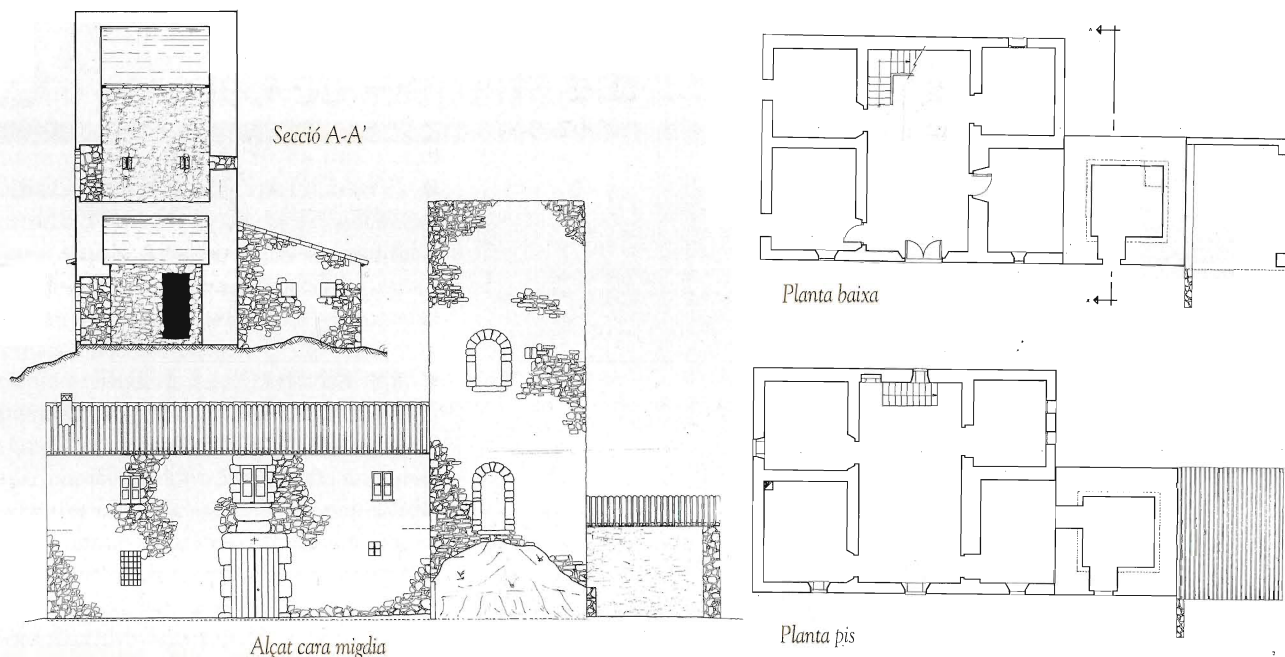
A la llinda del portal d'entrada s'hi nota l'emblema del Priorat de Santa Ana.

La coberta és de teula àrab, i el ràfec té

rajoles decorades amb triangles vermells.

A la reforma dels anys 1983-84, només s'hi va deixar la façana, ja que els forjats i distribucions interiors es van fer totes noves.

Actualment està abandonat.



■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

La torre està adossada a la façana est del mas.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

A principis dels anys 80 la torre presentava un estat gairebé ruïnós, ja que les voltes estaven mig enrunades i la façana principal tenia una gran esquerda que la travessava de dalt a baix. Fins i tot, en el terrat, hi havia crescut una olivera.

La reforma realitzada els anys 1983-84 li era del tot necessària, però llàstima que s'anul·lés l'accés al terrat, perdent-se així una part típica d'aquestes construccions i una excel·lent vista dels voltants.

Les dues plantes de la torre estan separades per una volta de canó arrebossada i comunicades entre sí per una trapa.

La planta baixa està a nivell de terra i s'hi accedeix per una poterna adovellada d'arc de mig punt. A la reforma esmentada, es va obrir una altra porta a la façana oest que dona a la planta primera del mas.

La planta primera compta també amb una altra porta d'identiques característiques que l'anterior, situada sobre d'aquesta, però més baixa d'alçada. Aquesta obertura té una sagetera al costat. La resta de façanes presenten cadascuna dues sageteres rectangulars i centrades.

En fotografies anteriors a la restauració, podem observar que la torre conservava els forats deixats per les bastides amb què va ser construïda.

Aquesta torre dominava una vasta zona compresa entre Palafrugell, el peu de les Gavarres i el terme de Vall-llobrega.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Bon estat. Va restaurar-se durant els anys 1983 i 1984.

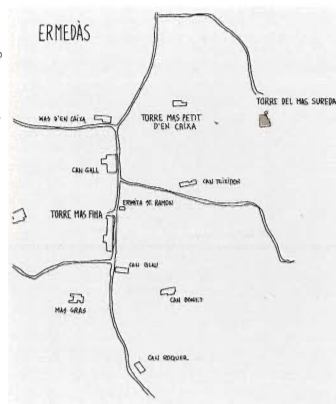
Coronament: Va ser eliminat a la restauració esmentada.

Interior: Bon estat. Les voltes es van reforçar amb formigó armat.

Murs: Bon estat. A la reforma es van eliminar les esquerdes que presentava.

Elements: Fora del terrat s'han conservat tots els elements originaris.

Observacions: És una de les torres més antigues de la zona.



■ EMPLAÇAMENT:

Veïnat d'Ermedàs, a uns 200 m del mas Petit d'en Caixa. A uns 50 m sobre el nivell del mar.

■ MUNICIPI: Palafrugell.

■ CARACTERÍSTIQUES:

Forma: Cilíndrica, lleugerament atalussada. Part de l'atalussament està soterrat.

Mides base: 5,70 m

Alçada: 16,40 m

Gruix parets: Entre 135 cm (pb) i 70 cm (p3).

Núm. plantes: Quatre plantes i terrat. Es creu que originàriament hi havia només 3 plantes i el terrat.

Tipus de coronament: Posseix 9 merlets esgraonats amb una espitllera al mig de 10x37 cm

Aparell dels murs: Pedra de la zona sense treballar. Les obertures estan emmarcades amb granit.

■ DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Segle XVI-XVII.

Torre del mas Sureda (o can Tupí o del Marqués de Camps)

8



Josep Capella

Torre emmerlatada i amb restes d'un matacà que defensava l'entrada original. La finestra de la planta baixa i de la planta primera no tenen més de 50 anys.

■ DESCRIPCIÓ DEL MAS

L'antic mas que es trobava al costat de la torre i que datava del segle XVI-XVII posseïa un portal adovellat i es comunicava amb la torre a través d'un pont eventual de fusta, que més tard es va substituir per una ampliació del mas, quedant així adossats.

Fa alguns decennis, aquest casal va ser enderrocat, i en el seu lloc s'hi va construir una mena de palauet neorenaixentista.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

La torre es comunica amb el mas a través d'una edificació annexa de dues plantes situada a la façana nord del mas.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

La torre del mas Sureda té 4 plantes i el terrat. Es creu, no obstant, que originàriament comptava només amb 3 plantes. La gran alçada que presentava la planta primera va permetre construir-hi, en un moment donat, una volta al mig i aprofitar millor el volum.

Actualment, l'accés a la planta baixa i a la planta primera de la torre té lloc des de la casa; les plantes primera i segona es comuniquen per una escala moderna adossada a la paret interior; la comunicació entre la planta segona i la planta tercera es realitza a través d'una escala estreta de pedra molt interessant, oberta en el gruix del mur; i finalment, la planta tercera i el terrat es comuniquen a través de la trapa original, i amb l'ajut d'una escala de mà de fusta.

Les parets i voltes de cadascuna de les plantes, a excepció de l'última, estan arrebossades i pintades. La planta tercera presenta l'aparell originari amb pedra sense treballar aferrada amb argamassa.

A la volta de separació de la planta tercera amb el terrat, hi havia originàriament una espitllera al mig, ara tapada, que permetia controlar l'interior de la torre des del terrat. L'existència d'aquesta espitllera, i la conseqüent entrada d'aigua, explica l'existència de diverses gàrgoles a nivell de

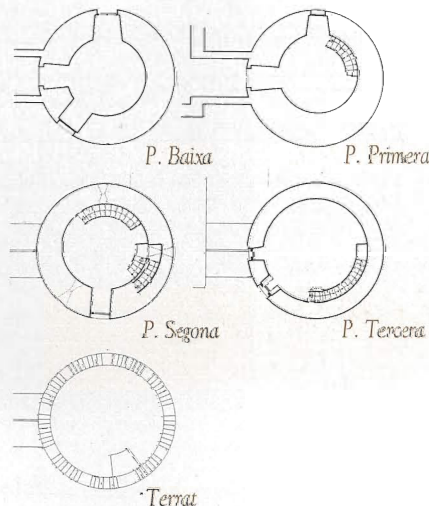
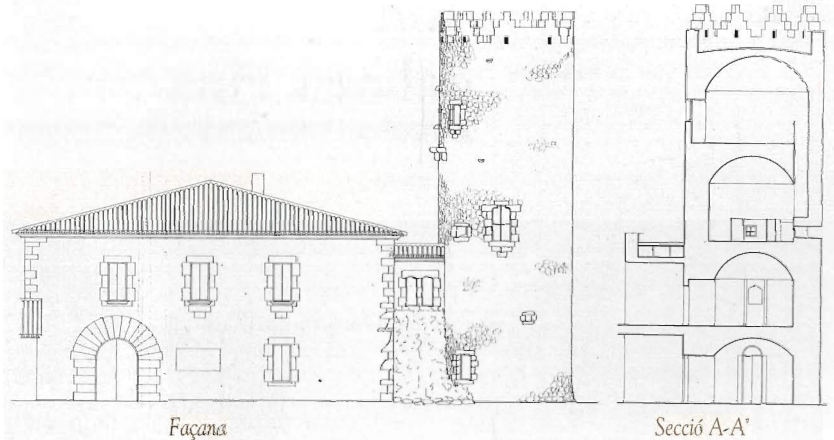
la planta tercera, a més de les existents a nivell del terrat.

Cara oest: A nivell de la planta baixa hi ha una porta emmarcada d'arc de mig punt oberta fa pocs anys, damunt mateix d'ella, i situada uns 4 m del sòl hi ha una petita finestra d'arc conopial que també és de construcció recent, i situada a uns 2 m per sobre d'aquesta finestra, hi ha una espitllera quadrada d'arma de foc, que juntament amb dues gàrgoles de granit són els únics elements originals d'aquesta façana. El mur del terrat presenta en aquesta façana una esquadra de certa importància.

Cara nord: Hi veiem només una espitllera quadrada d'arma de foc i dues gàrgoles d'identiques característiques a les esmentades anteriorment. L'espitllera es troba arran del sòl de la planta segona, al mateix nivell que l'espitllera de la cara oest.

Cara sud-est: l'única obertura existent a aquesta cara és la corresponent a una finestra de construcció recent, situada a la planta segona. Segons es desprèn de fotos antigues i d'un dibuix de Joan Carandell (*Bajo Ampurdán*), aquesta finestra es va obrir en un punt on hi havia originàriament dues espitlleres quadrades similars a les vistes fins ara. Sobre d'aquesta finestra, i a nivell del terrat, hi trobem dues gàrgoles més.

Cara sud: A nivell de la planta baixa hi ha una obertura no originària que comunica el mas amb la torre i es localitza sota mateix de la poterna originària. Al seu costat mateix, hi ha una finestra vidriada i enreixada d'arc conopial que, segons es desprèn del dibuix mencionat de Joan Carandell, era la porta -no originària- d'accés a aquesta planta. A la planta primera, i comunicada també amb el mas, hi trobem la poterna originària d'entrada a la torre de 74x165 cm, que com veurem més endavant, estava defensada per un matabà. A



■ FUNCIO PRINCIPAL:

Vigilància i defensa.

Resultava un bon trampolí de senyals entre Sant Sebastià i les torres d'Ermedas (t. mas Fina i t. mas Petit d'en Caixa) i torre Simona.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIO

En general: Bon estat.

Coronament: Es conserva tot i en bon estat.

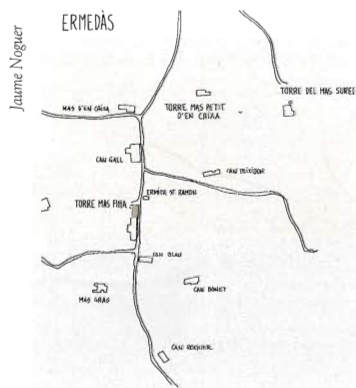
Interior: Molt reformat, sobretot les tres primeres plantes.

Murs: Bon estat.

Elements: Conserva les espitlleres, les finestres i les restes d'un matabà.

Observacions: La torre compta amb algunes obertures i finestres obertes en dates recents que no s'adiuen amb les tipologies d'obertures usals a les torres. A més, alguna d'aquestes obertures no manté una correspondència cronològica amb l'època de construcció de la torre.

nivell de la segona planta, hi ha una espitllera quadrada similar a les anteriors; i a uns 4 m, damunt mateix d'aquesta, hi ha una finestra emmarcada amb granit de 60x80 cm amb festejadors interiors i amb espitllera sota l'ampit. Al costat d'aquesta finestra (planta tercera) podem notar-hi les restes d'un matabà del que només hi resta l'obertura al mur de 50x80 cm i dues mènsules.



Jaume Noguera

Torre del mas Fina

9

■ EMPLAÇAMENT:

Veïnat d'Ermedàs, vora l'ermita de Sant Ramon.

■ MUNICIPI: Palafrugell.

■ CARACTERÍSTIQUES:

Forma: Rectangular sense atalussar.

Mides base: 5,50 x 5,65 m

Alçada: Actualment 12,60 m

Gruix parets: Entre 110 i 65 cm

Núm. plantes: Tres plantes i terrat cobert.

Tipus de coronament: No conserva l'original. Ara està coberta per una teulada a una vessant.

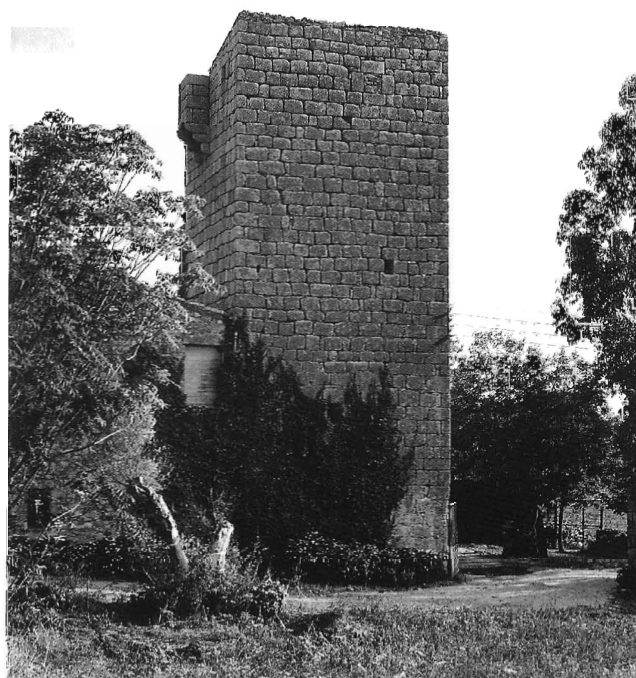
Aparell dels murs: Carreus de granit escarats i col·locats en filades regulars.

■ DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Segle XV-XVI.

■ FUNCIO PRINCIPAL: Defensa.

Façana nord de la torre del mas Fina, construïda amb carreus escarats de granit



Josep Capella

■ HISTÒRIA

Segons l'historiador Joan Badia i Homs, aquesta torre, o bé la del mas Petit d'en Caixa devia ser l'anomenada torre d'en Pere Gros, situada prop del mas Pelegrí, on l'any 1757 foren portats els pirates presos en el combat que va tenir lloc enfront el Cap Roig.

A principis dels anys 50 un llamp que va caure sobre la torre va danyar els murs de la façana oest i sud, i per evitar la seva caiguda van col·locar-hi uns tirants metàl·lics que les trava.

L'any 1976 es va rejuntar tota la façana de migdia. L'actual propietari (Sr. Geronés) va

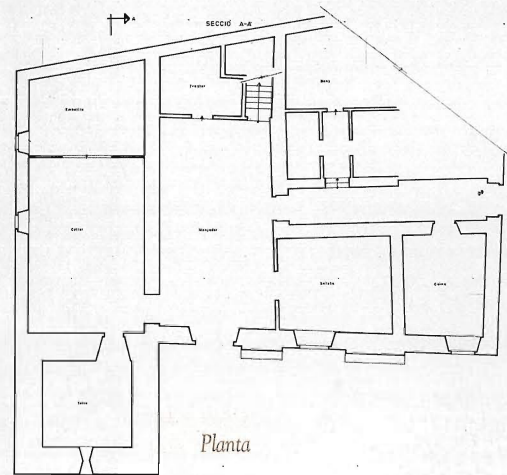
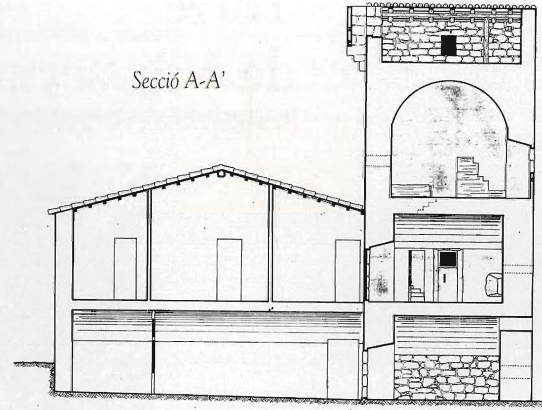
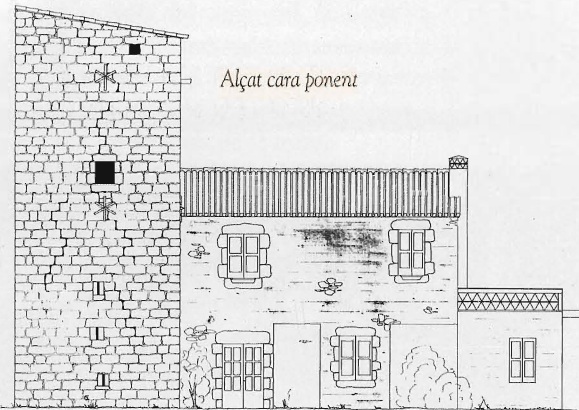
comprar el mas l'any 1941 a la família Fina de qui conserva encara el nom.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

La torre està adossada a l'extrem de la façana oest del mas. Aquest mas data del segle XVII o XVIII.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

Les plantes de la torre estan separades per volta de canó i entre elles es comuniquen de la següent manera: de la planta baixa a la primera



a través d'una trapa de 45x60 cm, de la primera a la segona mitjançant una escala interior d'obra, i de la segona al terrat, a través d'una altra trapa de 46x57 cm. Sens dubte, l'escala interior es va construir un cop desapareguts els perills de la pirateria i del bandolerisme.

Planta baixa: Té una porta d'accés de 70x160 cm encarada a llevant, i de construcció, possiblement posterior a la construcció de la torre. A ponent hi ha dues espitlleres, una d'elles tapada interiorment.

Planta primera: en aquesta planta hi trobem la poterna d'accés a la torre, de 71x170 cm, actualment tapada, encarada a llevant, damunt mateix de la porta de la planta baixa; a migdia hi ha una finestra de 50x50 cm, enquadrada amb granit i amb una espitllera rectangular sota l'ampit. A les façanes de ponent i de tramuntana, hi ha una espitllera a cadascuna. Aquesta planta té els murs interiors arrebossats i emblanquinats, i la volta presenta algunes esquerdes.

Planta segona: presenta una finestra encarada a ponent de 67x78 cm i emmarcada amb pedra granítica. A les cares de llevant i de tramuntana, hi ha una espitllera rectangular de 5x30 cm interiorment i quadrada exteriorment. A la façana de migdia,

l'espitllera és de forma quadrada. Aquesta planta també està arrebossada interiorment.

Terrat: Actualment està cobert per una teulada de teula àrab, i en el seu interior hi ha dotzenes de coloms. A llevant, hi ha una finestra de 38x42 cm, una espitllera rectangular i una obertura de 68x100 cm que dona al matabà. Aquest matabà té dues espitlleres d'arma de foc, i era l'encarregat de defensar l'entrada de la torre. A la façana de migdia hi ha una altra obertura de 48x67 cm, i a ponent una altra de 30x37 cm, i una de tapada.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

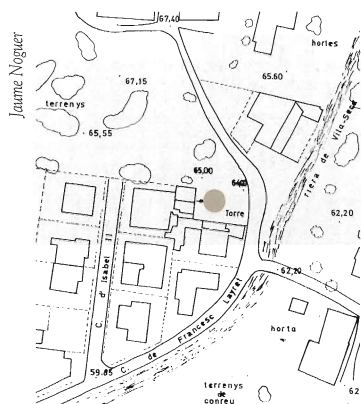
En general: Necessita obres de millora

Coronament: No es conserva.

Interior: Mal estat. Les voltes presenten importants esquerdes.

Murs: A principis dels 50 un llamp va danyar les façanes oest i sud.

Elements: El matabà i les obertures estan en força bon estat.



Torre de Vila-seca

10

■ EMPLAÇAMENT:

Veïnat del mateix nom, al final del carrer Francesc Layret.

■ MUNICIPI: Palafrugell.

■ CARACTERÍSTIQUES PRINCIPALS

Forma: Cilíndrica atalussada.

Mides base: De 6,85 m de diàmetre.

Alçada: Actualment entre 8 i 8,50 m

Gruix parets: Entre 140 i 90 cm

Núm. plantes: Actualment conserva només dues plantes.

Tipus de coronament: Desaparegut.

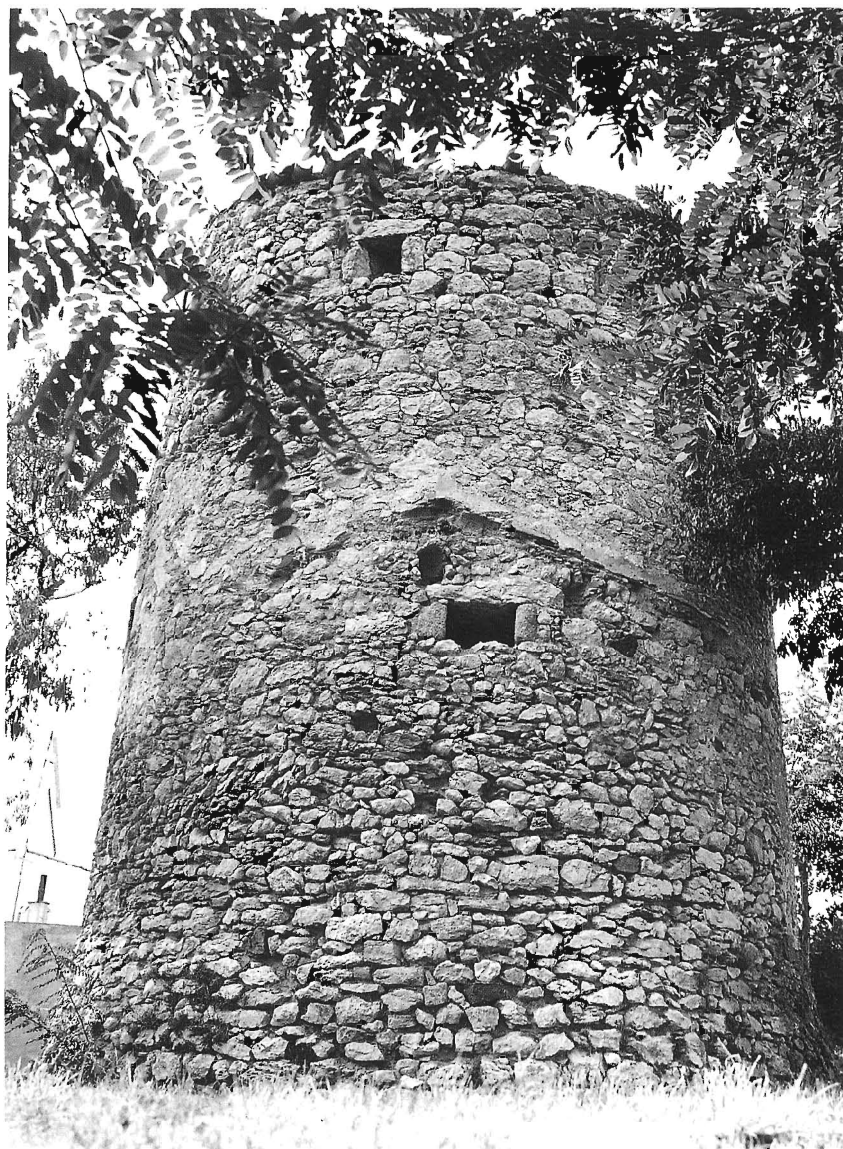
Aparell dels murs: Pedra sense treballar agafada amb calç.

■ DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Segle XVI-XVII.

■ FUNCIÓ PRINCIPAL:

Defensa.



A les parets de la torre atalussada de Vilaseca encara s'hi noten les restes del mas que va tenir adossat fins a principis dels 60

Josep Capella

HISTÒRIA

Fins a principis dels anys 60, la torre va tenir adossada a les cares sud i est una casa de pagès anomenada mas Nou, de construcció posterior a la torre. Encara avui hi ha restes d'aquest mas en els murs de la torre.

Durant l'època en que ambdues construccions van coexistir, la part alta de la torre estava coberta per un teulat de teula àrab sostingut per bigues de fusta. Passats els anys, i sense cap reforma efectuada, tants sols hi resta una jàssera central de fusta, una columna central i bocins de teula escampats pel terra.

SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

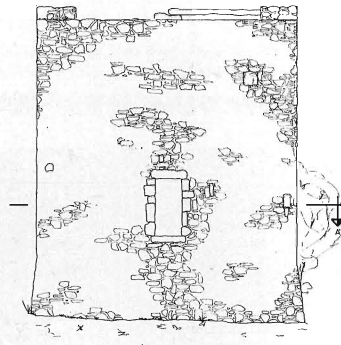
Actualment la torre està aïllada i en la seva època, podria haver estat una torre de les anomenades col·lectives.

DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

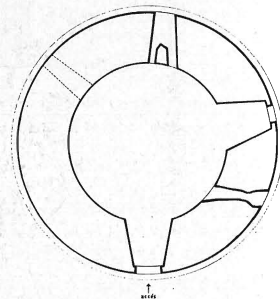
Les dues plantes que perduren de la torre es comuniquen a través d'una trapa de 65x65 cm, realitzada a la vora de la línia d'arrancament de la volta de pedra. La torre està enlairada uns 2 m del sòl i aquest volum està reblert de pedres. Possiblement, les parets de la torre encara baixen algun metre més del que ara s'observa.

La planta baixa, aixecada actualment uns 2 m del sòl, té les parets i el sostre arrebossats. A la cara de ponent, hi ha la poterna d'accés de 70x152 cm i una espitllera quadrada. A la cara de tramuntana hi ha una altra espitllera, però tapada interiorment. A llevant, de cara a la riera, hi veiem una espitllera doble enquadra. Finalment, a la cara de migdia, hi ha una finestra de 41x45 cm amb una espitllera rectangular sota l'ampit.

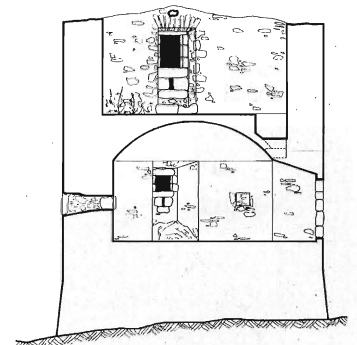
Planta primera: Exposada a les inclemències meteorològiques, presenta les següents



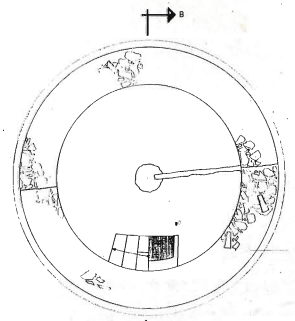
Alçat cara migdia



Secció planta baixa



Secció B-B'



Planta terrat

obertures: a la cara de migdia, damunt mateix de la finestra esmentada, n'hi ha una altra de 61x84 cm que també té una espitllera sota l'ampit. A la cara de llevant hi ha dues espitlleres quadrades i emmarcades amb granit. I pel que fa a les cares de tramuntana i de ponent, hi ha una espitllera a cadascuna. En el centre d'aquesta planta hi ha una columna de pedra que sostenia la coberta.

Totes les espitlleres esmentades són quadrades exteriorment i rectangulars a l'interior.

Des de la finestra superior es divisa una bona perspectiva del veïnat de Sant Margarida, de Sant Sebastià i de Palafrugell.

ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Mal estat.

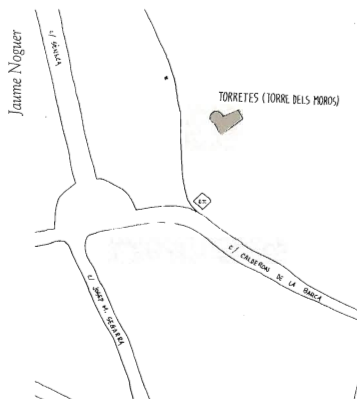
Coronament: No es conserva.

Interior: Mal estat. Només es conserva la volta de la planta baixa.

Murs: Regulars.

Elements: Conserva algunes espitlleres i finestres.

Observacions: És de titularitat municipal.



Torretes (o Torre dels Moros)

11

*La torre
dels Moros
(Torretes)
està en mal
estat
i els murs
presenten
importants
esquerdes*

■ **EMPLAÇAMENT:**
Puig de les Torretes, al final del
carrer Calderon de la Barca.

■ **MUNICIPI:** Palafrugell.

■ **CARACTERÍSTIQUES**
Forma: Cilíndrica sense atalussar.
Mides base: De 5,00 m de diàmetre.
Alçada: Actualment entre 3 i 5 m
Gruix parets: Entre 110 i 65 cm
Núm. plantes: Actualment conserva
només dues plantes.
Tipus de coronament: Desaparegut.
Aparell dels murs: Pedruscall (pedra
marronosa de la zona) sense
treballar i agafada amb argamassa.

■ **DATA DE CONSTRUCCIÓ:**
Segle XVI-XVII.

■ **FUNCIÓ PRINCIPAL:**
Vigilància.



Josep Capella

■ DESCRIPCIÓ DEL MAS

La casa actualment adossada a la torre és de construcció molt posterior a aquesta, ja que així ho indiquen els tipus i característiques de les obertures encara existents.

Les parets que queden dempeus són de pedra de la zona, color fosc, amb argila al mig.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

Actualment la torre està adossada a l'extrem N-O del mas, però antany possiblement va estar aïllada.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

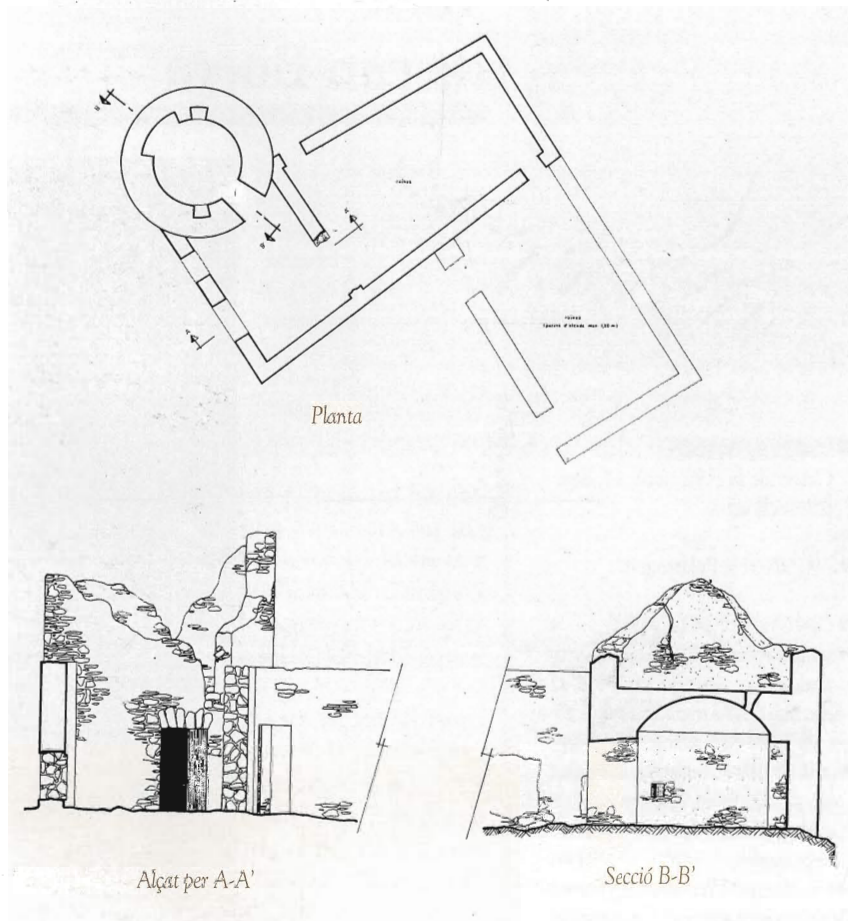
En aquests moments la torre conserva només dues plantes, separades per una volta de pedra arrebossada i no hi ha comunicació directa entre elles.

La planta baixa té una alçada interior de 280 cm i es troba assentada sobre un petit tossal de roca. La porta d'accés de 100x180 cm està encarada a migdia i comunicada amb la casa.

La planta primera, actualment en runes, té la poterna quasi sobre mateix de l'interior, i els seus murs, presenten grans esquerdes i diferència d'alçades.

És coherent pensar que la torre va comptar antany amb una planta més.

En el seu temps va ser, sens dubte, una bon trampolí de senyals envers els pobles de Palafrugell, Llofriu, Mont-ras, Esclanyà i Regencós. Des de la primera planta es divisa una panoràmica als quatre vents que la fa, junt amb les de Sant Sebastià i Calella, una de les torres més importants dins del sistema defensiu medieval de Palafrugell.



■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

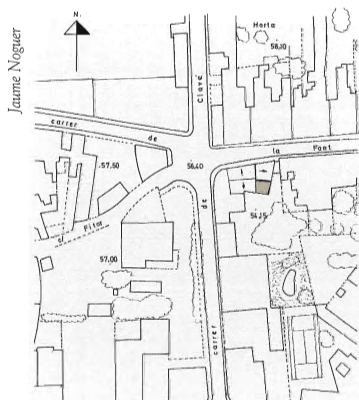
En general: Ruïnós.

Coronament: No es conserva.

Interior: Mal estat. Només es conserva la volta de la planta baixa.

Murs: Regulars.

Elements: Les espitlleres han estat tapades. No conserva res més.



EMPLAÇAMENT:

Carrer de la Font núm. 41; dins del nucli urbà.

MUNICIPI: Palafrugell.

CARACTERÍSTIQUES:

Forma: Rectangular irregular, sense atalassar.

Mides base: 5,75 m cara nord, 5,15 m cara sud i 4,75 m cares est i oest.

Alçada: 12,20 m en la façana sud.

Gruix parets: Entre 110 cm en parets de la p. baixa i 60 cm en parets de la p.segona.

Núm. plantes: Tres plantes i terrat.

Tipus de coronament: Corsera a tot vol sostinguda per cartel·les de granit.

Aparell dels murs: Possiblement pedra sense treballar. Actualment les façanes estan totalment arebrossades i la façana sud està emblanquinada fins a un 5 m

DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Any 1500.

FUNCIÓ PRINCIPAL:

Defensa.

Torre de can Boera

12

Façana sud de la torre de can Boera: l'obertura de la planta baixa no és original com pot comprovar-se en fotos antigues.



Josep Capella

HISTÒRIA

La torre de can Boera data de l'any 1500 i inicialment estava aïllada.

Segons Miquel Torroella la torre era una construcció aixecada pel municipi i força més endavant (1700 aproximadament) va ser comprada per la família Boera que hi van

edificar una casa adossada. A l'any 1745, segons data gravada a la llinda del portal d'entrada al mas, aquesta va rebre algunes obres de reforma.

Actualment el conjunt pertany als descendents de la família Boera i les plantes de la torre són una part més de la casa.

Segon em va indicar el sr. Francesc Boera i Lluís, els terrenys van ser comprats al Prior de Santa Anna i d'acord amb un arbre geneològic que el sr. Boera posseïx, la seva família ha habitat el mas des del segle XVI, dates que no coincideixen amb l'afirmació que feia el sr. Miquel Torroella.

La torre, situada a extramurs del castell de Palafrugell dominava una bona panoràmica fins el veïnat de Santa Margarida i el poble. Actualment, sobrepassada per algunes construccions veïnes, ha perdut parcialment aquesta estratègica perspectiva.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

Adossada a la façana sud i est de la casa.

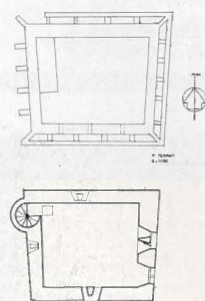
■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

Les tres plantes i el terrat estan separats per voltes de canó i actualment la planta baixa s'ha convertit en la cuina del mas, la planta primera en dormitori i en la planta segona hi ha els dipòsits de l'aigua.

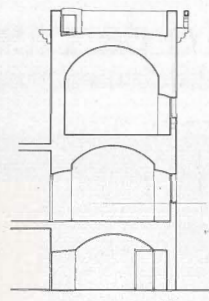
La comunicació entre les plantes té lloc a través de la casa i només entre la segona planta i el terrat s'hi conserva la trapa original i diversos esgraons de pedra incrustats dins el ronyó de la volta.

Cara nord: Part d'aquesta façana està adossada a la casa. A nivell de la planta baixa hi ha la porta que comunica la torre (cuina) amb la casa (menjador). A la segona planta hi ha una espitllera quadrada tapiada interiorment, però visible des del carrer de la Font.

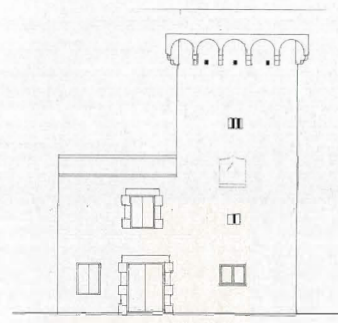
Cara sud: Aquesta façana és la que dona al pati de la propietat. A la planta baixa hi trobem una finestra moderna que dona a la cuina, a la planta primera una espitllera quadrada tapada interiorment, i a la planta segona, una altra espitllera del tipus doble interiorment i rectangular en l'exterior.



P. Terrat i P. Segona



Secció



Façana sud

Cara est: A la planta primera hi ha una finestra moderna i una espitllera tapada interiorment. A la planta segona hi ha una altra finestra amb espitllera sota l'ampit i llinda gravada en relleu, així com una altra espitllera doble igual a l'anterior, però aquest cop sense tapiar.

Cara oest: Part d'aquesta façana es troba també adossada a la casa. A la planta baixa hi ha una petita porta que comunica la torre amb el portal d'entrada a la casa. A la planta primera hi ha una porta de 79x160 cm emmarcada amb granit que comunica la torre (dormitori) amb la casa (sala). Des d'aquesta sala, surt una escala de cargol molt estreta que permet accedir a la planta segona de la torre. En la cara oest d'aquesta planta hi trobem l'obertura d'accés i una espitllera quadrada tapada interiorment.

Terrat: Està coronat per una corsera que tenia originàriament 5 arcs sostinguts per cartel·les a cadascuna de les seves façanes, excepte a la façana de llevant que n'hi havia 6. Actualment hi manquen la totalitat dels arcs de la cara oest i un de la cara nord. Les cartel·les hi són totes i la separació entre elles és variable.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Regular. No ha rebut mai cap restauració ni reforma.

Coronament: La corsera està un xic malmesa en la façana de ponent..

Interior: Les dues primeres primeres plantes són estatges de la casa.

Murs: Força be. En el mur de migdia de la planta segona hi ha uns tirants interiors que eviten que els murs de llevant i ponent s'obrin al rebre les càrregues de la volta de canó.

Elements: Conserva les obertures i la corsera. Hi manquen les trapes de la planta baixa i la planta primera. Diverses espitlleres estan tapiades interiorment.

■ DESCRIPCIÓ DEL MAS

La façana principal d'aquesta masia està orientada a migdia. De l'antic mas de can Gorgoll, després de la reforma soferta, en queden pocs vestigis. Alguns elements originaris del mas han estat substituïts: la llinda de la porta principal d'entrada al mas va ser substituïda per una arcada adovellada de mig punt.

Actualment el conjunt està en molt bon estat i destinat a 2a residència.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

Extrem est de la façana principal i separada d'aquesta per un pont de pedra cobert.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

Les tres plantes de la torre estan separades per voltes esfèriques rebaixades.

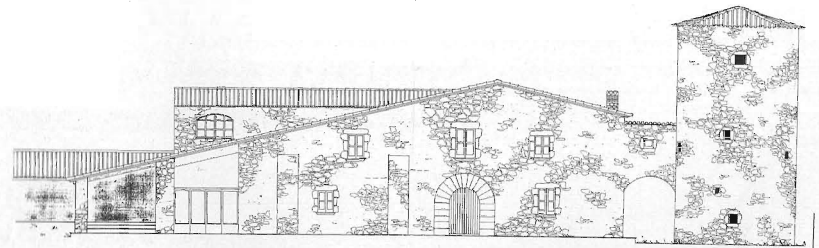
La planta baixa presenta com a úniques obertures una porta de 65x180 cm orientada a ponent i una finestra quadrada de 40x40 cm i una espitllera de 20x20 cm encarades a migdia.

Aquesta planta no manté comunicació directe amb el pis superior.

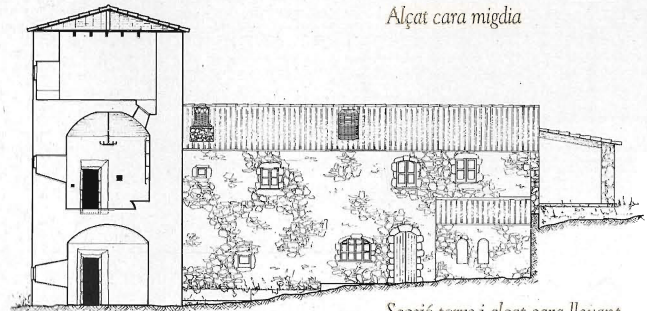
La planta primera, molt reformada després de les obres esmentades, conserva mlgrat tot 4 espitlleres, una finestra de 30x40 cm i la porta d'accés de 60x160 cm, encarada a ponent.

Aquesta planta comunica amb el mas a través del pont de pedra citat anteriorment. De la planta primera es pot accedir a la segona a través d'una trapa de 50x50 cm

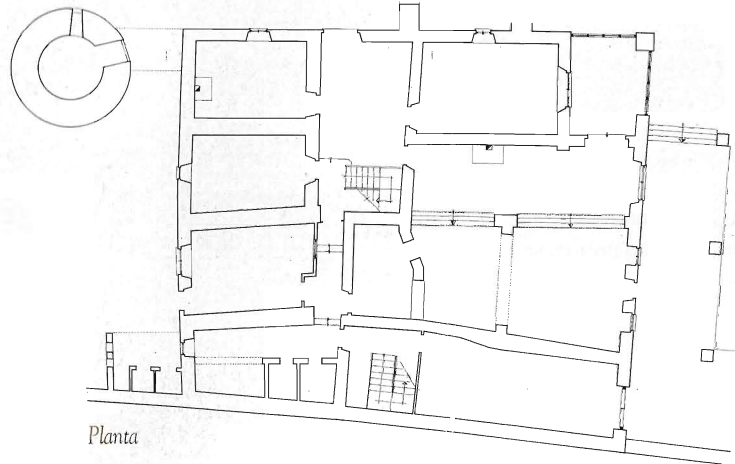
La planta segona manté únicament una finestra de 45x50 cm encarada a migdia. Aquesta planta està coberta per una teulada de teula àrab que ha substituït el terrat originari des del qual es vigilava i es defensava.



Alçat cara migdia



Secció torre i alçat cara llevant



Planta

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

En general: Molt bo, malgrat la mala restauració soferta.

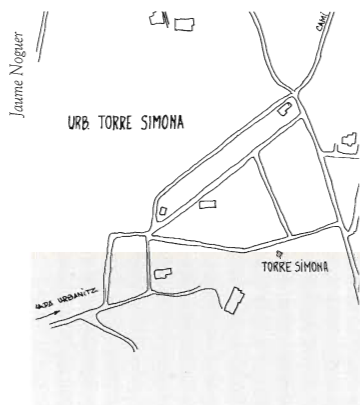
Coronament: No conserva l'original.

Interior: Restaurat amb modificacions importants.

Murs: Bon estat aparent.

Elements: Conserva les espitlleres, les finestres i les trapes.

Observacions: Fins fa uns anys l'estat del conjunt era força dolent, però a finals dels anys 70 s'hi va realitzar una restauració amb molt poca cura pels elements originaris.



■ **EMPLAÇAMENT:**
Urbanització Torre Simona.

■ **MUNICIPI:** Mont-ras.

■ **CARACTERÍSTIQUES:**
Forma: De planta rectangular, sense atalussar.
Mides base: 4,80 x 5,60 m
Alçada: 16,25 m
Gruix parets: De 100 cm (constant).
Núm. plantes: Tres plantes i terrat.
Tipus de coronament: Corsera a tot vol, amb espitlleres al mig.
Aparell dels murs: Carreus de granit ben escairats i col·locats en filades regulars.

■ **DATA DE CONSTRUCCIÓ:**
Segle XIV-XV.

■ **FUNCIÓ PRINCIPAL:**
Vigilància i defensa.

Torre Simona

Façana sud i est de la torre Simona



Josep Capella

■ HISTÒRIA

La torre Simona va pertànyer durant els segles XVII-XVIII al Priorat de Santa Anna, senyoria aleshores de Mont-ras i de Palafrugell.

La torre Simona va tenir adossada una casa del segle XIX fins fa alguns anys. Actualment encara es nota en les seves façanes on arribava la construcció adossada.

Alguns historiadors sostenen la possibilitat de que la torre fos l'element central d'un petit castell medieval, no obstant, també n'hi ha que no comparteixen aquesta opinió; com diu Joan Badia, no és d'estranyar l'existència de simples casals o masies amb fortificació, de construcció força antiga i molt acurada.

■ SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

Aïllada, a uns 100 m de la casa-xalet dels propietaris actuals.

■ DESCRIPCIÓ DE LA TORRE

La part superior de la torre conserva en molt bon estat una corsera que té 3 arcades en les cares de migdia i tramuntana, i 4 arcades en les de llevant i ponent. La corsera, presenta diverses espitlleres al mig i està suportada per 14 mènsoles.

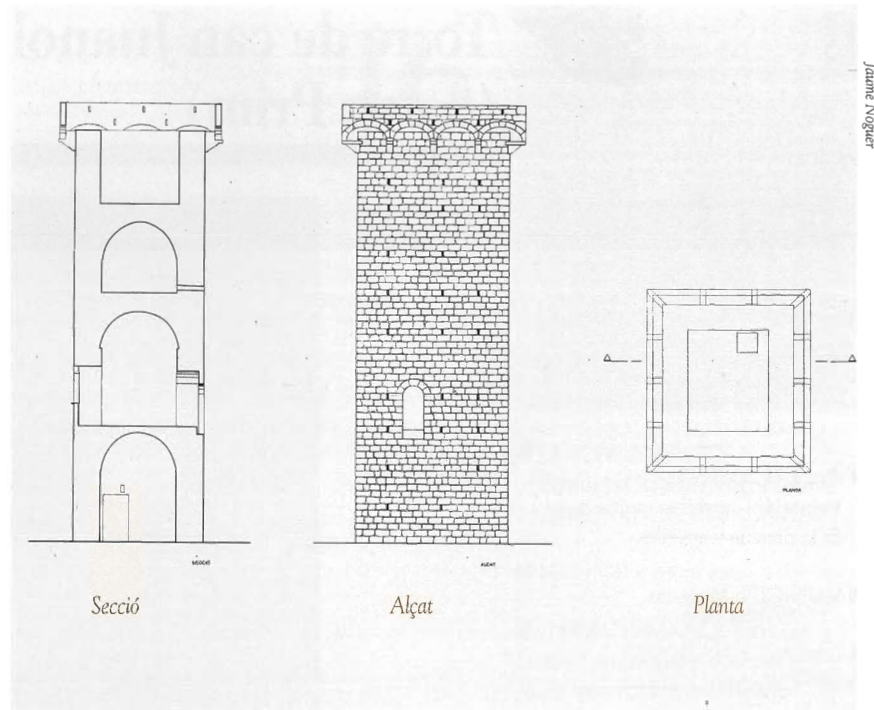
En la restauració realitzada l'any 1984 es va poder comprovar que la torre no tenia fonaments.

Cara nord: Exempta d'obertures grans, presenta únicament algunes sageteres (espitlleres o espieres) que no són més que els forats deixats per les bastides que s'usaren en la seva construcció. Aquesta façana no ha estat mai adossada a cap construcció.

Cara sud: En aquesta façana hi trobem la porta que dona accés a la planta baixa de la torre. Exceptuant aquesta obertura, realitzada en dates posteriors, les úniques senyals visibles són les deixades per les bastides.

Cara est: A nivell de la planta primera hi ha una finestra que es va obrir segurament durant la construcció de la casa adossada esmentada. També hi podem veure els forats dels cabirons de les bastides.

Cara oest: A uns 4 m del sòl hi trobem la poterna d'accés a la torre, la qual és de mig punt i està adovellada. És l'única obertura



Jaume Noguer

que tenia la torre originàriament. Com en la resta de façanes també hi podem veure els forats dels cabirons de les bastides. Fins l'any 1984 aquesta façana estava arrebossada i emblanquinada; era el darrer vestigi de l'antiga casa. En la restauració soferta l'any 1984 aquestes capes d'arrebossat i calç es van eliminar i ara podem contemplar la torre Simona en un estat molt més real i bonic.

Les plantes de la torre estan separades per volta de canó de pedra i es comuniquen a través de trapes. La trapa existent entre la planta baixa i la planta primera es va tancar antigament al obrir-se la porta esmentada de la p.baixa, no obstant, encara es nota on es localitzava aquella trapa.

Per tal de facilitar l'accés a la torre, durant la restauració esmentada es va construir una escala fins a la poterna de la torre.

■ ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ

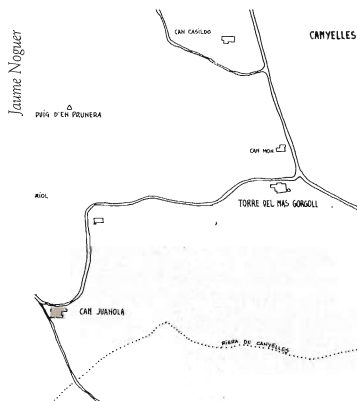
En general: Molt bon estat. L'any 1984 va ser restaurada.

Coronament: Conserva tota la corsera en perfecte estat.

Interior: Molt bon estat.

Murs: Bon estat.

Elements: Conserva les espitlleres, les trapes i la poterna originals.



■ **EMPLAÇAMENT:**

Veïnat de Canyelles; molt a prop de la riera de Canyelles.

■ **MUNICIPI:** Mont-ras.

■ **CARACTERÍSTIQUES:**

Forma: Cilíndrica.

Mides base: Es desconeix.

Alçada: Es desconeix.

Gruix parets: Es desconeix.

Núm. plantes: Es desconeix.

Tipus de coronament: Es desconeix.

Aparell dels murs: Pedra sense treballar.

■ **DATA DE CONSTRUCCIÓ:**

Es desconeix.

■ **FUNCIÓ PRINCIPAL:** Defensa.

■ **ESTAT ACTUAL DE CONSERVACIÓ**

En general: Només en resta un tros de mur, incorporat a la masia contigua.

Coronament: No es conserva.

Interior: No es conserva.

Murs: No es conserva.

Elements: No es conserven.

Torre de can Juanola (o can Prim)

15

Restes de la torre de can Juanola



Jaume Noguera

■ **SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN**

El mur de la torre està integrat als murs del mas de can Juanola.

■ **DESCRIPCIÓ DE LA TORRE**

Les restes de la torre es troben dins el galliner del mas i només tenen una alçada aproximada d'uns 2 m. D'aquestes restes podem comprovar que la torre era de planta circular i no estava atallussada.

Torre de can Colom (o Torre Ferrera)

16



Restes de la torre de can Colom, enderrocada a principis del s. XVIII. L'envolta una edificació moderna

HISTÒRIA

Desaparegut el motiu pel qual s'havia construït la torre, es va enderrocar a principis del segle XVIII per tal de construir amb les seves pedres part del mas Colom.

Els escasos vestigis de la torre fan difícil conèixer la seva època de construcció, no obstant, per la seva forma cilíndrica no crec que sigui anterior al segle XV. L'historiador sr. Joan Badia i Homs creu possible que tingui els seus orígens en l'alt-medieval. També es comenta que la torre de can Colom podria ser la torre que va donar nom al poble de Mont-ras en l'alta Edat Mitjana: Torroella de Mont-ras.

El que és segur, és que no es tracta de la torre a la que diversos documents datats l'any 1062 i 1065, fan al·lusió, ja que les torres d'aquesta època solien ser de planta

quadrada, i no és fins més tard quan apareixen les de planta circular.

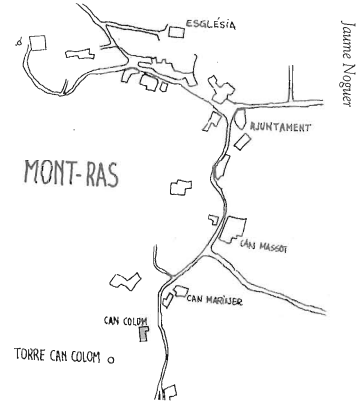
SITUACIÓ ACTUAL DE LA TORRE RESPECTE EL MAS O L'ENTORN

Aïllada, dins una propietat privada. Recentment s'ha construït una edificació moderna junt a la torre.

DOMINI DE LA TORRE

El lloc on es localitzen les restes de la torre domina les terres del corredor de Palafrugell. Es tracta sens dubte d'una torre de guaita, ja que la seva posició permetia albirar els camins més importants de la contrada i part del litoral.

Actualment, envoltada de pins i de malesa, queda molt amagada al mig del bosc, a la vessant nord-oriental del puig de la Cucala.



EMPLAÇAMENT:

Puig de la Cucala, a ponent del mas. A uns 89 m sobre el nivell del mar.

MUNICIPI: Mont-ras.

CARACTERÍSTIQUES:

Forma: Cilíndrica no atalussada.

Mides base: 6,95 m de diàmetre.

Alçada: Actualment s'aixeca només uns 145 cm del sòl.

Gruix parets: De 170-190 cm en la planta baixa.

Núm. plantes: Es desconeix.

Aparell dels murs: Pedra de la zona sense treballar, aferrada amb argamassa i arrebossada exteriorment.

DATA DE CONSTRUCCIÓ:

Es desconeix. No deu ser anterior al segle XV.

DATA D'ENDERROC: s. XVIII.

ESTAT ACTUAL

En general: El seu estat és ruïnós.

Coronament: No es conserva.

Interior: No es conserva.

Murs: Només resta dempeus la base de la torre.

Elements: No es conserven.



Entre la història i la llegenda, l'esglai de la pubilla
de cal Gall Perich ressonarà per sempre en el nostre coster.

Superades les ferotgies i maltempsades d'altres temps, les torres de
defensa avui són signes serens i distintius dels termenals.
Les volem servir en el nou mil·lenni que s'acosta, com a
monuments, i també com a referents que ens menin a recordar
la necessitat d'establir el veritable diàleg intercultural que
ens haurà de guiar a la recerca de la pau i la justícia entre
els homes i els pobles de les dues ribes de la Mediterrània.

Aquest llibre s'ha acabat d'estampar als obradors Palé de
Palafrugell en el decurs de les minves de MCMXCVIII

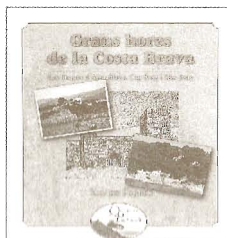
COL·LECCIÓ QUADERNS DE PALAFRUGELL



BUSQUETS, JOAN; MOLERO, JOSEP

L'ensenyament a Palafrugell. 1993.

Història de les diferents institucions pedagògiques de la vila i dels seus principals protagonistes, des del segle XVII fins als nostres dies, amb especial atenció al marc econòmic i social de la vila i la seva incidència a l'ensenyament durant aquests anys.



FEBRÉS, XAVIER

Grans hores de la Costa Brava.

Les finques d'Aiguablava, Cap Roig i Mas Juny. 1994.

Presentació d'exemples destacats del primer turisme cosmopolita en aquest sector de la Costa Brava: Bonaventura Sabater i Joan Ventosa, a Aiguablava; el matrimoni Woevodsky, a Cap Roig, i Josep M. Sert i els Puig Palau, al mas Juny.



BAGUÉ, ENRIC

El Palafrugell popular.

Tavernes, cafès, fondes, hostals, casinos, colles i cinemes. 1995.

Estudi del Palafrugell popular al final del segle XIX i a començaments del XX. És el record d'una manera de viure amb mancances materials, però plàcida i tranquil·la, i en la qual l'esbarjo col·lectiu era fonamental per a la vida del poble.

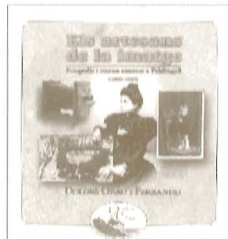
COL·LECCIÓ QUADERNS DE PALAFRUGELL



UNLAND, ANNIE

Llafranc. Entre la tradició i la modernitat. 1996.

Visió històrica de Llafranc, des de l'era Neolítica fins als nostres dies. Inclou l'estudi demogràfic i urbanístic de la població actual, i l'anàlisi de la seva capacitat per conservar l'originalitat durant els grans moviments turístics del nostre segle.

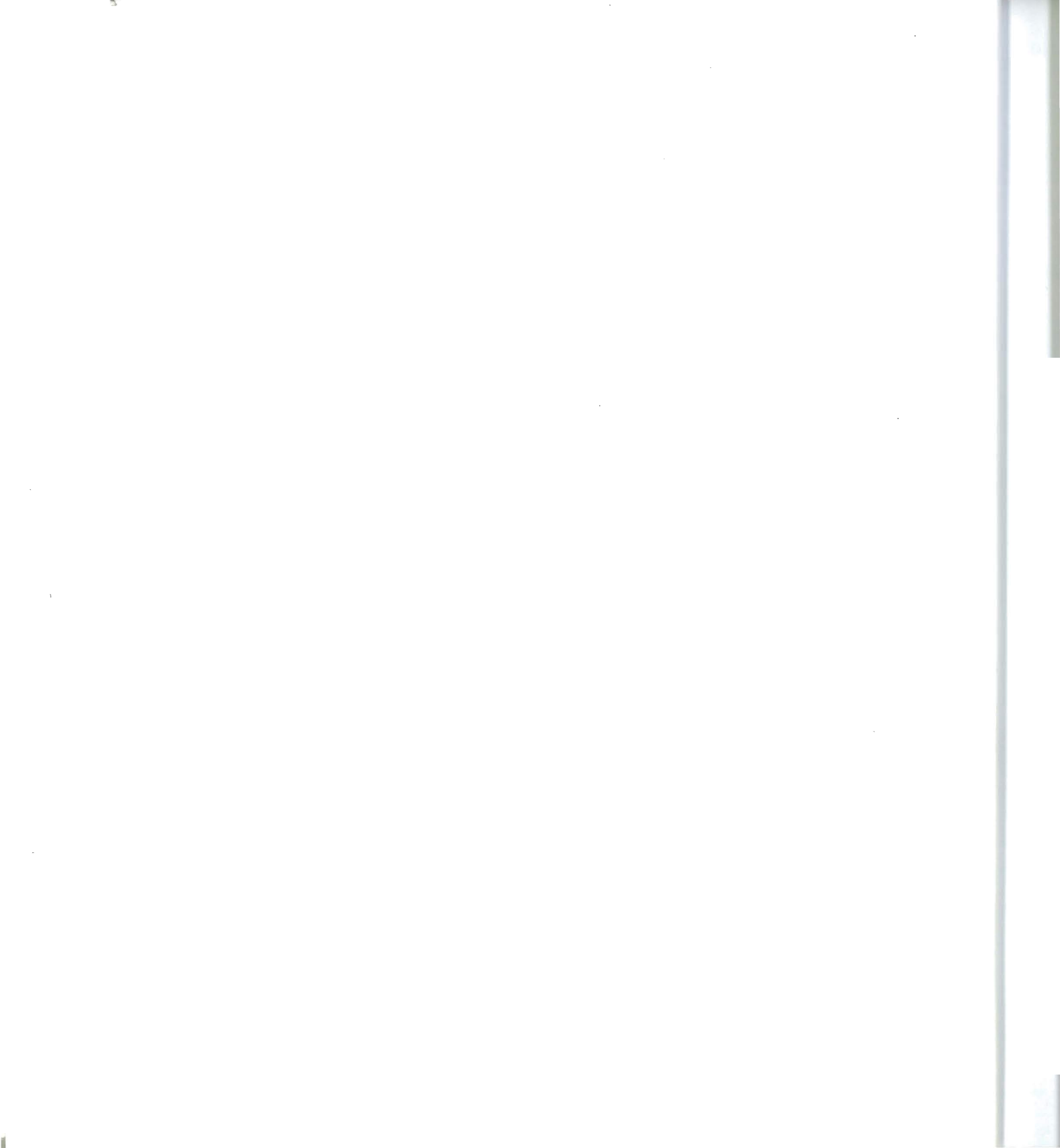


GRAU, DOLORS

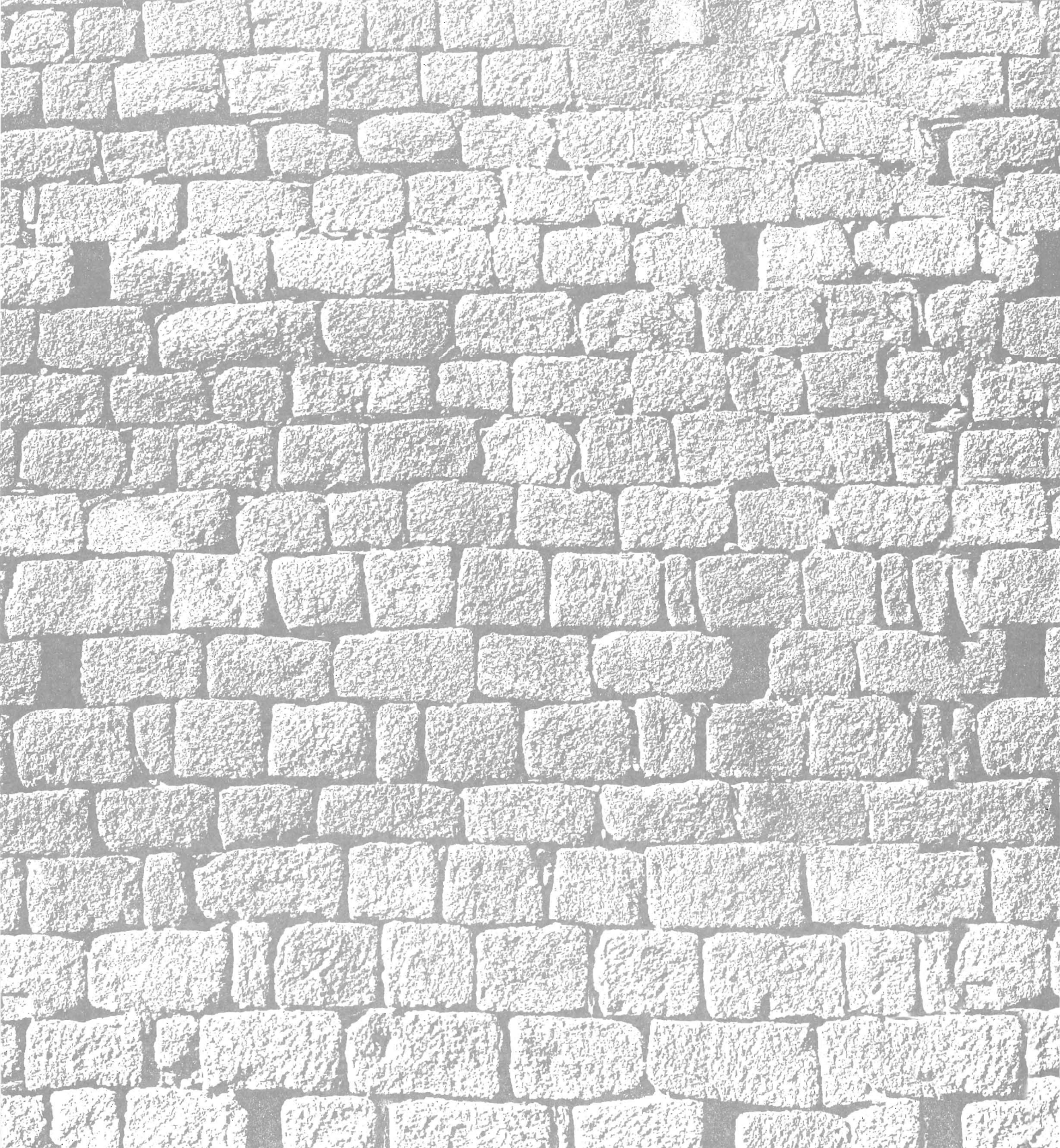
Els artesans de la imatge.

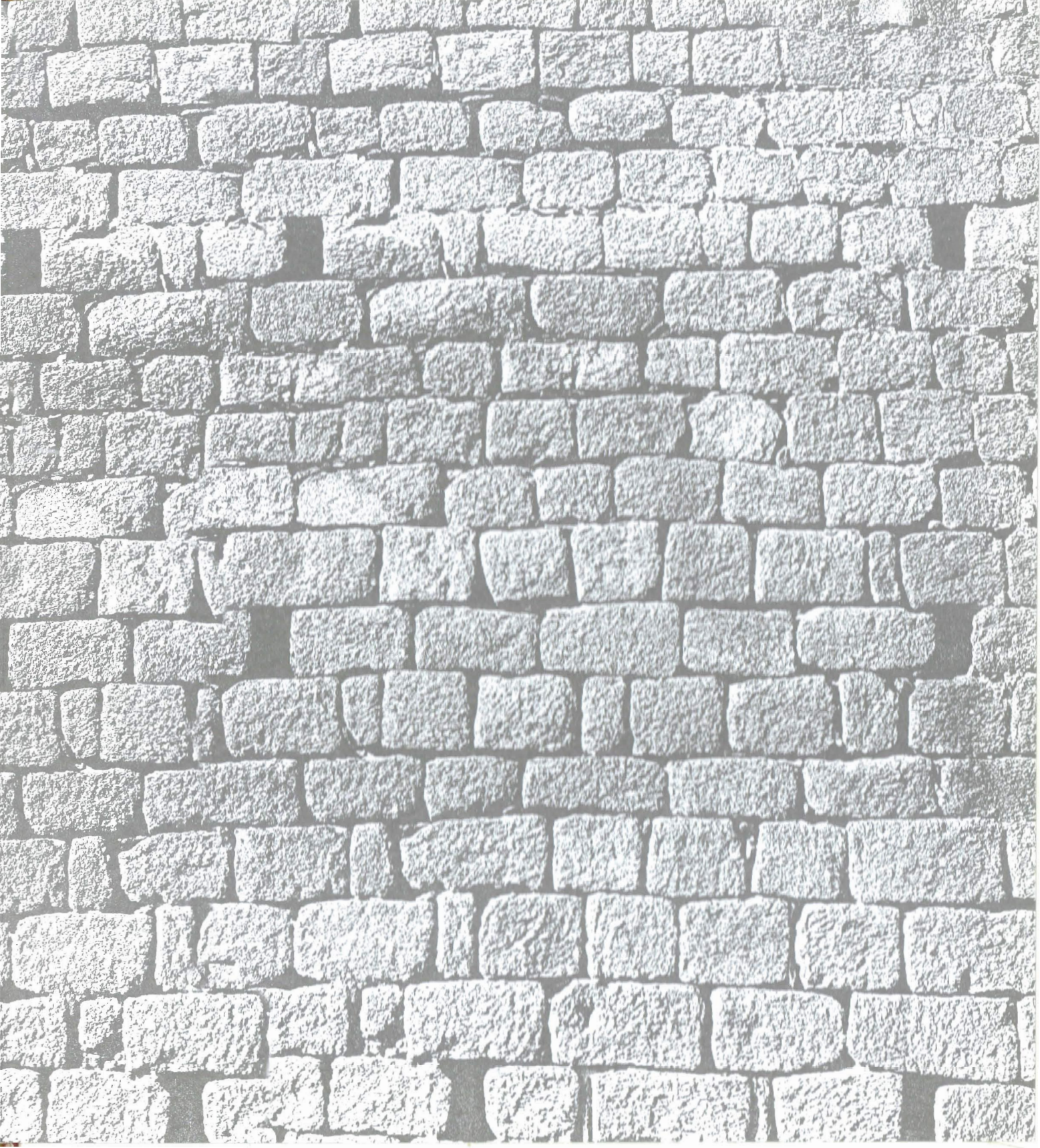
Fotografia i cinema amateur a Palafrugell (1860-1985). 1997.

Treball de recerca que reconstrueix la història dels pioners de la fotografia a Palafrugell, des dels inicis de la nova professió de retratista fins els anys seixanta. A més, l'autora dedica un capítol a la recuperació de la història gràfica de la vila, i analitza les XI edicions del Concurs de Cinema Amateur de Palafrugell (1964-1985).



11/11/11





Pirates, corsaris i torres de moros reconstrueix la història de l'amenaça corsària al nostre litoral, que va ser particularment intensa en el decurs dels segles XIV al XVIII, i dels esforços de la gent d'aleshores per construir un sistema de defensa. Alhora, presenta un inventari exhaustiu i una descripció detallada de l'estat actual de les torres de moros, les quals constitueixen un patrimoni històric i arquitectònic de primera magnitud. A través de l'obra, la vida quotidiana dels nostres avantpassats pren un nou alè. Les torres de moros en són un testimoni únic, que tenim el deure de conèixer i preservar.



Jaume Noguer i Gómez és arquitecte tècnic titulat per l'Escola Universitària Politècnica de Girona l'any 1984, data des de la qual ha vingut exercint la seva professió tant en l'àmbit públic com en el privat. El tema de les torres de defensa i de guaita va conformar el treball de fi de carrera que va presentar l'any 1984. Un any més tard, amb aquest mateix treball, va guanyar el I Premi de Treballs de Recerca del Consorci de la Costa Brava. L'any 1986 va col·laborar en el número 116 (maig-juny) de la *Revista de Girona*, amb un article sobre les torres de defensa de la Costa Brava, article que ha estat referència obligada dels estudiosos del tema.

Agustí Alcoberro i Pericay és doctor en Història i professor d'Història Moderna a la Universitat de Barcelona. Ha publicat, entre altres, els llibres: *El Corpus de Sang: Història i llegenda* (1990), *Pirates i bandolers* (1991), *El segle de les bruixes* (1992), *Els segles XVI i XVII a Catalunya* (1993) i l'edició crítica de les *Cròniques d'Espanya de l'historiador humanista Pere Miquel Carbonell* (1997). Ha participat en diverses obres col·lectives com *La Revolució Catalana de 1640* (1991), *Diccionari d'Història de Catalunya* (1992), *Catalunya: Història i memòria* (1995), *Història, societat i cultura dels Països Catalans* i l'edició dels *Dietaris de la Generalitat*. Ha col·laborat en l'elaboració del Museu d'Història de Catalunya. També ha publicat diverses novel·les, entre les quals destaca *Retrat de Carme en penombra* (Premi Sant Jordi 1988).



AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL



Diputació de Girona